

62 | 1997 | 5 |

časopis pre výskum slovenského jazyka

Z OBSAHU

J. Findra, Štylistika internetových textov v E. Bajzíkovej, Exoforická nadväznosť pri výstavbe textu (Na základe esejí R. Krajčoviča) v M. Šimkovej, Slovnodruhovú príslušnosť výrazov *maximálne/maximum, minimálne/minimum*

DISKUSIE

L. Dvonč, O staršej pravopisnej podobe slova *smena*

SPRÁVY A RECENZIE

Správa o činnosti Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV za rok 1996. J. Skladaná – I. Ripka v SHORT, D.: Essays in Czech and Slovak Language and Literature. J. Vaňko v Archívny materiál západoslovenských a východoslovenských nárečí. K. Palkovič

KRONIKA

Životné jubileum Ivora Ripku. M. Smatana v PhDr. Rudolf Kuchar, CSc., šesťdesiatročný. E. Krasnovská v Súpis prác Rudolfa Kuchara za roky 1964–1996. L. Dvonč

ROZLIČNOSTI

**SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o.,
Bratislava**

SLOVENSKÁ REČ

časopis
pre výskum
slovenského jazy-
ka
orgán
Jazykovedného
ústavu
Ludovíta Štúra
Slovenskej akadé-
mie
vied

HLAVNÝ REDAKTOR
Ivor Ripka

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Silvia Duchková

REDAKČNÁ RADA
Ján Bosák, Ferdinand Buffa, Juraj Dolník,
Silvia Duchková, Ladislav Dvonč, Ján Fin-
dra, Juraj Furdík, Eugen Jóna, František
Kočiš, Rudolf Krajčovič, Ema Krošlá-
ková, Milan Majtán, Jozef Mlacek, Anna
Oravcová, Matej Považaj, Ivor Ripka,
František Ruščák

REDAKCIA
813 64 Bratislava, Panská 26

OBSAH

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

- J. Findra, Štylistika internetových textov
.....
257
- E. Bajzíkova, Exoforická nadväznosť pri výstav-
be textu (Na základe esejí R. Krajčoviča)
.....
268
- M. Šimková, Slovnodruhovú príslušnosť výrazov
maximálne/maximum, minimálne/minimum
.....
274

DISKUSIE

- L. Dvonč, O staršej pravopisnej podobe slova
smena
.....
283

SPRÁVY A RECENZIE

- Správa o činnosti Jazykovedného ústavu L. Štúra
SAV za rok 1996. J. Skladaná – I. Ripka
.....

..... 288	<i>Katastrofálny a katastrofický.</i> L. Dvonč
SHORT, D.: Essays in Czech and Slovak Language and Literature. J. Vaňko 297	319
Archívny materiál západoslovenských a východoslovenských nárečí. K. Palkovič 301	
KRONIKA	
Životné jubileum Ivora Ripku. M. Smatana 305	
PhDr. Rudolf Kuchar, CSc., šesťdesiatročný. E. Krasnovská 309	
Súpis prác Rudolfa Kuchara za roky 1964–1996. L. Dvonč 310	

ROZLIČNOSTI

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK 62 – 1997
ČÍSLO 5

Ján Findra

ŠTYLISTIKA INTERNETOVÝCH TEXTOV

Výpočtová technika prináša aj nové komunikačné možnosti. Prostredníctvom internetu vzniká nový typ kontaktovej komunikácie, ktorá sa uskutočňuje na základe špecifických textov. Tento typ komunikácie si zaslúži osobitnú výskumnú pozornosť, a to jednak z teoretického hľadiska, ale aj z hľadiska analýzy konkrétnych textov, prostredníctvom ktorých sa táto komunikácia realizuje. V prvom prípade to znamená zaradenie, charakteristiku týchto textov z typologického hľadiska, v druhom prípade by šlo o ich štýlovú a štylistickú charakteristiku. V tejto úvahe pôjde o prvý pokus základne definovať tento typ komunikácie z oboch hľadísk.

V teoretickej literatúre existuje viacero pokusov, ako vymedziť textové modelové štruktúry, ktoré predstavujú textovú paradigmu, vzorec, na základe ktorého vznikajú konkrétne texty. Takáto textová modelová štruktúra, textový model je sociálna (ideálna) textová štruktúra, ktorá je spätá s istou komunikačnou sférou. Ako ideálny vzorec predstavuje najvyššiu úroveň abstrakcie a zovšeobecnenia. Táto miera abstrakcie je taká vysoká, že v textovom modeli absentuje napätie medzi sociálnym a individuálnym. Textový model teda rezignuje na prezentáciu individuálnych znakov, jeho ideálna podoba ako vzorca vznikla abstrakciou a vymedzením najvšeobecnejších črt, ktoré sú vlastné konkrétnym textom a na základe nich aj potenciálnym textom. Znamená to, že podľa istého textového modelu možno vytvoriť nekonečné množstvo kon-

krétnych textov. Iba v konkrétnom texte sa kontaminuje, kríži sociálne (modelové) a individuálne (špecifické, jedinečné). Sociálne parametre hovoria o tom, že konkrétny text konkrétneho autora sa viaže na istý textový model, že ho s ním spája súbor zovšeobecnených vlastností. Znamená to, že ho autor koncipoval na základe (na pozadí) istého textového vzorca. V tomto zmysle je konkrétny text viac alebo menej identický so svojím textovým modelom. To „viac alebo menej“ hovorí o sile a stupni prieniku individuálneho do konkrétneho textu, ale aj o tom, že textový model sa v konkrétnom texte odtláča modifikovane. Táto miera modifikácie súvisí s uplatnením subjektívneho aspektu autora v texte. Z tohto hľadiska je rozdiel medzi autormi i medzi textovými modelmi. Sú autori, ktorí v menšej miere rešpektujú požiadavky textového modelu, subjektívne, individuálne chcú presadiť na úkor objektívneho, zovšeobecného. Z druhej strany zas platí, že niektoré textové modely nedovoľujú autorovi vstúpiť do textu, dôsledne žiadajú textovú uniformitu. Na ilustráciu možno pripomenúť texty zákonov a úradných nariadení, ktorých jazykovo-kompozičná organizácia je výrazne formalizovaná.

Textové modely možno vymedziť na priesečníku súboru neverbálnych (nejazykových) vlastností (Findra, 1991, s. 53 n.). Tieto vlastnosti sú zoskupené do piatich opozitných dvojíc; jeden člen z každej dvojice charakterizuje príslušný textový model. Jednotlivé textové modely potom vymedzuje, definuje konfigurácia piatich neverbálnych vlastností, členov týchto opozitných dvojíc: písomnosť – ústnosť, verejnosť – súkromnosť, oficiálnosť – neoficiálnosť, pripravenosť – nepripravenosť, monologickosť – dialogickosť.

Tu niet dôvodov na vymenovanie a charakteristiku všetkých textových modelov. Na ilustráciu uvediem model, ktorý sa zovšeobecnil na priesečníku týchto neverbálnych vlastností: písomnosť, verejnosť, oficiálnosť, pripravenosť, monologickosť. Na základe tohto modelu sa koncipujú náučné a administratívne texty a niektoré texty písanej publicistiky. Všetky tieto texty zjednocuje spätosť s tým istým textovým modelom. Zároveň sa tieto texty oproti sebe aj diferencujú na úrovni štýlu, slohového postupu, slohového útvaru i žánru (Findra, 1996, s. 43 n.). Z tohto hľadiska je napríklad rozdiel medzi vedeckou štúdiou, ktorá je koncipovaná

na princípe výkladu, a medzi úvodníkom v novinách, ktorý je spravidla úvahou na aktuálnu tému.

Už zbežný pohľad na texty vznikajúce v procese interpersónalnej internetovej komunikácie ukazuje, že bude ťažké určiť, vymedziť ich typologické zaradenie. Na prvý pohľad by sa ponúkalo ich priradenie k textovému modelu, ktorý charakterizuje písomnosť, verejnosť, oficiálnosť, pripravenosť a monologickosť. Takúto ich charakteristiku by opodstatňoval aj výrok jedného z internetových autorov, ktorý takto chápe rolu internetovej komunikácie: „Môj príspevok, ktorý je momentálne v štádiu vyhodnocovania, sa týka roly Internetu v demokratickej spoločnosti, ktorej môže ponúknuť platformu pre demokratickú diskusiu občanov. Po 40 rokoch, keď bola sloboda prejavu potláčaná, je veľmi potrebné ponúkať občanom fórum, v rámci ktorého môžu diskutovať o najrôznejších spoločenských otázkach. Nielen politika, ale aj kultúra, ekonomika a bežný život sú témy našich diskusií – a v tom vidím jeho bohatosť a rozmanitosť, pretože umožňuje rôznym ľuďom spolu komunikovať, nachádzať nové kontakty a vytvárať sieť vzťahov. Akcent je na všeludske hodnoty, úctu k názoru jednotlivca a možnosť jeho konfrontácie.“

Nespochybniteľná je prvá vlastnosť internetových textov. Tieto texty majú písomnú podobu, adresát si ich môže prečítať, prípadne aj vytlačiť. Rovnako nespochybniteľná sa zdá aj druhá vlastnosť, a to verejnosť. Expedient síce vysiela svoju informáciu, svoj text spravidla zo súkromného prostredia svojho domova a takto ju spravidla prijíma aj percipient, no tok informácie vedie verejným kanálom. Vlastnosť verejnosti takéhoto textu sa podčiarkuje aj tým, že adresát textu je potenciálny, spravidla neznámy. Čiastočne sa prezentuje svojou (možnou) replikou a identifikuje sa iba svojím textom. Tým sa ako nespochybniteľná potvrdzuje aj vlastnosť oficiálnosti.

V skutočnosti však – aj pokiaľ ide o uvedené zdanlivo nespochybniteľné vlastnosti – situácia internetových textov je zložitejšia. Naozaj tu ide aj z typologického hľadiska o nový komunikačno-textový fenomén. Ide tu aj o špecifickú komunikačnú situáciu, ktorá má svoje nekonvenčné pravidlá. V rámci nich sa výrazne modifikujú aj roly komunikantov. Tak napr. proti postulovanej verejnosti a oficiálnosti stojí familiárnosť výrazu. Zdanlivo je medzi komunikantmi oficiálny odstup, lebo komunikujú osoby, ktoré sa

(spravidla) nepoznajú. Vo svojich monologických replikách však autori dôsledne používajú 1. os. sg., akoby šlo o bezprostredný familiárny styk. Familiárnosť a neoficiálnosť sa popri tykaní posilňuje aj oslovením, krstnými menami, prostriedkami apelu a pod., napr.:

No vidíš, Ludo, ale nejaký Dlouhý či Kalvoda, to je iná polievka... – Ty ako bývalý člen ODU mi povedz, prečo tá VPN toho Mečiara dosadila...

Celkom jednoznačná nie je ani vlastnosť pripravenosti, hoci tu ide o písomné texty. V hre je zrejme aj faktor času, ktorý akcentuje napätie medzi písomnosťou a pripravenosťou. Viaceré texty svedčia o tom, že ich autori koncipovali, akoby šlo o ústne nepripravené prejavy, čo sa odrazilo, ako ešte ukážem, aj na ich štylistike, najmä na lexike a syntaxi. Súvisí to zrejme aj s tým, že časová frekvencia medzi následnosťou niektorých monologických replík je niekedy iba jedno- či dvojminútová. Autor teda nemá čas na precíznejšiu formuláciu viet ani na starostlivejší výber slov. Preto takýto písomný monológ často pripomína hovorový ústny prejav, čo je ďalší rozpor i špecifickosť týchto textov. Napr.:

Hmmm, tá vyhrúžka je síce bluf, ale ono nejde ani tak o Zotova, než o našich domácich šaškov, ktorí by pre ruského brata aj žizň položili... – To myslíš vážne, že by tu bol teraz pokoj? Kdesi som čítal, že na Slovensku je jediný problém, že je tu viac sviň ako korýt...

Typologicky je najmenej presvedčivá vlastnosť monologickosti internetových textov. Zdanlivo sú to monológy, v skutočnosti sú to však dialogické repliky, ktoré sú jedným článkom v reťazi replík o jednom probléme, ktorý nastolil „prvý“ autor a ktorý svojou východiskovou replikou stimuloval diskusiu o nastolenom probléme. Preto možno povedať, že kompletný text, ucelený jazykový prejav ako formálne a významovo uzavretý celok predstavuje celý komplex replík rôznych autorov, ktorí vyslovili svoj názor na nastolený problém. Z toho dôvodu jednotlivé repliky treba hodnotiť ako formálne a významovo neuzavreté prehovory, ktoré sú zložkou tohto vyššieho textového celku, celého komplexu replík. Monologickosť internetových textov je teda iba potenciálna, podmienená tým, že autor tvorí svoj text odizolovane, bez priameho kontaktu s adresátom. Ich dialogický charakter treba spájať s tým, že tu ide spravidla o bezprostrednú reakciu na repliku iného podávateľa, napr.:

BTW – to Ty si tu voľakedy chválil Kusého??? (sorry, 2. možnosť je Pišta z Košíc).

Ja! Kusý bol chartista – disident!

Špecifickosť takéhoto dialógu spočíva v tom, že tu ide o diskusiu na diaľku. Napokon takto chápe internetovú komunikáciu aj citovaný autor, ktorý uvažoval o role internetu. Aj podľa neho „iba v kontexte možno sledovať určitú tému“. Jednotlivé repliky majú teda zmysel iba opreté o tento kontext. Mimo tohto kontextu nemusia byť celkom zrozumiteľné.

Zrejme preto vlastne iba prvá replika, ktorá „odštartúva“ diskusiu o istej téme, predstavuje relatívne uzavretý monológ. Ale aj ten spravidla obsahuje dialogický stimul, v ktorom je vyslovené očakávanie, že ktosi (potenciálny adresát) bude naň reagovať. Uvediem prvú vetu takéhoto východiskového (stimulatívneho) monológu:

Môj synovec, bratislavský študent, ma teraz tak dojal, že sa vám musím vyžalovať a odtajniť časť našej korešpondencie v minulých dňoch, takže chronologicky:
...

Na tento východiskový dialogický stimul v priebehu jednej hodiny zareagujú aj dve desiatky internetových diskutérov. Pritom reagujú na obsah prvého komunikanta, ktorý nastolil východiskovú tému, prípadne aj na repliku ďalšieho komunikanta. V prvom prípade ide o reťazenie replík a prehĺbovanie nastolenej témy, v druhom prípade ide o vetvenie replík a rozširovanie témy o nové podtémy. Vedľajšia podtéma sa pritom môže stať aj novou hlavnou témou, ak ju ďalšie repliky začnú reťazovito prehĺbovať.

Faktická dialogickosť internetových textov sa posilňuje aj tým, že v nasledujúcej (nadväzovacej) replike adresát zopakuje celý text východiskovej repliky, na ktorú chce reagovať, prípadne iba tú časť jej obsahu, s ktorou chce súhlasiť alebo s ňou polemizuje. To isté platí, ak reaguje iba na inú nadväzovaciu repliku alebo jej časť. Tým sa posilňuje kontinuitnosť i nadväznosť témy a zároveň sa explicitne zdôrazňuje kontextová zviazanosť replík do celku, ktorým je text celej diskusie na stanovenú tému.

Text, celá stimulatívna replika alebo jej časť, na ktorý chce „oslovený“ komunikant reagovať, je vyznačený aj graficky. Oproti textu nadväzovacej repliky je odlišený kurzívou. Zároveň je

predelený odsekom a prípadne aj väčším odstupom (medzerou) medzi riadkami. Stimulatívna replika je spravidla na začiatku nadväzovacej repliky, ale niekedy je umiestnená aj za ňou. Na ilustráciu uvediem príklad na obsahový a formálny kontakt stimulatívnej a nadväzovacej repliky, v ktorej B. O. reaguje na výpoveď (repliku) L. B.:

L. B. napísal: *Ale toto referendum, priatelia, to je „nová kvalita“, tu treba zvláštny fascikel. Toto je, bez akéhokolvek prehánania, jeden z najväčších prúserov 90-tych rokov v Európe. Zahynuli tisíce ľudí? Museli státisíce dočasne/navždy opustiť svoje domovy? Boli masové popravy? Založil niekto koncentračné tábory? Vznikli ťažko spočítateľné materiálne škody, ťažko vyčísliteľné škody na kultúrnom dedičstve?*

Nie. V Európe 90-tych rokov vznikajú iné, omnoho závažnejšie priesery. Tento refer-ND-ový patrí iba Slovensku a jeho obyvateľom. Tento prieser a jemu podobné si obyvatelia Slovenska sami vytvárajú, sami si ich musia aj vyriešiť. Je viac ako pravdepodobné, že sotva jedno promile ľudí žijúcich v Európe by malo čo len potuchu o dajakom zmanipulovanom referende v Slovensku. Netreba chodiť žalovať na UNO, hoci je to kúsok z Bratislavy. (Ak by to bolo ďaleko, to už by sa vonkoncom neoplatilo?:-)

V prípade, že by naozaj slovenská politická „kultúra“ nevedela, kam z konopí, prečo sa neobrátiť o pomoc na osvedčenú Červenú armádu? Nespomínam si, že by počas jej ochranej misie pod Tatrami mal niekto problémy s referendom, lietajúcimi autami či zmlátenými a unesenými opitými deckami vysokých štátnych funkcionárov.

Cau
Boris

Táto stručná charakteristika typologických vlastností internetových textov ukázala, že ich ťažko možno priradiť k niektorému z textových modelov, ktoré uvádza doterajšia teoretická literatúra. Ide totiž o texty, ktoré majú rozpornú povahu. Predovšetkým sa v nich „bije“ písomnosť a verejnosť s výraznou familiárnosťou. Nepotvrďuje sa pri nich ani predpokladaná vlastnosť pripravenosti, hoci sú to texty, ktoré ako písomné tvorí autor bez prítomnosti, bez priamej účasti adresáta, a teda má čas na ich starostlivú jazykovo-štylistickú prípravu. Ich typologická špecifickosť súvisí aj s napätím medzi potenciálnou monologickosťou a faktickou dialogickosťou. Vcelku možno teda povedať, že internetové texty jednoznačne charakterizuje iba vlastnosť písomnosti a verejnosti. Ďalšie tri relevantné vlastnosti sú rozporné a akoby pracovali proti prvým dvom. Predpokladané vlastnosti oficiálnosti, pripravenosti

a monologickosti zatláča do úzadia alebo aj celkom pokrýva vlastnosť neoficiálnosti, nepripravenosti a dialogickosti.

Táto modelová špecifickosť a textová nevyhranenosť ako dôsledok napätia medzi neverbálnymi determinantmi internetových textov sa výrazne premieta aj do jazykovej zložky výrazu. Ba práve v jazykovej zložke štylistiky týchto textov sa veľmi výrazne manifestuje napätie, ktoré sa ukázalo pri charakteristike ich neverbálnych vlastností. Pri takomto type textov je prekvapujúci a neočakávaný najmä rozpor medzi písomnosťou a verejnosťou oproti neoficiálnosti. Na úrovni jazykového výrazu tento rozpor podstatne ovplyvňuje výber na osi nocionálnosť – expresívnosť (emocionálnosť). Písomnosť a verejnosť sa bráni prieniku výraznejších expresív, neoficiálnosť im – obrazne povedané – otvára bránu. Táto premisa dôsledne platí vo vecných textoch; v umeleckých textoch, ktoré sú tiež verejné a písomné, sa výber výrazu riadi inými pravidlami.

Pravdaže, aj v internetových textoch jadro lexiky tvoria bezpríznačkové slová. Sú to informémy nesúce vecnovýznamovú nálož textu. Ony tvoria aj neutrálne pozadie, na ktorom sa intenzívnejšie prezentuje expresívny výraz. Napriek tomu aj v texte, ktorý sa na prvý pohľad javí ako objektívny, sa často vyskytujú nocionálne slová, ktoré síce budujú obsahové podložie textu, ale zároveň sa v nich ohlása jemný pragmemický odtieň. Nezriedka pritom ide o alúziu na text inej štýlovej roviny (súdnicstvo, administratívny štýl), v dôsledku čoho sa text decentne humorne zafarbí, napr.:

Môj synovec, bratislavský študent, ma teraz tak dojal, že sa vám musím vyžalovať a *odtajiť* časť obsahu našej korešpondencie v minulých dňoch...

Za príznakové, ale komunikačne nocionálne treba považovať používanie angličtiny v rámcovej zložke prejavu, kde sa pomenúva téma diskusie, uvádza dátum, kto vysiela text, komu expedient odpovedá (na čo, na koho reaguje). Treba to spájať najmä s jazykom počítača, napr.: *Subject:- Date:- From:- Reply-To:- To:-*

Za súčasť formálnej (formalizovanej) výbavy textu možno považovať aj anglické sloveso v úvodnej (uvádzacej) vete vlastného textu, ktorá sa pravidelne opakuje, napr.: *L. B. wrote*. Občas sa tu objaví aj slovenský ekvivalent, napr.: *S. G. napísal*. Opakovaním sa táto úvodná fráza formalizuje – podobne ako obligátne oslovenie

a pozdrav v súkromných listoch – a tým sa oslabuje nápadnosť anglického výrazu.

Ako nápadný expresívny prvok však vystupuje anglické slovo v kontexte nocionálne orientovanej vety (v ktorej zároveň cítiť pragmatické politické zacielenie), napr.:

Nerodí sa nám náhodou pozitívny obraz nového, vyššie postaveného politického činiteľa, ktorý si s dostatočným predstihom robí *promotion*, aby bol potom pre „pospolitý ľud“ stráviteľnejší?

Ojedinele je takmer celá (krátka) replika v angličtine, napr.: *The young man is right. Bohužiaľ. Pavel.*

Sú aj prípady, keď za použitím anglického výrazu cítiť zrejmy zámer. Takto sa text aktualizuje a ozvláštňuje a prípadne aj štylisticky odľahčuje. Niekedy pritom ide o štylistickú disimiláciu, aby sa neopakoval analogický výraz, napr.:

Dôvodom pre zvýšenú pozornosť je, že toto je nový druh vírusu a potom, jeho potenciálne nebezpečie v oblasti *security*.

Inokedy zas ide o vtipnú hru s tvarom, napr. foneticky zapísaný anglický výraz so slovenskou príponou:

Takže moje návrhy bez *smajlikov*: – počúvať ľudí, – komunikovať s ľuďmi, – zrušiť putovné výstavy osobností.

Hovorovosť, familiárnosť, a teda neoficiálnosť textu sa posilňuje, ak sa vedľa seba stretne subštandardný výraz s anglickým slovom, napr.: *Takže bacha, ty môj darling.*

Ojedinele sa v internetových textoch vyskytujú aj prvky iných jazykov, napr. latinský citát:

Viem, že svoje hriechy len ťažko odčiním. *Mea culpa, mea maxima culpa...*

Niekedy má cudzia výpožička silné konotačné zacielenie. Autor ráta s adresátovou historickou skúsenosťou, v ktorej by mal byť ukrytý aj perspektívny apel, napr.:

...ono nejde ani tak o Zotova, než o našich domácich šaškov, ktorí by pre ruského brata aj *žizň* položili.

Konotačný zmysel cudzieho výrazu tu posilňuje aj lexikálne okolie (*ruský brat*).

Citované príklady potvrdzujú, že autori internetových textov sa dokážu funkčne pohrať s tvarom i sémantikou prvku a tak budovať variabilné štylistické kontexty, ktoré na druhom pláne, v podtexte ponúkajú polysémické (viacvýznamové) interpretačné možnosti. O to viac prekvapuje hybridnosť štylistiky týchto textov, ktorá je zrejme najväčším dôsledkom spomínaného rozporu medzi ich neverbálnymi vlastnosťami. Mám tu na mysli neorganický, funkčne a komunikačne neprimeraný výber výrazu na osi nociónálnosť – expresívnosť (emocionálnosť).

Heterogénnosť štylistiky internetových textov pochádza zo zrážky opozitného výraziva. Krížia sa v nich prostriedky príznačné pre oficiálne verejné písomné texty s prvkami, ktoré charakterizujú súkromné a neoficiálne ústne prejavy. Bez nároku na podrobnú analýzu uvediem najfrapantnejšie doklady na túto výrazovú rozpornosť, protirečivosť a vlastne typologickú a štylistickú nevyhranenosť internetových textov. Aj v tomto prípade je najvýraznejším indikátorom štylistiky lexika a syntax.

Pól vecnej objektívnosti internetových textov, ktorý zodpovedá písomnosti, verejnosti a predpokladanej oficiálnosti, reprezentujú takéto kontexty:

Môj príspevok, ktorý je momentálne v štádiu vyhodnocovania, sa týka roly Internetu v demokratickej spoločnosti, ktorej môže ponúknuť platformu pre demokratickú diskusiu občanov. Po 40 rokoch, keď bola sloboda prejavu potláčaná, je veľmi potrebné ponúkať občanom fórum, v rámci ktorého môžu diskutovať o najrôznejších spoločenských otázkach. Nielen politika, ale aj kultúra, ekonomika a bežný život sú témy našich diskusií – a v tom vidím jeho bohatosť a rozmanitosť, pretože umožňuje rôznym ľuďom spolu komunikovať, nachádzať nové kontakty a vytvárať sieť vzťahov. Akcent je na všeľudské hodnoty, úctu k názoru jednotlivca a možnosť jeho konfrontácie.

Zo štýlového hľadiska je ukážka blízka náučnému štýlu, slohovopostupovo ide o výklad. Tomu zodpovedá neutrálna a nociónálna domáca lexika, pričom časť z nej má terminologickú povahu, napr. *sieť*, *vzťah*, *hodnota*, *politika*. Terminologickú povahu majú aj viaceré cudzie slová, napr. *fórum*, *platforma*, *komunikovať*, *akcent*, *konfrontácia*. Vecnovýznamové zacielenie textu posilňuje aj syntax, starostlivo formulovaná veta, pričom v texte má prevahu zložené súvetie a hypotaxa (podradovacie súvetie) s po-kojnou oznamovacou modalitou.

Takéto objektívne ladené, štýlovo a žánrovo vyvážené texty však nemajú v skúmanom súbore prevahu. Ich autori totiž príliš odvážne i veľmi ľahkomyselne pracujú s expresívnou lexikou. Nevyhýbajú sa ani silným expresívam, slovám z krajného pólu negatívnej emocionality (vulgarizmom), ba ani tabuovým slovám. Neodrádza ich pritom ani fakt, že svoju repliku síce vysielajú konkrétnemu adresátovi, na ktorého reagujú, no potenciálnym adresátom môže byť ktorýkoľvek používateľ internetu. Nad písomnosť a verejnosť stavajú familiárnu kontaktovosť, ktorá sa tak stáva hlavným faktorom, „regulátorom“ výberu výrazu. Napriek tomu prekvapuje, že požiadavka spoločenskej vhodnosti vyjadrovania v tomto prípade zlyháva, nestáva sa ani normatívnym filtrom, ani etickým príkazom.

Zdá sa, že nespútanú familiárnosť uvoľňuje už spomínané používanie 1. osoby jednotného čísla, tykanie, hoci sa komunikujúce osoby nepoznajú. Ako som uviedol, oficiálna vzdialenosť medzi nimi sa pritom prekračuje najmä prostriedkami apelu a oslovením.

Bezprostrednosť vzťahu a familiárnu kontaktovosť zabezpečujú aj kontaktné častice, napr.:

Hej, ty máš (resp. mal si) kľúč od domu, ale ja v ňom bývam. Prečo to asi urobili? Hmmmm??? – ...len kvôli tomu, že tu nie je nikto s menšou vinou a podobnou dávkou moci, si ho vážiť nemusím, však.

Ďalším, už výraznejším krokom k narušeniu spoločenskej vhodnosti vyjadrovania – s ohľadom na písomnosť a verejnosť – je zvýšená frekvencia hovorových a familiárnych slov, ako aj subštandardných pomenovaní, napr.:

Takže si môžeš fandiť... – Tá vyhrúžka je síce bluf. – Predtým bol šéf kombinátu. – Dúfam, že sa nedočkáme druhého mesiáša, ktorý všetko vie. – A teraz to synovec priklincoval. – Nevie, prečo si taký zadubený. – Ako minister je fachman.

Takto treba hodnotiť aj prípady, v ktorých ide o porušenie spoločenských konvencií, keď sa vrcholní predstavitelia štátu familiárne pomenúvajú krstnými menami, napr.:

Je jasné, že Mišo zmenil názor na Vladka, ale určite sa len tak sám od seba nezmenil na charakternejšieho politika len preto, že bojuje proti Vladovi.

Autori internetových textov však idú ešte ďalej. Prekračujú hranice spoločenskej vhodnosti výrazu a opúšťajú princíp zdvorilosti (Hoffmannová, 1996, s. 27 n.), ktorý sa predpokladá aj pri

bežnej konverzácii blízkych komunikantov. Predovšetkým pri hodnotení a charakteristike osôb si zo synonymického radu vyberajú maximálne expresívny variant s výrazne negatívnym emocionálnym nábojom. Takto dochádza k napätiu medzi denotatívnou a konotatívnou zložkou významu prvkú; jeho prvotnú, pomenovacia funkciu prekrýva hodnotiaci aspekt. Najnižším stupňom takejto výrazovej devastácie textu sú pejoratíva vyjadrujúce výrazne negatívny postoj k ľuďom, predmetom a javom. Napr.:

Kdesi som čítal, že na Slovensku je jediný problém – že je tu viac *svíň* ako korýt. *Chrapúňov* tu bude vždy viac ako príležitosť. – Nebodaj si chcete vážiť Pinocheta za jeho hospodársky zázrak v Chile, Hitlera, lebo sa nedostal za Ural, alebo Stalina, lebo porazil Hitlera? Všetci spomenutí sú u mňa *hajzli*, lebo najmenej raz zlyhali a spôsobili ľudské utrpenie.

Ale internetoví autori sa nevyhýbajú ani vulgarizmom, ktoré ich texty spoločensky znehodnocujú, napr.:

Lebo sme spravili *chujovinu* polroka potom, ako sa objavil. Prišli sme na to ale relatívne rýchlo. Kto z jeho okolia na to neprišiel, tak má u mňa *presratú* politickú bezúhonnosť! – Je mi však ťažko vzdávať úctu Gorbačovovi zato, že to „kráľovský *dodrbal*“. – Áno, zabudol si na veľa... na *kurvenie*, podlizovanie, donášanie. – Moja hierarchia bezúhonnosti za obdobie do roku 1989 je taká, že najprv sú nekomunistickí disidenti (napr. V. Havel), potom ich *hovná*, potom disidenti bývalí komunisti (Kusý), potom ich *hovná*, potom nedisidenti nekomunisti, (ja), potom naše *hovná* a potom spoločne komunisti a ich *hovná*. Jasné?!

O tom, že internetoví autori nedokážu zhodnotiť expresívnu „silu“ pejoratív a vulgarizmov, svedčí nasledujúci príklad:

Nebyť ich, tak máme teraz pokoj a ten *chr...* by sedel niekde v Nemšovej na *riti*.

V analyzovaných textoch nie je zriedkavé ani prekročenie miery výrazu, ktorú do kontextu prinášajú dysfemizmy, napr.:

...Slováci a Slovenky si volia svojho *samca*. Žiaden iný *baran* sa zatiaľ neukázal.

Na veci nič nemení, že silné vulgarizmy (tabuové slová) pomenúvajúce intímne miesta ľudského tela sú čiastočne vybodkované, napr.:

Prepáčte mi, ale ja osobne som mal strašnú srandu z toho, ako som tam, v tom prostredí zelených „mozgov“ mohol do sýtosti s nimi manipulovať a vyje..vať. – ...takže už máme troch tolerantných kok...v na špičke.

Napätie medzi písomnosťou a verejnosťou oproti nepredpokladanej familiárnosti sa odráža aj v syntaxi. Z jednej strany sa v internetových textoch vyskytujú perfektne stavané nociónálne konštrukcie, z druhej strany zas syntax nesie zreteľné stopy spontánosti, čo sa odráža na modálnosti a členitosti, ako aj na frekvencii expresívnych syntaktických konštrukcií. Tu už niet miesta na podrobnejší rozbor syntaxe, a tak uvediem doklady na obidve možnosti. Iba pripomínam, že je čiastočná synchronizácia medzi syntaxou a lexikou. Starostlivo vybudovaná nociónálna veta má aj nociónálnu, i terminologickú lexiku, napr.:

Ak niekto robí niečo v sebaobrane, to ho ešte neočisťuje a neglorifikuje. A správne si poznamenal, naša podpora je na základe menšieho zla (nesúhlasím s väčším dobrom, pretože jeho množstvo nie je komplementom k množstvu zla). – Deeyenda vírus má schopnosť dostať memory resident počas behu rôznych aplikácií pod operačnými systémami Windows 3.11 a Windows 95. – Dúfajúc, že máte vyššie nároky na politika, ako vyplynulo z vášho príspevku, vás zdravím.

Modálne variabilné a stavebne nepevné konštrukcie sú aj lexikálne uvoľnenejšie, familiárnejšie, expresívnejšie, napr.:

Že by sme mali postaviť pomník Dr. Gustovi? Začo? Alebo Vladkovi za to, že je taký ľudomil, dobrodejca a vôbec otec „kapajúceho národa“? – Hej, však som povedal, že sa mrzko prepočítal. Ale k tej koži treba povedať, že ju má hrošiu, nuž darmo, komunista. – Už ti načisto hrablo v bedni? Ale to asi mne, začínam si vážiť Husáka..., zvieraciu kazajku navlečte mi.

Záver. V rámci internetovej komunikácie sa rodí špecifický komunikačno--textový fenomén, ktorý hľadá svoju typologickú a jazykovo-štylistickú podobu. Stručná analýza vonkajšej kompozície internetových textov, ich lexiky a čiastočne aj syntaxe ukázala, že na úrovni povrchovej štruktúrácie sú tieto komunikáty nevyhranené, štylisticky disparátne, protirečivé, v jazykovom výraze heterogénne. V tejto výrazovej, jazykovej a kompozičnej rozkolísanosti sa odráža napätie vnútri neverbálnych faktorov, ktoré by mali zabezpečovať charakter internetových textov.

Teoretický predpoklad, že modelovo by internetové texty mala charakterizovať písomnosť, verejnosť, oficiálnosť, pripravenosť a monologickosť, sa nepotvrdil. Prvky dialogickosti vnáša do týchto

monologických prehovorov ich replikovosť. Znak spontánnosti celých replík alebo ich častí súvisia s potenciálnou kontaktovosťou (neznámych) komunikantov (tykanie oslovenie apel), ako aj s bezprostrednosťou reakcie na východiskovú repliku (faktor času). Z hľadiska výberu výrazu je najrozpornejšia vlastnosť oficiálnosti, ktorá je prirodzeným spoluhráčom písomnosti a verejnosti. V internetových textoch sa táto vlastnosť príliš často ignoruje, namiesto nej sa presadzuje neoficiálnosť, ba až hovorová familiárnosť. Toto napätie medzi vonkajšími determinantmi internetových textov, ako aj napätie medzi ich opozitnými pendantmi sa premieta do voľnejšieho a často aj spoločensky neregulovaného výberu výrazu na osi nociónálnosť – expresívnosť (a emocionálnosť). V internetových textoch sa potom neorganicky kríži (bije) pojmový a intelektuálny výrazový prostriedok s expresívnym a emocionálnym z krajného pólu negatívneho hodnotenia (vulgarizmy, tabuové slová).

Pri pokuse o modelové vymedzenie internetových textov sa ponúka analógia so súkromným listom, resp. aj s telefonickým rozhovorom. Túto možnú analógiu pripomínam bez dôkazov, lebo je iste dosť argumentov za i proti.

Aj tento prvý pokus o charakteristiku a rozbor internetových textov ukázal, že život človeka v priestore jazyka je v dynamickom vzťahu k priestoru jeho ľudskej existencie. V tomto rozmedzí svojho materiálneho a duchovného života prijíma človek aj svoje sociálne i komunikačné roly. Na chválu jazyka treba povedať, že v tomto existenčnom priestore verne slúži svojmu poslaniu. Isteže, v texte hovorí aj o sebe, predovšetkým však umožňuje človeku, aby vo svojom prehovore prezentoval svoju (ne)ľudskú tvár. Aj v štylistike internetových textov sa teda odráža celková situácia jazyka a textu v našom spoločensko-politickom živote. Vzájomná neúcta, vulgarizácia spoločenských vzťahov, znevažovanie politického oponenta sa pomaly stáva vecou dobrých mravov. Táto spoločenská etika naruby rúca individuálne zábrany – vzťahové, spoločenské i jazykové.

Literatúra

FINDRA, J.: Individuálne a sociálne determinanty komunikátu. In: Všeobecné a špecifické otázky jazykovej komunikácie. Red. P. Odaloš – V. Patráš. Banská Bystrica 1991, s. 53–61.

FINDRA, J.: Modelové štruktúry a tvorba aktuálnych textov. In: Sociolingvisticke a psycholingvistické aspekty jazykovej komunikácie. Red. V. Patráš. Banská Bystrica 1996, s. 43–51.

HOFFMANNOVÁ, J.: Styl mluvené komunikace a pragmatické princípy. In: Sociolingvisticke a psycholingvistické aspekty jazykovej komunikácie. Red. V. Patráš. Banská Bystrica 1996, s. 27–34.

Eugénia Bajžíková

EXOFORICKÁ NADVÄZNOŠŤ PRI VÝSTAVBE TEXTU (Na základe esejí R. Krajčoviča)

Nadväzujeme na príspevok Výstavba esejí Rudolfa Krajčoviča (Bajžíková, 1997), v ktorom sme sa zamerali na niektoré javy (kapitoly a odseky) z hľadiska textovej syntaxe v autorovej monografii Pri prameňoch slovenčiny s podtitulom Eseje (Krajčovič, 1978).

Ukázalo sa, že Krajčovičov text z hľadiska textovej výstavby odráža v plnej miere osobitosti esejistického štýlu. Esejistický štýl, do ktorého sa zaraďujú aj eseje R. Krajčoviča, chápeme ako nezákladný, druhotný štýl odvodený z náučného štýlu, keďže k jeho základným znakom patrí pojmovosť. K nej sa sekundárne priraduje ako modifikačný znak estetickosť (Bajžíková, 1997). V uvedenom príspevku sme výberovo uviedli isté javy textovej nadväznosti svedčiace o esejistickosti textu. Zaujímavé sú však aj ďalšie jazykové prostriedky textovej výstavby svedčiace o type tohto textu. K nim patrí napríklad zámerné využívanie takých modifikácií základných syntaktických štruktúr pri tvorbe textu, ako sú textové elipsy, osamostatnené a vytýčené vetné členy, z neslovesných jednočlenných viet substantívne vety a pod. Pri anaforickej nadväzovaní v texte k zdôrazňujúcim, príznakovým prostriedkom patrí doslovné opakovanie s obmenami. Ako prostriedok výstavby osobitne pôsobí synonymické opakovanie, v ktorom sa navyše odráža emocionálny postoj autora k opisovanej realite ako k istému historickému faktu. Tiež treba aspoň spomenúť, že i lexika textu má výrazné črty eseje. Krajčovičove eseje sú totiž naozaj majstrovskými esejami o slovenčine (Uhlár, 1980).

Pri skúmaní tvorby textu patrí k základným prístupom sledovanie výstavby textu z hľadiska smeru nadväznosti pomocou jazykových prostriedkov. A jedným zo spôsobov výstavby textu určených podľa smeru nadväznosti (popri anaforickej a kataforickej) je mimotextová, exoforická nadväznosť, realizovaná ukazovaním, resp. poukazovaním na mimotextové (vonkajšie) javy. Prostriedky tvoriace tento spôsob výstavby textu sa doteraz v tex-

tovej syntaxi skúmali v menšej miere, resp. sa zatiaľ v prácach s touto tematikou uvádzali len náznakovo.

Na exoforické nadväzovanie ako na jeden z postupov pri výstavbe textu upozorňujeme v štúdií O daktorých konektoroch v hovorových textoch (Bajžíková, 1973). V ďalšej práci (Bajžíková, 1977) exoforický konektívny vzťah hodnotíme ako nadväznosť mimo textu „na mimojazykovú situáciu, prostredie, objektívnu realitu, skúsenostný komplex a pod.“, prezentujúc tento vzťah odkazom na externý čas textu slovami *včera*, *dnešné* a na osoby: *vám*. O prostriedkoch mimotextovej nadväznosti na inom mieste uvádzame, že ide o odkazovanie na osoby (osobnými a privlastňovacími zámenami, pri elipse subjektu slovesnými tvarmi), na externý čas a lokalitu (Bajžíková, 1986).

Akademická syntax češtiny (1987, s. 632) o exoforickom odkazovaní uvádza: „...identifikace takto označovaných věcných entit musí být možná na základě bezprostředního vnímání nebo společných znalostí účastníků komunikace“. O tejto situačnej koherencii konštatuje, že niekedy dopĺňa textovú koherenciu (hlavne pri hovorených prejavoch) a opiera sa o jednotu času, miesta, subjektu komunikátu, jazykového kódu a média komunikácie (s. 633). Z vylčenia dvoch faktorov, t. j. bezprostredného vnímania (pri komunikácii) a spoločných znalostí expedienta a percipienta textu, vychádzame aj pri vlastnom chápaní exofory. Okrem hovorených prejavov sa exofora realizuje aj v písaných textoch.

Uvedieme ešte jeden názor na exoforickú nadväznosť. B. Paľek (1988, s. 115) o exofore píše: „...je reflexem mimojazykové situace ve výpovědích. Slouží ke striktní identifikaci mimovýpovědních jevů s jazykovými výrazy dané vypovědi“. K exoforickým prostriedkom ako identifikátorom autor zaraďuje osobné a demonstratívne zámená (*ten*), adverbiá času a miesta.

Z niekoľkých názorov na pojem exoforické nadväzovanie vyplýva, že exofora sa chápe ako jazykový prostriedok zúčastňujúci sa pri výstavbe textu, len sa „hľadajú“ tie jazykové prostriedky, ktoré majú túto exoforickú funkciu. Najprv k chápaniu pojmu exofora.

Exofora ako prostriedok zúčastňujúci sa na výstavbe textu sa vzťahuje na objektívnu realitu, a to jednak na tú, v ktorej sa komunikácia bezprostredne realizuje, a jednak na tú, ktorá je závislá (jej chápanie, porozumenie) od skúsenostného komplexu a

vedomostnej úrovne expedienta i percipienta (čo je dôležité pre splnenie komunikatívneho cieľa textu). Exoforická nadväznosť je „referenčnou súvzťažnosťou jazykových (i mimojazykových) prostriedkov k objektívnej realite“ (Bajžíková, 1995). Pri exoforickom nadväzovaní preto rozlišujeme v texte dva základné spôsoby ukazovania na objektívnu realitu:

A. Ukazovanie realizované bezprostredným vzťahom k objektívnej realite, k situácii, uplatňujúce sa primárne v dialógu pri ústnom vyjadrovaní a využívané v písanej forme. Uvedený typ exofory vytvárajú tieto jazykové prostriedky:

- a) osobné, privlastňovacie a ukazovacie zámená (*ja, tento, môj*),
- b) časové adverbiá a adverbiálne zámená (*teraz, od-včera*) a časové koreláty (*v tejto chvíli, minulý rok, v minulom tisícročí*),
- c) priestorové adverbiá a adverbiálne zámená (*tu, hore*) a priestorové koreláty (*na tomto mieste, v tej ulici*),
- d) priame oslovenia apelatívami (*mama, milý priateľ*).

B. Ukazovanie na mimojazykovú skutočnosť, ktorej chápanie je závislé od mentálneho sveta expedienta a percipienta (od skúseností, vedomostí atď.) čiže súhrnne od „kognícií“. Tento typ exofory vytvárajú jazykové prostriedky, pri ktorých ide o:

- a) ukazovanie na vlastné mená osôb (Ľ. Štúr) alebo ich všeobecné (sekundárne) pomenovania, opisy, parafrázovania a pod. (slovenskí buditelia),
- b) ukazovanie na externý čas (v čase Veľkej Moravy, pri vzniku Slovenskej republiky),
- c) ukazovanie na priestor vlastnými menami (Vysoké Tatry) alebo druhotnými pomenovaniami (najvyššie pohorie Slovenska),
- d) ukazovanie na fakty, knihy, listiny, slovom na veci (Žilinská kniha, Zlatá bula 1222).

Jazykové prostriedky s exoforickou funkciou v texte tvoria deiktické prostriedky vo vlastnom zmysle slova a konkrétne pomenovania, do ktorých sme zahrnuli vlastné mená, ktoré ako singulárne pomenovania majú najmä ostenzívnu funkciu, a potom ich druhé (resp. druhotné, odvodené) pomenovania osôb a javov objektívnej reality vznikajúce na základe istých vzťahov, asociácií, podoby a pod. Z aspektu, na „čo“ sa exoforicky ukazuje, čo je

„predmetom“ referencie medzi jazykovým výrazom alebo textom a objektívnou realitou, možno súhrnne konštatovať, že sú to tieto okruhy javov: osoby, čas, lokalita a „veci“. Pri exofore vstupuje do textu mimotextový, mimojazykový kontext. Exofora však môže „prechádzať“ do vnútrotextového nadväzovania (ak v texte odkazuje na realitu už pomenovanú) a tým sa stáva z exoforického prostriedku prostriedok vnútrotextovej nadväznosti, napr.: *Stáli sme pod Chočom, najvyšším vrchom Oravy. Tento Choč nás vždy priťahoval svojou dôstojnosťou.* Vlastné meno *Choč* v druhej (nadväzujúcej) textovej jednotke ako doslovné opakovanie je anaforicným opakovacím prostriedkom vo vzťahu k predchádzajúcej textovej jednotke, vyjadreným v texte koreferenčným plnovýznamovým pomenovaním *Choč*. Použité výrazy *Choč* a *Choč* sa dostávajú pri tvorbe textu do tohto koreferenčného vzťahu, pričom prvé je prostriedkom exofory, druhé, už ako relatívne známe, prostriedkom anafory.

Exoforické nadväzovanie sa bohato využíva v Krajčovičových esejach, a preto sa zameriame na tento prostriedok výstavby jeho textu. Aké exoforické prostriedky autor využíva?

Externá nadväznosť v Krajčovičovom texte sa realizuje ukazovaním na objektívnu realitu, ako aj ukazovaním závislým, ako sme uviedli, od „kognícií“ podávateľa a prijímateľa. Tento druhý typ je v esejach dominantný už aj vzhľadom na to, že ide o písaný text.

Exoforu v esejach členíme na tieto typy:

I. Pri ukazovaní na osoby možno hovoriť o štyroch okruhoch exoforických prostriedkov. Ide o ukazovanie a) na autora, b) na čitateľa, c) na čitateľa v spätosti s autorom a d) na historické osoby.

a) Ukazovanie na autora je vstupom autorského subjektu do textu, využívaním zámena alebo implicitným vyjadrením na slovesnej prípone. Je to text realizovaný v ja-rozprávaní. Napr.:

Na všetko, čo o Veľkomoravanoch vydáva naša zem, dívam sa s pohnutím (s. 14). – A ja sa vám hneď priznám (s. 135). – Preto si myslím, že kultúru reči treba zveľaďovať nielen tvárou k norme, pravidlu a funkciám spisovnej reči, ale aj tvárou k človeku (s. 139). – Len, prosím, aby sa nám v horlení za presné pravidlo nestratil človek, jeho iniciatíva, jeho vlastná rečová tvorivosť, schopnosť a činorodý postoj k vlastnej reči (s. 139). – Keď sa tak dakedy na ne dívam, chce sa mi tohto svedka Veľkej Moravy spýtať, či práve on neskrýval v temne svojich stien poklady a azda striebornú výzbroj nášho veľmoža – Braslava (s. 16). – Trnavský pomník, keď som ním už začal, je impozantne situovaný (s. 73).

b) Ukazovanie na neznámeho (a pritom virtuálneho) čitateľa textu sa v esejach realizuje jeho oslovením vyjadreným tykáním. Touto formou autorský subjekt vyjadruje bezprostredný vzťah k čitateľovi, vťahuje svojho percipienta do deja a pritom takýmto priamym oslovením nechá ho aj „oddýchnuť“ od čítanej tematiky, keďže prerušuje (ako v dialógu) myšlienkový chod danej propozície (alebo propozícií). Na druhej strane tento prostriedok výstavby zainteresúva čitateľa na opisovaných dejoch, udalostiach a pod. Napr.:

Ak teda, milý čitateľ, budeš mať možnosť čítať slovenskú Počtovú knihu z Hornej Boce... (s. 63). – Nuž a tak, milý čitateľ, ty, ja a naša reč, idúc týmto naším tisícročím, spolu sme sa dostali pred záverečné desaťročie predpisovného obdobia (s. 68). – Najčerstvejšie slovo vedy o prakoreňoch našej reči, milý čitateľ, je takéto: Naša reč je osobitný slovanský jazyk (s. 27). – A tak, milý čitateľ, keď sa ma opýtaš, čo bude s našou rečou v budúcnosti, ktorej okraj dovidia ďalšie a ďalšie naše pokolenia, odpoviem ti: Bude kvitnúť! (s. 141). – Ty, milý čitateľ, mýliť sa nedaj (s. 24).

Subjektívnym, citovo zafarbeným adjektívom *milý* v oslovení autorský subjekt navyše vyjadruje svoj postoj k čitateľovi.

Ďalšie priblíženie k čitateľovi tvorí priamy dialóg bez oslovenia. Napr.:

Neodsudzuj pisárov ani korektorov tlače za y, ss (š), cz, cž, dc, cz (c, č, dz...), za g, w, v- (j, v, u-) (s. 63). – Lenže vedz, že jej rozkvet neprinesie sám čas na striebornom podnose (s. 141).

c) Ukazovanie formou I. osoby plurálu, v ktorej ide o splynutie autora s čitateľmi. Napr.:

Máme ich (t. j. slová, pozn. E. B.) zaevidované bezpečnejšie. V minulosti i prítomnosti našej reči (s. 14). – Máme šťastie. Počet takýchto slov nie je malý a ich správy o dobe sú vzácne a bohaté (s. 17). – No historická spravodlivosť žiada, aby sa na miskú jej váh kládli nie novšie, ale prastaré znenia slov a tvarov. Nože vážme, čo ukážu váhy histórie (s. 25). – Vezmime hoci arpádovské zákony. Náš ľud nájdeme medzi tými, pre ktorých platili najmä tie posledné. Hľadajme ho hoci v hrbe stredovekých mŕtvol obetovaných za cudzie (s. 32).

d) Ukazovanie na historické osoby sa v texte využíva dvojakým spôsobom. Základným postupom je vlastné pomenovanie osôb. Napr.:

A. Bernoláka zrodila naša krásna Orava (s. 69). – Taká bola univerzita života mladého Ľ. Štúra (s. 89). – Podľa predstáv cisárskeho trónu i A. Bacha a jeho poradcov slovenskú krajinu omladenú štúrovským slovom bolo treba zahriaknuť, zvrátiť do tmy vlastnej histórie (s. 106).

Vo výstavbe textu je zaujímavé priame oslovenie osôb, ktoré žili v opisovanej dobe, čo prináša prvok oživenia minulých udalostí. Napr.: *Ale, ale, pán ministerský predseda!* (s. 113) – autor oslovuje nesúhlasom K. Tiszu, keď vyhlásil, že niet slovenského národa. – *A mal aj svoju reč, pán ministerský predseda* (s. 114). – *Po prvej svetovej vojne v úvahách o prapodstate našej reči pokračoval budapeštiansky profesor I. Kniezsa z Oravy* (s. 25). – Autor ho priam vyzýva: *Ale, ale, pán profesor! (...) O dajakej mladšej zmiešanine teda ani reči, pán profesor!* (s. 26). – *Ale keď na jar roku 1241 tatárske hordy topili Uhorsko v krvi, kdeže boli vaše meče, páni zemepáni?* (s. 31) – *Pravda, takáto* (t. j. jazyková, pozn. E. B.) *činnosť potrebuje určité pravidlá. Ešte donedávna mi jeden z takýchto receptov ponúkali napr. anonymovia... Ale, ale, páni anonymovia* (s. 135) – takto sa autor ohradil proti tým, ktorí horlili proti cudzím slovám.

Okrem pomenovania historických osôb patrí do tejto skupiny exofoor pomenovanie národov, národností, etnických skupín historických i súčasných. Napr.:

Prišli Huni, potom Avari a tí platili úderom meča (s. 23). – Na všetko, čo o Veľkomoravoch vydáva naša zem, dívam sa s pohnutím (s. 14). – Dnes sa tu ozývajú zvuky maďarskej reči a voľakedy práve tu susedila reč našich predkov s rečou predkov dnešných Chorvátov, Srbov, Slovincov, ale aj Bulharov a Macedóncov (s. 23).

Všeobecné pomenovania, vychádzajúce z vlastných pomenovaní osôb v širokom zmysle slova, nadväzujú na tieto pomenovania a sú „zrozumiteľné“ pre čitateľa iba vo vzťahu k týmto propriám. Napr.:

Aj prítomnosť cyrilometodejskej diplomacie, jej triumf a trpký koniec zaznamenali vari všetky agentúry vtedajšieho sveta (s. 18).

2. Ukazovanie na priestor, lokalitu. Napr.:

Najsýtejšia farba v tomto rečovom spektre Uhorska pripadla paneurópskej latinčine (s. 58). – Napokon roku 1874 na jar v mene osadenstva župy Zvolenskej požiadalo Pešť zadať „smrteľnú ranu hornoviedeckemu panslavizmu“, t. j. zrušiť slovenské veľkorevúcke, svätomartinské a znievské gymnázium (s. 112).

3. Ukazovanie na externý čas textu. Napr.:

Rozhranie 16. a 17. storočia pre kultivovanie našej reči bolo sľubné (s. 64). – Ďalší konvent (už v januári 1844) protesty odsúdil ako činy rebelantské (s. 84). – Na jar roku 1848 vlna buržoázných revolúcií v Európe uderila aj na polofeudálne i poloburžoázne hradby Rakúsko-uhorskej monarchie (s. 100). – A tak už roku 1422, keď ešte v ostatnej Európe sa úzkostlivo dbalo na formulu „Nos, rex...“, u nás sme mohli čítať formuly My Stibor z Stibořic... etc. (s. 40).

4. Ukazovanie na „veci“ (v texte knihy R. Krajčoviča opäť historické). Napr.:

A keď aj tu čeština začala strácať pôvodnú podobu..., potom za vzor vybrali tú najsvätejšiu z Kralickej biblie a zavreli ju do bohostánkov, katechizmov, za mreže lýceí, do fár (s. 59). – Podľa verných sluhov svetskej vrchnosti jeho Slovár nebol zas v duchu litery zákona z rokov 1791–1792 (s. 79).

Dominujúcim morfológickým prostriedkom exofory v esejach je privlastňovacie zámeno *naš*, ktoré zahŕňa osobu rozprávača (autora), a hoci nie konkrétne, ale predsa identifikujúco isté osoby v tomto texte – obyvateľov Slovenska, keďže jednoznačne ide o slovenskú krajinu, o slovenských predkov atď. Zámeno *naš* ako adjektívne zámeno stalo sa v celom diele textovým synonymom prídavného mena *slovenský*. Napr.:

Vtedy zo starej zakarpatskej vlasti začali prichádzať do našej krajiny naši staroslovanskí predkovia, aby tu našli obživu (s. 9). – Naša reč sa vyvinula priamo zo spoločného prazákladu ako iné slovanské jazyky (s. 27). – No v posledných troch storočiach do ustanovenia slovenčiny za reč spisovnú nad obzorom našej krajiny začali vychádzať zore nového veku (s. 59). – O podobe našej ľudovej reči rozhodovalo veľa zákonov (s. 46).

Na niekoľkých príkladoch sme prezentovali exoforické nadväzovanie ako jeden zo spôsobov výstavby textu. Z hľadiska frekvencie exofory v esejach R. Krajčoviča možno uvažovať o jednom „znaku“ individuálneho štýlu autora. Keďže eseje R. Krajčoviča, ku ktorým sme sa vrátili pri jeho tohoročnom významnom životnom jubileu, poskytli bohatý materiál na úvahy o tomto type výstavbového prostriedku, využili sme ich ako upozornenie i na takýto typ textu jubilanta.

- BAJZÍKOVÁ, E.: O daktorých konektoroch v hovorových textoch. Slovenská reč, 38, 1973, s. 154–162.
- BAJZÍKOVÁ, E.: Vymedzenie textovej jednotky. Jazykovedný časopis, 28, 1977, s. 157–165.
- BAJZÍKOVÁ, E.: O funkcii prológov v Hudecových Panghartoch. Slovenská reč, 51, 1986, s. 344–350.
- BAJZÍKOVÁ, E.: Slovenský jazyk – Textová syntax. Bratislava, Stimul, FF UK 1995. 89 s.
- BAJZÍKOVÁ, E.: Výstavba esejí Rudolfa Krajčoviča. In: Philologica. FF UK 1997 (v tlači).
- KRAJČOVIČ, R.: Pri prameňoch slovenčiny (Eseje). Osveta, Martin 1978. 147 s.
- Mluvnice češtiny. 3. Skladba. Academia, Praha 1987. 746 s.
- PALEK, B.: Referenční výstavba textu. Univerzita Karlova, Praha 1988. 359 s.
- UHLÁR, V.: Konečne eseje o slovenčine! Slovenská reč, 45, 1980, s. 120–123.

Mária Šimková

SLOVNODRUHOVÁ PRÍSLUŠNOSŤ VÝRAZOV **MAXIMÁLNE/MAXIMUM A MINIMÁLNE/MINIMUM***

Z latinčiny prevzaté základy antonymnej dvojice *maxim-* – *minim-* (v lat. *maximę* ako príslovka, *minimę* pôvodne 3. stupeň od príslovky *parum*) slúžia na vyjadrenie najväčšej – najmenej (možnej) miery, hodnoty, najväčšieho – najmenšieho (možného) množstva. V slovenčine sa od týchto základov používajú viaceré deriváty, patriace do rôznych slovných druhov a líšiace sa príslušnými sémantickými príznakmi. Slovník slovenského jazyka II (1960; ďalej SSJ) uvádza lexémy: *maxima*, *maximalizácia*, *maximalizačný*, *maximalizmus*, *maximalista*, *maximalistický*, *maximalizovať*, *maximálny*, *maximálne*, *maximovať*, *maximum*¹, *maximum*²; *minimalista*, *minimalistický*, *minimalizovať* (ako doklad je tu spojenie *minimalizovaná výška*), *minimálny*, *minimálne*, *minimum*, *minimový* (s. 114, 152). Slovník cudzích slov (1990; ďalej SCS) spracúva ako heslové slová: *maxima*, *maximalista*, *maximalistický*, *maximalizácia*, *maximalizačný*, *maximalizmus*, *maximalizovať*, *maximálny*, *maximátor*, *maximin*, *maximovať*, *maximum* – bez indexov,

* Štúdia bola vypracovaná v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV ako súčasť vedeckého grantu č. 95/5305/238 prideleného Vedeckou grantovou agentúrou Ministerstva školstva SR a Slovenskej akadémie vied VEGA.

ale osobitne substantívum a osobitne lexému bez označenia slovného druhu – ide o príslovkový význam; *minim*, *minimalista*, *minimalistický*, *minimalizácia*, *minimalizovať*, *minimálka*, *minimálne*, *minimálnik*, *minimálny*, *minimax*, *minimaxový* (s. 554, 578). V Krátkom slovníku slovenského jazyka (1987; ďalej KSSJ) sa z nich vyskytuje iba časť: *maximalizmus*, *maximalista*, *maximalistický*, *maximálny*, *maximálne*, *maximum* I., II.; *minimalista*, *minimalistický*, *minimalizovať*, *minimálny*, *minimálne*, *minimum* I., II. (s. 194, 201). Vzhľadom na typ slovníka je zúžený záber týchto derivátov prirodzený, niektoré výrazy (napr. *maxima* – kniž., *maximovať* – zried.) sú málo frekventované. Nerovnorodé je aj spracovanie jednotlivých opozitných párov – napr. v KSSJ vzhľadom na nízku spoločenskocomunikačnú objednávku chýba sloveso *maximalizovať*; v SSJ je vynechaná príslovka *minimum*, rovnako v SCS, kde absentuje aj príslovka *maximálne*. A práve príslovkami sa chceme v tomto príspevku zaoberať podrobnejšie.

Pri analýze častíc sme sa stretli s konštrukciou *mať (tak ešte) a spoň týždeň času*. Náhle sme si uvedomili rozpor v tom, že výraz *aspoň* je vo všetkých novodobých výkladoch (SSJ, 1959; Morfológia slovenského jazyka, 1966 – ďalej MSJ; Veľký slovensko-ruský slovník, 1979 – ďalej VSRS; KSSJ) kvalifikovaný ako čistá, výlučná častica, t. j. neobjavuje sa tu nijaká tendencia zaradiť slovo *aspoň* do iného, resp. ďalšieho slovného druhu.¹ Naproti tomu výraz *minimálne*, resp. *minimum*, použiteľný a používaný v takej istej konštrukcii, s takým istým lexikálnym významom a syntaktickými vlastnosťami (*mať [ešte] minimálne/minimum týždeň času*), sa kvalifikuje ako príslovka.

Konkrétne SSJ má výraz *maximálne* s označením *prísl.* iba prihniedzovaný k prídavnému menu *maximálny* bez ďalšieho výkladu

¹ Výnimku predstavuje Slovník slovenských nárečí, v ktorom sa pri lexéme *aspoň* (s. 73) uvádza: II. spoj. prirad. v spájacom výraze *keď (už) nie – aspoň* vyjadruje odstupňovací vzťah. V syntaxi sa spájacie výrazy tohto typu zvyčajne považujú za zložené zo spojky/spojok a častice/častíc. Zaradenie slova *aspoň* medzi spojky považujeme za diskutabilné najmä v príkladoch *Keď mi už ňestež dac cto korún, tag mi daj aspom paďesiat* a *Keď íh aj ňebudež volať šeckích, aspon d'eti zavolaj!* (tamže). Výraz *aspoň* tu neuvádza celú vetu, ale modifikuje iba slovo nasledujúce bezprostredne za ním. V prvom súvetí je to zjavné aj zo slovosledu a možnosti vynechať výraz *aspoň* bez zmeny zmyslu: *...tag mi daj paďesiat*. V druhom súvetí môžeme slovosled zmeniť: *...zavolaj aspon d'eti*. Spojka, ktorá uvádza celú vetu, stojí vždy na jej začiatku a nedá sa z nej vynechať.

či exemplifikácie; výraz *maximum* uvádza pod indexom¹ ako podstatné meno stredného rodu a pod indexom² ako príslovku s kvalifikátorom *hovor.*, výkladom pomocou synonyma *maximálne* a dokladom *vyťažiť m. 40 ton* (s. 114). Výraz *minimálne* je síce takisto prihniezdovaný k adjektívu *minimálny* a označený ako príslovka, ale už s dvoma významami: 1. prinajmenšom, najmenej: *pracovať na niečom m. štyri hodiny denne*; 2. zriedkavo, v čo najmenšom počte, celkom málo: *Epidémia týfusu sa u nás vyskytuje už minimálne* (s. 152). Podrobnejšie je spracovaná aj lexéma *minimum*, hoci tu práve chýba osobitné vyčlenenie príslovkového významu: *minimum* str. najmenší možný počet, najnižší bod, najnižší stupeň, najmenšia čiastka: *m. nákladov, požiadaviek, prípadov; obmedziť, znížiť, zmenšiť na m.*; ako ustálené, terminologizované spojenia sú vykladané doklady *existenčné m.*, práv. *nezdaniteľné m.*, meteor. *tlakové m.*, škol. *ašpirantské m.* (tamže). KSSJ k prihniezdovanej príslovke *maximálne* uvádza doklad *m. využiť* a k významu *maximum* II. *prísl. hovor.* *maximálne: dosiahnuť m. 50 km rýchlosť* (s. 194). Prihniezdovaná príslovka *minimálne* je v KSSJ doložená a vyložená takto: *(čakať) m. hodinu najmenej; m. sa vyskytovať celkom málo. Minimum* II. *prísl. hovor.* *minimálne: má m. 30 rokov* (s. 201).

Podľa tradičnej a stále platnej charakteristiky sú príslovky neohybné plnovýznamové slová, ktoré vyjadrujú okolnosť alebo vlastnosť vzťahujúcu sa na slovesný dej, na vlastnosť vyjadrenú adjektívom a adverbiom alebo na okolnosť vyjadrenú adverbiom. V postavení pri podstatnom mene vyjadrujú príslovky okolnosť k deju vyslovenému nadradeným (dejovým) substantívom alebo vyjadrujú špeciálnejšiu okolnosť k deju pri substantívnom príslovkovom určení. O pravé adnominálne postavenie ide len pri dejových podstatných menách (porov. MSJ, s. 565). Príslovkové výrazy *maximálne/maximum* a *minimálne/minimum* patria podľa svojho obsahu a formy k vlastnostným príslovkám miery. Vlastnostné príslovky sa tvoria od prídavných mien konverzným slovotvorným postupom transpozíčného typu: „fundujúce prídavné meno aj odvodená príslovka pomenúvajú tú istú vlastnosť. Vlastnosť pomenovaná adjektívom sa však pripisuje substancii, vlastnosť pomenovaná príslovkou sa pripisuje deju. Preto adjektíva a od nich odvodené príslovky sú vo vzťahu komplementárnej distribúcie: nikdy sa nemôžu použiť v rovnakej funkcii, jedny i druhé majú presne vymedzené, navzájom sa neprekrývajúce okruhy použitia“ (Oravec – Bajžiková –

Furdík, 1984, s. 148). O vlastnostných príslovkách ďalej vieme, že pomenúvajú príznak deja chápaný ako jeho vnútorná (inherentná) charakteristika; keďže ide zväčša o kvalifikáciu deja, tvoria sa prevažne od akostných adjektív, od ktorých si zachovávajú aj stupňovateľnosť (porov. tamže, s. 169–170).

Príslovky *maximálne/maximum – minimálne/minimum* majú teda lexikálny význam miery, sú síce neohybné, ale stupňovateľné a tvoria syntagmy so slovesami, prípadne s prídavnými menami a príslovkami. Pozrime sa z tohto hľadiska ešte raz na doklady použité v citovaných heslových statiach v SSJ a KSSJ: *vyťažiť maximum 40 ton, maximálne využiť, dosiahnuť maximum 50 km rýchlosť; pracovať na niečom minimálne štyri hodiny denne, Epidémia týfusu sa u nás vyskytuje už minimálne, minimálne hodinu, minimálne sa vyskytovať, má minimum 30 rokov.*

Lexikálny význam miery, hodnoty, množstva nachádzame pri všetkých vyjadreniach, ale s rozdielnym smerovaním:

vyťažiť maximum 40 ton – výrazom *maximum* sa striktne vymedzuje horná hranica ťažby = najviac 40 ton;

maximálne využiť – horná hranica sa výrazom *maximálne* vlastne len otvára = využiť do maximálnej možnej miery, ktorá môže byť rôzna a dá sa posunúť.

Podobne:

minimálne hodinu – výraz *minimálne* striktne vymedzuje spodnú hranicu istého času = najmenej hodinu a/alebo viac;

minimálne sa vyskytovať – výraz *minimálne* tu vlastne akoby uzatváral pomyselnú hornú hranicu a spodnú stláčal k nule = celkom málo sa vyskytovať, takmer vôbec sa nevyskytovať.

V schéme názornejšie vidíme priamo protichodné smerovanie významov:

<i>maximum 40 ton</i>	↓	<i>maximálne využiť</i>	↑
<i>minimálne hodinu</i>	↑	<i>minimálne sa vyskytovať</i>	↓

Situáciu si môžeme dokresliť ešte na inom príklade:

<i>usilovať sa maximálne, resp.</i>	=	usilovať sa krajne,
<i>maximálne sa usilovať dva dni</i>		do vyčerpania síl;
<i>usilovať sa dva dni</i>		– o miere úsilia sa nehovorí nič,
		presne sa vymedzuje časový horizont;
<i>usilovať sa maximálne dva dni</i>		– o miere úsilia sa explicitne nehovorí
		nič, časový horizont sa obmedzuje = nie

viac ako dva dni; tým sa vlastne implicitne obmedzuje aj miera úsilia.

Vráťme sa ešte k morfológickým a syntaktickým vlastnostiam citovaných dokladov. V spojeniach *maximálne využiť*, *minimálne sa vyskytovať* môžeme príslovkové výrazy stupňovať: *maximálnejšie*, *najmaximálnejšie využiť*; *minimálnejšie*, *najminimálnejšie sa vyskytovať*. Pravda, v bežnej reči sa zrejme frekventovanejšie používajú spojenia fundujúceho prídavného mena s dejovým substantívom, a to najmä pri porovnávaní: *maximálnejšie*, *najmaximálnejšie využitie (odpadových surovín spomedzi slovenských podnikov je v podniku xy)*; *minimálnejší*, *najminimálnejší výskyt (zrážok za posledných sto rokov)*.² V spojeniach *maximum/maximálne 40 ton* a *minimum/minimálne hodinu* sa výrazy *maximálne* a *minimálne* nedajú stupňovať: **naj/maximálnejšie 40 ton*, **naj/minimálnejšie hodinu*.

Ak použijeme základné otázky na príslovkové určenie miery koľko?, do akej miery?, do akého stupňa?, môžeme odpovedať: *maximálne využiť*, *minimálne sa vyskytovať* a výrazmi *maximálne*, *minimálne* pomenujeme vnútornú charakteristiku deja. Ale pri ostatných spojeniach musíme uplatniť iné otázky, aby sme sa dozvedeli žiadané informácie. Pýtame sa: koľko vyťažiť?, ako dlho čakať?, odpovedáme: *vyťažiť 40 ton*, *čakať hodinu*. Výrazy *maximálne*, *minimálne* v týchto spojeniach nevstupujú do syntagmatického vzťahu so slovesom, ale ani s číselným údajom. Nepomenúvajú nijakú jeho vnútornú vlastnosť ani inú charakteristiku – nejde o *ďalších 40 ton* alebo *dlhú hodinu*. Výrazy *maximálne*, *minimálne* sú v týchto konštrukciách mimo syntagmatických vzťahov, svojím lexikálnym významom však celú konštrukciu, resp. nasledujúci vetný člen modifikujú, akoby zvonka ovplyvňujú, upravujú sémantiku výpovede. To všetko sú typické vlastnosti nie prísloviiek, ale častíc.

Usúdili sme teda, že výrazy *maximálne/maximum* – *minimálne/minimum* môžu byť v istých spojeniach príslovkami, v iných

² Bežní hovoriaci si v slovách *maximálne/maximum* – *minimálne/minimum* buď málo uvedomujú pôvodný význam krajnej miery, alebo ho poznajú a zámerne ho chcú ešte vystupňovať, ako svedčí doklad z rozhlasového vysielania: *všetky aktivity boli zredukované na to najminimálnejšie minimum* (korpus textov v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV).

však časticami, a pozreli sme sa aj na ďalšie lexikografické spracovanie týchto výrazov. V Synonymickom slovníku slovenčiny (1995; ďalej SSS) sa síce neuvádza slovnodruhovú príslušnosť jednotlivých lexém, ba výrazy *maximálne*, *minimálne* ani nie sú spracované samostatne, len pomocou odkazov, ale na základe synonymických radov a kontextov, v akých sa vyskytujú, ich môžeme identifikovať ako príslovky alebo ako častice.

maximálne 1. pozri *najviac* 1, *nanajvýš* 1, 2, *prinajhoršom*, *prinajlepšom* 2; 2. pozri *nadmieru* (SSS, s. 251):

– *najviac* sa hodnotí ako I. čísl. i prísl., II. ako čast. (KSSJ, s. 216), SSS (s. 290) uvádza synonymá *maximálne*/*maximum* v spojení *dostane maximálne, maximum päťtisíc korún* – podľa nás ide o častice;

– *nanajvýš* môže byť takisto príslovka i častica a v SSS sú zachytené obidva významy aj s príslušnými synonymami: 1. *maximálne účinný prostriedok* – ide o príslovku; 2. *ty môžeš nanajvýš, maximálne prosieť, nie žiadať* – tu je to častica (s. 295);

– *prinajhoršom* je výlučne častica: *maximálne sa mu budeme musieť ospravedlniť* (s. 565);

– *prinajlepšom* je takisto výlučne častica: *do hľadiska vojde najviacej, maximálne päťsto divákov* (s. 565);

– *nadmieru* je výlučná príslovka: *vysoko, maximálne účinný liek proti chrípke* (s. 281).

minimálne 1. pozri *aspoň* 1, 2, *prinajlepšom* 1, *prinajmenej* 1; 2. pozri *zriedkavo*; 3. pozri *málo* 1, 2 (s. 262):

– *aspoň* je výlučne častica: *mal by sa jej minimálne ospravedlniť; na to musí mať najmenej strednú školu; na túto prácu potrebuje minimálne, minimum týždeň* (s. 32);

– *prinajlepšom* je takisto výlučná častica: *prinajmenšom, prinajmenej, minimálne týždeň bude trvať oprava cesty; zavrú ho najmenej, minimálne na rok* (s. 565);

– *prinajmenej* je takisto výlučná častica: *pri havárii zahynulo minimálne desať osôb* (s. 565);

– *zriedkavo* je výlučná príslovka: *takáto choroba sa u nás vyskytuje ojedinele, minimálne* (s. 978);

– *málo* I. čísl., II. prísl., III. str.

I. ...*na to nám zostane minimum, pramálo korún*;

II. ...nepatrne, mizivo, minimálne, *hovor.* minimum, *expr.* pramálo (veľmi málo): *nepatrne, mizivo sa staral o rodinu; minimálne, pramálo ho to zaujímalo.*

Na spôsobe zachytenia výrazov *maximálne/maximum* – *minimálne/minimum* v Synonymickom slovníku slovenčiny si môžeme všimnúť niekoľko skutočností.

a) Vyskytujú sa v synonymických radoch aj s príslovkami, aj s časticami – v spojeniach typu *maximálne, najviac, prinajlepšom päťtisíc korún; minimálne, aspoň, prinajmenej týždeň* ide podľa nás o častice.

b) Typicky časticový význam výrazov *maximálne/maximum* – *minimálne/minimum* nachádzame v citovaných exemplifikáciách nielen v konštrukciách s číslovkovým výrazom alebo iným číselným (časovo-priestorovým) vyjadrením, ale aj pri slovesách: *ty môžeš nanajvýš, maximálne prosieť, nie žiadať; mal by sa jej minimálne ospravedlniť* a pod. V niektorých prípadoch sa pri rovnakom lexikálnom obsadení môže vyskytovať aj príslovka, aj častica: *minimálne si pospal, minimálne sa staral o rodinu*. O náležitej slovnodruhovej príslušnosti potom rozhodneme na základe kontextu, resp. aj slovosledu (podrobnejšie v ďalšom výklade).

c) V konštrukciách typu *na to nám zostane minimum korún*, ale aj *má máličko, minimálne priateľov*, kde sa výrazy *minimálne/minimum* vyskytujú v synonymickom rade s číslovkou *málo* a inými neurčitými číslovkami, cítime číslovkový význam. Podobné prípady sme najskôr našli v materiáli, ktorý budeme rozoberať ďalej (*Oddychových fáz bolo minimálne. Pracovných príležitostí je minimálne.*).

d) Zaujímavá je výlučná častica *prinajlepšom*, ktorá má vo svojom 1. význame výraz *minimálne* a v 2. význame výraz *maximálne*:

prinajlepšom 1. vyjadruje (kladnú) prípustnú al. možnú hranicu, mieru; v najlepšom prípade: *v nemocnici zostane prinajlepšom, v najlepšom prípade týždeň*; prinajmenšom, prinajmenej, najmenej, minimálne: *prinajmenšom, prinajmenej týždeň bude trvať oprava cesty; zavrú ho najmenej, minimálne na rok*; 2. vyjadruje najvyššiu možnú hranicu, mieru; nanajvýš, najviac, najviacej, maximálne: *bolo ich tam prinajlepšom, nanajvýš, najviac dvadsať; do hladiska vojde najviacej, maximálne päťsto divákov* (s. 565).

V jednom synonymickom rade sa tu stretávajú dve opozitá; podobne sa častica *prinajlepšom* nachádza spolu s časticou *prinajhoršom* v synonymickom rade pri výraze *maximálne*.

Aby sme sa nepohybovali iba v slovníkovo spracovanom materiáli, pozreli sme sa na výskyt slov *maximálne* – *minimálne* v živých textoch, ktoré máme k dispozícii v počítačovom korpuse textov v Jazykovednom ústave L. Štúra Slovenskej akadémie vied. V báze dát bolo v čase prípravy tejto štúdie 9 431 008 slov. Každé 42 482. slovo bolo *maximálne* (absolútny počet 222), každé 25 352. slovo bolo *minimálne* (celkove 372). Odpočítali sme rovnaké výskyty (v korpuse sú prevažne zastúpené periodiká, v ktorých sa isté správy či informácie nachádzajú paralelne, resp. viackrát) a heslové slová (v korpuse je aj počítačová verzia 2. a 3. vydania KSSJ) a ostalo nám slovo *maximálne* v počte 201, *minimálne* v počte 345. Komplexnou lexikálno-sémantickou, morfológickou a syntaktickou analýzou, ako sme ju načrtli pri dokladoch zo SSJ a KSSJ, sme živý textový materiál rozdelili podľa slovnodruhovej príslušnosti na tri skupiny: adjektíva (korpus zatiaľ nie je nijako označovaný, preto vyhľadávací program nerozoznáva medzi tvarom a lexémou), adverbiá a partikuly.

Zastúpenie jednotlivých slovných druhov:

	Adj		Adv		Part	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
<i>maximálne</i>	35	17,4	55	27,4	111	55,2
<i>minimálne</i>	71	20,6	18	5,2	256	74,2

Vidíme, že pri slove *maximálne* je časticový význam v nadpolovičnej väčšine, pri slove *minimálne* dokonca takmer v trojštvrťinovej väčšine. Mamutím podielom k tomu prispeli konštrukcie, v ktorých častice *maximálne* a *minimálne* modifikujú presné číslíkové alebo číslovkové vyjadrenia: pri častici *maximálne* je to až 88,9 % výskytov, pri častici *minimálne* 80,9 % výskytov. Ostávajúcím priamo nenumerickým príkladom (slovo *maximálne* 13, *minimálne* 53 výskytov) sme sa venovali podrobnejšie, aby sme na základe ich analýzy ponúkli lexikografickej a školskej praxi ďalšie

pravidlá na rozoznávanie častíc od iných slovných druhov, v tomto prípade od prísloviak.

Uvedme si časť dokladov z korpusu:

...u nás sa totiž dejiny umenia končili postimpresionizmom, *maximálne* expresionizmom. – ...príslušný článok umožňuje *maximálne* iba vytvorenie miestnej samosprávy. – Definitívne nemôžeme vyriešiť starosti, *maximálne* môžeme prispieť k ich riešeniu... – Čo už by sa dalo pri záclonách vymyslieť objavného, povedia si možno niektorí z vás. *Maximálne* nájsť neobvyklý motív, vzor alebo vymeniť umelé krúžky za drevené. – Kritici dnešnej vlády sa dostanú *maximálne* na stránky tlače. – ...pre tých „ostatných“ nezostane nič, *maximálne* nejaká drobnosť zo stola tých vyšších (po selekcii). – Tam ste mohli chytiť *maximálne* po papuli. – ...problém..., ku ktorému sa malé stredoeurópske krajiny môžu vyslovovať *maximálne* s hlasom poradným. – Stačí, aby ste na aute spomalili. *Maximálne* sa vás spýtajú, či ste náhodou so sebou nezobrali neznámeho stopára. – *Maximálne* som schopný zarobiť na nejakom polorozpadnutom ranči mizerných pár papierikov.

...mal prísť *minimálne* štátny tajomník MF SR. – Každá poisťovňa musí poskytovať *minimálne* štandardné služby, každý poistenec bude platiť rovnako... – ...akceptovateľný bol *minimálne* ako odborník. – ...podmienkou je absolvovanie prvého cyklu vysokoškolského štúdia na inej univerzite (*minimálne* bakalárske štúdium) a dobrá znalosť angličtiny. – ...s operačným systémom *minimálne* DOS 3.3 a pevným diskom. – Bola to *minimálne* možnosť uvedomiť si, do akej miery môžeme inkorporovať... – Ušetrili by sme *minimálne* náklady na ich likvidáciu... – ...za odročenie ratifikačného procesu *minimálne* na budúcu schôdzu parlamentu. – ...splnenie cieľa vytýčeného v Bogore je *minimálne* neisté, ak nie nereálne. – ...to je *minimálne* neznalosť svetových strán... – ...sa z medzinárodných vedomostných súťaží vracali *minimálne* s bronzovými medailami. – Aktivity niektorých fondov skutočne nie sú v súlade (*minimálne*) s dobrými mravmi, avšak zovšeobecnenia nie sú... – Podmienky: 1. Absolvovanie *minimálne* strednej ekonomickej školy... – Slovensko-maďarská zmluva je pre štátny záujem *minimálne* taká dôležitá ako zákon o štátnom jazyku. – ...Slovensko potrebuje s Ruskom korektné vzťahy, ale *minimálne* tak, ba aj viac potrebuje byť plnoprávnym členom NATO. – ...nový koncertný program, ktorý predpokladám, bude *minimálne* taký úspešný ako Bomba kšeft. – Zostal stálym členom a *minimálne* už prevýšil Martinove kvality.

Na týchto aj iných spojeniach si môžeme urobiť nasledujúce významovo--substitučné testy:

<i>minimálne agresívny</i>	– miera jeho agresivity je minimálna, nízka, na spodnej hranici
	= minimálna agresivita
<i>minimálne týždeň</i>	– miera týždňa nie je minimálna
	≠ *minimálny týždeň
	= týždeň a viac, aspoň týždeň

čakať minimálne = minimálne čakanie
čakať minimálne hodinu ≠ minimálne čakanie, skôr ide o maximalizovanie čakania
= hodinu a viac, aspoň hodinu
≠ *minimálna hodina

minimálne úverovo zaťaženy ≠ *minimálne úver a viac
= má minimálny úver

minimálne/maximálne dôležitý – miera dôležitosti

minimálne taký dôležitý – aspoň

maximálne taký dôležitý – nanajvýš

Zaujímavé sú situácie, ktoré sme už spomínali, keď pri rovnakom lexikálnom obsadení môže ísť o príslovku i časticu:

minimálne hladný 1. *prísl.* málo hladný;

2. *časť.* hladný a (ešte aj) smädný, nevyspatý...

tý...

maximálne hladný – tu sa používa viac príslovka, častica ojedinele

minimálne neistý 1. *prísl.* málo neistý, teda vlastne istý;

2. *časť.* neistý a (ešte aj) nepokojný, napätý...

minimálne istý 1. *prísl.* málo istý, teda vlastne neistý;

2. *časť.* istý, ba presvedčený...

maximálne istý/neistý – iba príslovka

minimálne sa usilovať – tu nám okrem kontextu pomôže aj slovosled:

O zvrátenie výsledku sa usilovali (len, iba) minimálne. => preto prehrali

* O zvrátenie výsledku sa usilovali aspoň.

Minimálne/Aspoň sa usilovali o zvrátenie výsledku. = robili, čo mohli (maximum), ale šťastie im neprialo.

Naše hodnotenie výrazov *maximálne/maximum* – *minimálne/minimum* ako prísloviak a častíc čiastočne potvrdzuje aj ich spracovanie vo Veľkom slovensko--ruskom slovníku:

minimálne 1. *časť.* (prinajmenšom, najmenej): *pracuje m. deväť hodín denne; produktivita práce vzrastie m. o 10 %; vybavenie dokladov bude trvať m. mesiac;*

2. *prísl.* (málo, slabo): *strojový park je využitý m.;*

3. *prísl.* (zriedkavo): *epidémia týfu sa u nás vyskytuje už len m.*

*minimum*¹ str.

*minimum*² čast.: bude to stáť m. sto korún; na túto prácu treba m. dva mesiace; oprava domu potrvá m. rok (1982, s. 203–204).

Abecedne prvú dvojicu – *maximálne/maximum* – však spracúvala iná autorka, a tak ich výklad ostal tradičný.

V závere zhrňame rozdiely medzi jednotlivými slovnodruhovými významami výrazov *maximálne/maximum* – *minimálne/minimum*, ktoré sme zistili komplexnou lexikálno-sémantickou, morfológickou a syntaktickou analýzou a mohli by poslúžiť v lexikografickej a školskej praxi a v korpusovej lingvistiky.

1. Prídavné meno *maximálne* (využitie) – *minimálne* (úspory) je tvar, ktorý sa syntagmaticky spája so substantívami (v sg. s nominatívom neutier, v pl. s nominatívom neživ. mask., fem. a neutr.), pomenúva ich hraničnú (dolnú alebo hornú) vlastnosť. Dá sa stupňovať.

2. Príslovka *maximálne/maximum* – *minimálne/minimum* je lexéma, ktorá sa syntagmaticky spája so slovesami, prídavnými menami, prípadne príslovkami, označuje ich mieru. Veľmi často sa vyskytuje v koncovom postavení, t. j. pred koncovou bodkou, resp. čiarkou. Dá sa stupňovať. Pri nominalizačnej transpozícii – zmene slovesa na deverbatívum – sa príslovka mení na prídavné meno.

3. Častica *maximálne/maximum* – *minimálne/minimum* je lexéma, ktorá nevstupuje do žiadneho syntagmatického vzťahu, nehovorí nič o (vnútornej) miere najbližšie stojaceho výrazu, ale ho – resp. celú konštrukciu – sémanticky modifikuje naznačujúc, že stanovená hranica by sa nemala / nesmie sa / nedá sa // môže sa / musí sa... prekročiť; naznačuje isté obmedzenia, z presného číselného vyjadrenia robí približný údaj. Nedá sa stupňovať, nedá sa pri tom istom lexikálnom obsadení zmeniť na prídavné meno. Ako synonymá môžu miesto nej stáť v tom istom kontexte iné častice. Za časticami *maximálne/maximum* – *minimálne/minimum* sa v prevažnej väčšine prípadov (nad 80 %) vyskytujú nejaké číselné údaje. Ustálené je aj ich postavenie pred predložkou, ak modifikujú nasledujúci predložkový výraz; za predložkou stoja celkom výnimočne.

Literatúra

IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M. – MANÍKOVÁ, Z.: Slovník cudzích slov. 3. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1990. 944 s.

Krátky slovník slovenského jazyka. 1. vyd. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková. Bratislava, Veda 1987. 592 s.

Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966. 896 s.

ORAVEC, J. – BAJZÍKOVÁ, E. – FURDÍK, J.: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Morfológia. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984. 232 s.

Slovník slovenského jazyka. Zv. I, II. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959, 1960. 832, 648 s.

Slovník slovenských nárečí. Zv. I. Red. I. Ripka. Bratislava, Veda 1994. 936 s.

Synonymický slovník slovenčiny. Red. M. Pisárčiková. Bratislava, Veda 1995. 998 s.

Veľký slovensko-ruský slovník. Zv. I, II. Bratislava, Veda 1979, 1982. 992, 848 s.

DISKUSIE

Ladislav Dvonč

O STARŠEJ PRAVOPIISNEJ PODOBE SLOVA **SMENA**

Pravidlá slovenského pravopisu z r. 1931 (v kapitole Písanie s- a z-. Spodoba či asimilácia spoluhlások. Písanie etymologické, podľa pôvodu slova, a fonetické, podľa výslovnosti, s. 373) hovoria, že v niektorých prípadoch píšeme slová podľa pôvodu a nie podľa výslovnosti, napr. *sbor* (s výslovnosťou *zbor*) podľa *sobrať*, *shon* (s výslovnosťou *zhon*) podľa *sohnať*, v iných prípadoch ich píšeme foneticky, t. j. podľa výslovnosti, napr. *spev*, *spievať* (nie etymologicky, ako napr. čes. *zpěv*, *zpívat*). Ďalej sa podrobnejšie hovorí o tom, kedy píšeme s- alebo z- podľa pôvodu alebo podľa výslovnosti. Stav v slovenčine sa pritom stále porovnáva so stavom v češtine, čo ukazuje na závislosť týchto Pravidiel slovenského pravopisu (prvých v dejinách súčasnej spisovnej slovenčiny) od Pravidiel českého pravopisu, čo zrejme súvisí s tým, že na čele pravopisnej komisie Matice slovenskej, ktorá tieto prvé Pravidlá vypracovala, stál český jazykovedec V. Vážný.

Pravidlá slovenského pravopisu z r. 1940 obsahujú kapitolu Predpony s-, z-, so-, zo-; Predložky s, z, so, zo (s. 53–55). Spôsob spracovania je tu podobný ako v predchádzajúcich Pravidlách, stav v spisovnej slovenčine sa tu však už neporovnáva so stavom v spisovnej češtine. Aj tu sa zachováva spôsob písania podľa pôvodu slova alebo podľa výslovnosti. V spôsobe písania týchto predpôn teda nenastala nijaká zmena, popri fonetickom princípe sa naďalej uplatňuje etymologický princíp.

Zmena, resp. zásadná zmena nastáva až v Pravidlách slovenského pravopisu z r. 1953. V kapitole Písanie predpôn s-, z-, zo-, vz- (s. 24–25) sa hneď v úvode hovorí, že predpony s-, z-, zo- píšeme v zásade podľa výslovnosti. Kým v predošlých Pravidlách z r. 1931 a 1940 sa na prvom mieste hovorilo o etymologickom princípe a až za ním o fonetickom či výslovnostnom princípe, tu sa už výslovne spomína iba výslovnosť alebo výslovnostný prin-

cíp, ale s istým obmedzením, čo sa vyjadruje výrazom *v zásade*. Podľa Pravidiel z r. 1953 na základe uvedenej zásady píšeme rovnako aj slová, ktoré majú odlišný význam, napr. *zbeh, zberať (sa), zľava* atď., ale rozlišujeme, hovorí sa za tým, *zpráva (zvest'), zpravodajca, zpravodajský, zpravodajstvo* a *správa (napr. správa podniku), zmena (napr. zmena programu)* a *smena* (pracovná). Pri slove *smena*, o ktoré nám tu ide, sa v pravopisnom a gramatickom slovníku (s. 329) zaznamenáva výslovnosť *zm-* aj *sm-*, teda dvojaká výslovnosť, kým napr. pri slovách *zpráva, zpravodajca* atď. je iba výslovnosť *sp-*, uplatňuje sa tu teda jedna výslovnosť. Ďalej sa tu píše, že písmeno *s* píšeme aj na začiatku slov *sbor (sborový, sborovňa, sbormajster), sborník, sväz (sväzový, sväzák, sväzáčka, sväzácky), sjazd (napr. X. sjazd strany, ale zjazd na lyžiach* a pod.). Pripomína sa pritom, že výslovnosť slov *sjazd* a *sväz* nie je ustálená, vyslovuje sa [zjazdu] i [sjazdu], [zväzu] i [sväzu]. A ešte sa pripomína aj to, že v slovách *zmluva (zmluvný), nadzmluvný, zrok (zročný), zmieriť (sa) (nezmieriteľný), zväzok* píšeme a vyslovujeme *z*, čo znamená, že slovo *sväz* sa písalo so *s*, ale vyslovovalo so *z* alebo *s*, slovo *zväzok* sa však písalo aj vyslovovalo iba so začiatočným *z*. Boli tu teda niektoré neprirodzené rozdiely, ktoré priam bili do očí. Podoby *sbor, sjazd, sväz* sa naďalej zachovali nie z jazykovedných, ale z politických dôvodov (časté boli vo vtedajšej politickej sfére, napr. *sjazd KSČ*, často sa vyskytovali v rozličných vlastných menách a v ich skratkách, napr. *Sbor národnej bezpečnosti – SNB, Sväz sovietskych socialistických republík – SSSR*; tu sa zdôrazňovala aj totožnosť s ruskou skratkou, ktorá zodpovedala oficiálnemu názvu sovietskeho štátu). Podrobnejšie sa o týchto slovách hovorilo na zasadnutí aktívu kultúrnych a vedeckých pracovníkov 10. 6. 1953, z ktorého materiály vyšli v Slovenskej reči (1952–1953).

Ďalší vývin pri používaní týchto slov možno charakterizovať ako spontánne uplatňovanie sa pravopisných podôb podľa výslovnosti, teda napr. *zbor, zborník, správa* (Dvonč, 1962, s. 353–360). Tento prirodzený jazykový alebo pravopisný vývin, ale predovšetkým nová politická situácia, ktorá nastala v roku 1968, viedli napokon k tomu, že bolo možné upraviť pravopis ďalších slov podľa výslovnosti. Podľa rozhodnutia Slovenskej pravopisnej komisie so súhlasom Predsedníctva SAV a Predsedníctva SNR sa od 1. mája 1968 upravilo písanie slov *sbor, sväz, sjazd, svitok* a

zpráva na *zbor*, *zväz*, *zjazd*, *zvitok*, *správa*. Rovnako sa podľa tejto úpravy mali písať aj odvodené a zložené slová, napr. *zborový*, *zborník*, *zborovňa*, *zväzový*, *zväzácky*, *zjazdový*, *zvitkový*, *spravodajca*, *spravodajský*, *spravodajstvo*. Tým sa odstránili výnimky pri písaní predpôň *s-*, *z-*, ktoré zostali v Pravidlách slovenského pravopisu z roku 1953 (a v ďalších vydaniach) z mimojazykových príčin, ako sa o tom výslovne hovorí v článku Úprava písania niektorých slov (Slovenská reč, 1968), kde boli zverejnené zmeny pri písaní uvedených slov. Tieto zmeny sa rýchlo ujali, pri písaní spomenutých slov sa nejaké väčšie ťažkosti alebo nejaké kolísanie nevyskytovali. Nikto ani verejne proti tejto zmene neprotestoval.

Zmeny pri písaní spomínaných slov, ktoré sa uplatnili v roku 1968, sa netýkali písania slova *smena*. Toto slovo sa naďalej písalo alebo malo písať so začiatočným *s-*. Spomenuli sme, že v Pravidlách slovenského pravopisu z roku 1953 sa pri slove *smena* uvádza výslovnosť so začiatočným *zm-* aj *sm-*, pričom na prvom mieste figuruje práve výslovnosť so *z*. Keby sa princíp výslovnosti pri písaní tohto slova bol uplatnil tak dôsledne, ako sa uplatnil pri písaní slov *zbiť*, *zhon*, *zbor*, *zjazd* atď., podľa uvedenej výslovnosti boli by sa uplatnili dve pravopisné podoby, a to *zmena* (podľa výslovnosti so začiatočným *zm-*) aj *smena* (podľa výslovnosti so začiatočným *sm-*). Vieme však, že dvojakosť naša kultúrna verejnosť nevelmi obľubuje, ba voči dvojakosti alebo variantnosti sa u nej uplatňuje akási averzia. Ako najsilnejší argument za zachovanie pravopisnej podoby *smena* (so začiatočným *sm-*) zaisťte zapôsobilo to, že u nás už dávnejšie vychádzal denník *Smena*, v ktorom sa slovo *smena* použilo ako vlastné meno, názov publikačného orgánu. Začal vychádzať 23. 5. 1948, od 1. 1. 1966 vychádzala príloha *Smena* na nedeľu. *Smena* spolu s *Pravdou* a *Prácou* patrila medzi naše najrozšírenejšie denníky. Názov *Smena*, resp. grafická podoba *Smena* so začiatočným *S* bola neobyčajne silne zafixovaná najmä v radoch čitateľov tohto denníka, ktorými boli predovšetkým príslušníci mladšej generácie, pretože išlo o denník určený mládeži. To isté možno povedať o týždennej prílohe *Smena* na nedeľu.

V príručke Pravidlá slovenskej výslovnosti (Kráľ, 1984, s. 506) sa síce zaznamenáva pravopisná podoba *smena*, ale pri tomto slove sa už na rozdiel od predchádzajúcich Pravidiel slovenského

pravopisu z roku 1953 a ich ďalších vydaní (posledné, 11. vydanie z r. 1971) neuvádza dvojaká výslovnosť so začiatočným *sm-* aj *zm-*, ale iba výslovnosť so *zm-*, teda výslovnosť [*zmena*]. Aj Krátky slovník slovenského jazyka z r. 1987 (s. 408) zaznamenáva pri slove *smena* iba výslovnosť so *zm-*. V týchto príručkách vidíme teda posun v hodnotení alebo určovaní výslovnosti slova *smena*; výslovnosť podľa pravopisnej podoby sa tu odmieta. Tento proces sa zavŕšil v Pravidlách slovenského pravopisu z roku 1991 (s. 33), ktoré v kapitole o písaní spoluhlások v predponách v pripojenej poznámke č. 1 hovoria o tom, že namiesto staršej pravopisnej podoby *smena* vo význame „vymedzený pracovný čas“ v zhode s výslovnosťou používame pravopisnú podobu *zmena*. V pripojenom pravopisnom a gramatickom slovníku sa už slovo *smena* či pravopisná podoba *smena* nezaznamenáva.

Napriek tomu, že v kodifikácii nášho pravopisu sa dospelo k stavu, že pravopisná podoba *smena* nejestvuje a že sa už používa iba pravopisná podoba *zmena* v zhode s výslovnosťou (aj vo význame, ktorý sa predtým uvádzal pri slove či podobe *smena*), aj po vydaní Pravidiel slovenského pravopisu z roku 1991 naďalej vychádzal denník *Smena*. V roku 1992 časť redaktorov tohto denníka pre isté nezhody odišla a založila nový denník, ktorý najprv vychádzal pod názvami *Sme na pondelok*, *Sme na utorok* atď. (pričom začiatočné *Sme na...* pripomínalo názov *Smena*), potom až dodnes pod zjednodušeným názvom *Sme*. Denník *Sme* a denník *Smena* sa nakoniec spojili a teraz vychádza denník, ktorý má názov *Sme* (uvádza sa veľkými písmenami), ale pod ním sa istý čas zreteľne menším typom uvádzal názov *Smena*, azda pre označenie kontinuity denníka *Sme* a denníka *Smena*. V súčasnosti sa už používa iba názov *Sme*, názov *Smena* je už minulosťou. Čo sa týka týždenníka *Smena* na nedeľu, ten od č. 40 z 3. 10. 1996 začal vychádzať pod zmeneným názvom *Sme plus*, takže aj v tomto prípade zanikla pravopisná podoba *Smena*. Nakoniec treba spomenúť, že koncom roka 1995 začal vychádzať denník *Nová Smena mladých*, ktorý grafickým riešením výrazu *Smena* vedome nadväzoval na denník *Smena*, išlo vlastne o prevzatie grafickej podoby *Smena* z denníka s týmto názvom. Tento denník v polovici roka 1996 zanikol, takže pravopisná podoba *Smena* so začiatočným *S* sa aj v tomto prípade prestala používať.

Možno konštatovať, že súčasná pravopisná kodifikácia nepozná už pravopisnú podobu *smena*. Po zániku denníka *Smena* či vlastne po jeho zlúčení s denníkom *Sme*, po zániku denníka *Nová Smena mladých* a konečne po premenovaní týždenníka *Smena* na *nedel'u* na *Sme plus* sa už teraz v názvoch periodík pravopisná podoba *Smena* nepoužíva.

V súvislosti s existenciou denníka *Smena* chceme ešte pripomenúť, že od roku 1989 vychádza týždenník *Zmena*. Z hľadiska pravopisu tu bol zreteľný rozdiel, z hľadiska výslovnosti sa tu však situácia komplikovala, pretože popri výslovnosti so začiatočným *sm-*, ktorá sa predtým pripúšťala, tu bola aj výslovnosť so začiatočným *zm-*, ktorú vyžaduje novšia kodifikácia a ktorá nakoniec viedla k tomu, že pravopisná podoba *smena* sa odstránila a nahradila podobou *zmena*. Najmä pri kupovaní denníka *Smena* a týždenníka *Zmena* predavači v novinových stánkoch nevedeli vždy rozoznať, ktoré z týchto periodík chce kupujúci. Nakoniec sa situácia vyvinula tak, že sa začali používať vyjadrenia *Smena* so *s* a *Zmena* so *z*. Po zániku denníka *Smena* zaniklo aj toto výslovnostné rozlišovanie.

Na záver môžeme konštatovať, že pravopisná podoba *smena* patrí už do minulosti. Najnovšie Pravidlá slovenského pravopisu poznajú iba slovo *zmena*, o slove *smena* sa nezmieňujú. Vzniká otázka, či máme hovoriť o jednom slove *zmena*, ktoré obsahuje významy pôvodného slova *zmena* so začiatočným *zm-* a význam slova *smena* so začiatočným *sm-*, či máme hovoriť o dvoch slovách *zmena*, teda o homonymách. V najnovších Pravidlách sa v pravopisnom a gramatickom slovníku uvádzajú samostatné slová *čelo* (bez výkladu významu) a *čelo* (s výkladom „hudobný nástroj“), teda tieto slová sa tu rozlišujú ako homonymá. Aj v Krátkom slovníku slovenského jazyka (1987, s. 63) sa rozlišujú slová *čelo*¹ (s tromi významami) a *čelo*² (s významom „violončelo“) ako homonymá. Ak Pravidlá z r. 1991 uvádzajú iba jedno slovo *zmena*, nie dve slová *zmena*, ako je to v prípade slov *čelo* a *čelo*, je zrejmé, že predpokladajú existenciu jedného slova *zmena* s významami, ktoré patrili starším slovám *zmena* a *smena*. Nazdávame sa, že s týmto riešením možno súhlasiť. To potom značí, že v budúcich výkladových slovníkoch spisovnej slovenčiny bude potrebné uvádzať slovo *zmena* s významami, ktoré sa dosiaľ uvádzali pri slovách *smena* a *zmena*. Vlastné

mená publikačných orgánov so slovom *smena*, písaným vo vlastnom mene s veľkým začiatočným písmenom, teda názvy *Smena*, *Smena na nedeľu*, *Nová Smena mladých*, sa po zániku týchto publikačných orgánov už dnes nepoužívajú. Naďalej sa budú uvádzať v tejto svojej podobe všade tam, kde bude reč o minulosti, napr. vo všeobecných encyklopédiách, v špeciálnych žurnalistických encyklopédiách, v prácach o dejinách slovenskej žurnalistiky atď.

V príspevku sme podali pohľad na históriu pravopisnej podoby slova *smena* v našich kodifikačných príručkách. Táto podoba bola odstránená. Na mieste je otázka, či kodifikácia v tomto prípade postupovala úplne správne, či vystihla stav v norme spisovnej slovenčiny. Tejto otázke sa bude potrebné venovať osobitne.

Literatúra

DVONČ, L.: K otázke písania predpôň *s-*, *z-*. Slovenská reč, 27, 1962, s. 353–360.

KRÁL, Á.: Pravidlá slovenskej výslovnosti. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984. 632 s.

Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková. Bratislava, Veda 1987. 592 s. – 2. vyd. 1989.

Pravidlá slovenského pravopisu s abecedným pravopisným slovníkom. Vydala Matica slovenská (ako prácu svojej pravopisnej komisie) nákladom Štátneho nakladateľstva v Prahe 1931. 364 s.

Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným slovníkom. Martin, Matica slovenská 1940. 484 s.

Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným a gramatickým slovníkom. Bratislava, Slovenská akadémia vied 1953. 408 s.

Pravidlá slovenského pravopisu. Bratislava, Veda 1991. 536 s.

Pred úpravou slovenského pravopisu. Prejavy a diskusné príspevky. Slovenská reč, 18, 1952–1953, s. 321–392.

Slovník slovenského jazyka. Zv. 4. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1964. 760 s.

Úprava písania niektorých slov. Slovenská reč, 33, 1968, s. 256.

SPRÁVY A POSUDKY

Správa o činnosti Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV za rok 1996

I. Základné údaje o pracovisku. – Koncom decembra 1996 bolo v ústave zamestnaných (na rozličné dĺžky pracovných úväzkov) 47 pracovníkov, z toho 38 vedeckých a odborných pracovníkov s vysokoškolským vzdelaním (17 s hodnosťou CSc. a DrSc.).

Riaditeľom ústavu bol Ivor Ripka, jeho zástupcom Milan Majtán a vedeckou tajomníčkou ústavu Jana Skladaná. Sekretárkou ústavu bola Elena Bujnová.

Organizačná štruktúra pracoviska sa r. 1996 zmenila. JÚĽŠ SAV mal koncom roka 1995 päť oddelení, a to oddelenie súčasného jazyka (vedúci J. Bosák), lexikologicko-lexikografické oddelenie (vedúca A. Oravcová), oddelenie jazykovej kultúry (vedúci M. Považaj), oddelenie dejín slovenčiny (vedúci M. Majtán) a dialektologické oddelenie (vedúca A. Ferenčíková). K týmto oddeleniam pribudlo nové (šieste), a to oddelenie spracúvania lingvistických informácií (vedúca A. Jarošová), ktoré zabezpečovalo plnenie úloh súvisiacich s budovaním korpusu textov a lexikálnej bázy slovenského jazyka a technickú stránku edičnej činnosti pracoviska (starostlivosť o sieťový a iný systémový softvér a pod.).

Vedúci pracovníci ústavu tvorili ústavnú radu (kolégium riaditeľa). Ústavná rada ako poradný orgán riaditeľa operatívne riešila závažné organizačné otázky späté s riadením ústavu a vyžadujúce kolektívne posúdenie.

Vedecká rada prerokúvala najmä otázky týkajúce sa vedeckovýskumnej činnosti JÚĽŠ SAV. Jej predsedom bol J. Bosák.

II. Vedecká činnosť. – V roku 1996 sa v JÚĽŠ pracovalo na 9 grantových projektoch, ktoré posúdila a schválila grantová agentúra VEGA. Okrem toho pracovníci participovali na riešení troch projektov financovaných zo zahraničia.

V projekte *Slovník súčasného slovenského jazyka* (zodpovedná riešiteľka K. Buzássyová) sa skoncipovalo 7083 hesiel, zredigovalo sa 4048 hesiel.

V grantovom projekte *Slovník slovenských nářečí* (zodpovedný riešiteľ I. Ripka) sa pokračovalo v príprave II. zväzku tohto diela (heslá písmen L–R). Pribudlo 382 nových významových jednotiek; po prvom počítačovom spracovaní a porovnaní s dokladovým materiálom je 970, bez porovnania 2112 významových jednotiek. Zredigovalo sa 2520 významových jednotiek.

V rámci riešenia ďalšieho veľkého lexikologicko-lexikografického projektu, a to grantu *Historický slovník slovenského jazyka* (zodpovedný riešiteľ M. Majtán) bolo skoncipovaných 2322 a zredigovaných 1116 lexikálnych jednotiek.

V projekte *Atlasové spracovanie slovanských jazykov v medzinárodnej spolupráci* (zodpovedná riešiteľka A. Ferencíková) pokračovali práce na 4. zväzku lexikálno-slovotvornej série *Slovanského jazykového atlasu* (redakčná príprava indexov terénnych údajov a indexov praslovanských etymónov na počítačové spracovanie).

V *Celokarpatskom dialektologickom atlase* prebiehali záverečné redakčné práce na 5. zväzku (konceptia tlačovej úpravy mapovej aj textovej časti, redigovanie a korigovanie a i.).

R. 1996 sa pokračovalo aj v riešení ďalších grantových projektov. Významným výsledkom činnosti interdisciplinárneho grantu *Výskum náboženskej literatúry a ľudovej i umelej tvorby zo 17.–19. storočia* (zodpovedná riešiteľka J. Skladaná) bolo vydanie zborníka *Slovenská kresťanská a svetská kultúra*, ktorý vyšiel ako prvý v edícii *Studia Culturologica Slovaca I* (zost. J. Skladaná). Tematicky i metodologicky ide o prvý zborník svojho druhu, ktorý si kladie za cieľ preklenúť medzeru v tejto oblasti u nás. Interdisciplinárny kolektív riešiteľov z viacerých spoločenskovedných odborov (jazykoveda, literárna veda, história, hudobná veda, etnológia) komplexne rieši náročnú problematiku vzťahov kresťanskej a svetskej kultúry.

V rámci plnenia úloh projektu *Jazyková kultúra v teórii a praxi* (zodpovedný riešiteľ M. Považaj) vznikli príspevky z oblasti kultivovania jazyka, pokračovala poradenská činnosť a spolupráca s viacerými inštitúciami štátnej správy. Spoločensky závažným činom bola príprava 3., doplneného a prepracovaného vydania *Krátkeho slovníka slovenského jazyka* (M. Pisárčiková – M. Považaj) do tlače – slovník vyšiel r. 1997. Doplnilo sa 1500 nových he-

siel a 800 nových významov. Začalo sa aj s prípravami 2. vydania *Pravidiel slovenského pravopisu* (M. Považaj).

V grantovej úlohe *Korpus textov a lexikálna databáza slovenského jazyka* (zodpovedný riešiteľ V. Benko) sa dopĺňal korpus materiálom získaným v rámci spolupráce i na základe zmlúv; časť korpusu sa sprístupnila lexikografickým kolektívom pomocou lokálnej siete. Program COPERNICUS umožnil zapojiť ústav do medzinárodnej siete elektronických jazykových zdrojov (prezentácia ústavu v zahraničí, získanie relevantného programového vybavenia bez finančnej náhrady).

Sociolingvisticky orientované výskumy sa realizovali v rámci projektov *Slovenčina na konci 20. storočia – jej normy a perspektívy* a *Premeny a zmeny súčasnej slovenčiny (1945–1995)*; zodpovedný riešiteľ obidvoch projektov bol J. Bosák. Výsledkom prvého projektu bola príprava zborníka materiálov z vedeckej konferencie konanej v Smoleniciach 1.–3. 5. 1996. Zborník prináša príspevky o aktuálnych teoretických aj praktických otázkach súvisiacich s výskumom, kodifikovaním a kultivovaním slovenčiny. Okrem analýzy jazykovej situácie zo sociolingvistického hľadiska sú v ňom zastúpené aj témy ako jazyk a identita, jazyk a jeho normy, jazyk a zákon, slovenčina a cudzie slová a ďalšie. Druhý projekt sa predstaví kolektívnou monografiou, ktorá je zároveň výsledkom spolupráce na medzinárodnom grante *Zmeny v súčasných slovanských jazykoch (1945–1995)*, organizovanom poľskou stranou (Opolská univerzita v Opole). O jej vydanie sa podľa prísľubu postará poľská strana. V monografii sa hlavný dôraz kladie na metodológiu skúmania slovenčiny ako zložitého sociálnokomunikačného systému. Ďalším významným prínosom v sociolingvistickom výskume je pokračovanie vedeckej edície *Sociolinguistica Slovaca* v podobe 2. zväzku *Sociolingvistika a areálová lingvistika* (zost. S. Ondrejovič). Zborník predstavuje niektoré zásadné všeobecno-metodologické problémy sociálnej a areálovej lingvistiky, ale prináša aj viaceré špecifické témy (reč mužov a žien, jazyková situácia v regióne, problematika jazykových kontaktov a i.).

Medzi ďalšie významné výsledky edičnej činnosti JÚLŠ SAV treba zaradiť monografiu M. Majtána *Z lexiky slovenskej toponymie*, ktorá predstavuje tematicky ucelený súbor štúdií z problematiky terénnych názvov. Lexikologicko-lexikografický a areálový spôsob spracovania tohto materiálu prináša dôkazy o kontinu-

itnom vývine slovenského národného jazyka z praslovančiny a o paralelnom vývine s ostatnými slovanskými jazykmi.

Zborník *Varia V.* (zost. M. Nábělková) prináša materiály z V. kolokvia mladých jazykovedcov (Modra-Piesok 29. 11.–1. 12. 1995). Kolokviá pravidelne organizuje Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV v spolupráci s JÚLŠ SAV. Názov zborníka zodpovedá tematickej rozmanitosti publikovaných príspevkov, ktorá odráža široké rozpätie výskumných tém a pracovných metód mladých výskumných pracovníkov zo slovenských aj zahraničných pracovísk, ako aj z blízkyh, resp. styčných odborov (literárna veda, psychológia, informatika).

K vydaným publikáciám patria ešte dva onomastické zborníky. Zborník *12. slovenská onomastická konferencia a 6. seminár Onomastika a škola* predstavuje referáty, ktoré odznali na vedeckej konferencii a seminári v Prešove 25.–26. 10. 1995 (zost. M. Majtán – F. Ruščák). Referáty domácich i zahraničných autorov sa týkajú teoretickej i metodologickej problematiky výskumu vlastných mien, antroponymie, toponymie, zoonymie a literárnej onymie. Druhý zborník obsahuje materiály z onomastického kolokvia v Banskej Bystrici 3.–5. 9. 1996. Vyšiel pod názvom *Urbanonymá v kontexte histórie a súčasnosti* (zost. M. Majtán – P. Odaloš). Tematika referátov sa okrem všeobecných a teoretických otázok zameriava hlavne na staršie i súčasné pohyby vo vývine názvov ulíc a iných verejných priestranstiev.

Onomastiky sa týka aj monografia *Teória vlastného mena*, dielo významného slovenského onomastika V. Blanára. Túto publikáciu uvádzame na tomto mieste aj napriek tomu, že autor je už na dôchodku, pretože monografia je završením jeho výskumnej práce, ktorej sa venoval počas celého svojho účinkovania v ústave. Práca obsahuje autorovu syntézu výskumov a uvažovaní o teórii vlastného mena.

Mimo plánu pripravil do tlače R. Kuchar individuálnu monografiu *Právo v slovenských dejinách (Z lexiky právnej terminológie staršej slovenčiny)*.

Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV naďalej zabezpečoval vydávanie troch odborných časopisov (*Slovenská reč, Jazykovedný časopis, Kultúra slova*). V týchto periodikách publikovali pracovníci JÚLŠ SAV štúdie prezentujúce (čiastkové) výsledky riešenia grantových úloh.

III. Vedecká výchova a pedagogická činnosť. – R. 1996 bolo na internej ašpirantúre päť pracovníčok a tri pracovníčky ústavu pokračovali vo vedeckej ašpirantúre pracovníkov školiaceho pracoviska. Raz mesačne sa konal odborný ašpirantský seminár pre interných aj externých ašpirantov a doktorandov, ktorý viedol J. Horecký. K. Balleková a M. Sitárová sa zúčastnili na 10. letnom kurze sorabistiky v Budyšíne (15. 7.–2. 8. 1996) a J. Wachtarczyková bola na študijnom pobyte na Opolskej univerzite v Opole (21.–31. 10. 1996).

Ako prednášatelia semestrálnych predmetov a ako vedúci semestrálnych seminárov pôsobili na vysokých školách štyria pracovníci ústavu (odprednášali 52 hodín a viedli 272 hodín seminárnych cvičení), štyria pracovníci predniesli odborné prednášky na Letnej škole slovenského jazyka, literatúry a kultúry (SAS), jedna pracovníčka sa zúčastnila na tomto seminári ako lektorka. Výrazná bola aj ďalšia činnosť pracovníkov ústavu v tejto oblasti. Viedli a oponovali diplomové, dizertačné a habilitačné práce, pôsobili ako členovia komisií pre obhajoby kandidátskych a doktorských prác, ako členovia skúšobných komisií pre skúšky z kandidátskeho minima, ako členovia komisií a vedeckých rád fakúlt, siedmi pracovníci pôsobili ako hlavní školitelia vedeckých ašpirantov. Jeden pracovník ústavu úspešne obhájil kandidátsku prácu (CSc.) a traja pracovníci boli preradení do kategórie špičkový vedecký pracovník.

IV. Medzinárodná vedecká spolupráca. – Ako výsledok plnenia dohody s Ústavom poľského jazyka PAN v Krakove uzavretej na r. 1996–2000 na porovnávací výskum gramatických systémov, apelatívnej a propriálnej lexiky a kontaktočných javov sa uskutočnila výmena publikácií a príprava 5. zväzku zborníka štúdií *Studia Linguistica Polono-Slovaca*. Výsledkom plnenia dohody s Ústavom slavistiky PAN vo Varšave uzavretej na r. 1996–2000 na prehĺbenie výskumu relevantných javov z oblasti lexiky, onomastiky a dialektológie bola výmena vedeckých publikácií.

V rámci mnohostrannej medzinárodnej spolupráce sa v ústave pripravoval na vydanie 5. zväzok *Celokarpatského dialektologického atlasu* (vedecký redaktor I. Ripka) a ďalej sa pokračovalo v spolupráci na príprave *Slovanského jazykového atlasu*. Členka redakčnej rady A. Ferenčíková sa 3.-8. 6. 1996 zúčastnila na pracovnom zasadnutí Medzinárodnej komisie SJA v Br-

ne. Takisto pokračovala spolupráca s Opolskou univerzitou (koordinátorom za slovenskú stranu bol J. Bosák). J. Bosák a K. Buzásyová sa 11.–14. 9. 1996 aktívne zúčastnili na záverečnom zasadnutí medzinárodného tímu projektu *Zmeny v súčasných slovenských jazykoch (1946–1995)*. S. Ondrejovič ako člen viacodborového tímu spolupracoval na medzinárodnom projekte *Die slowakische Volksgruppe in Wien und Niederösterreich von der Mitte des 19. Jahrhunderts bis zum Gegenwart*. K. Balleková spolupracovala so Slovenským výskumným ústavom v Békešskej Čabe v Maďarsku. Predniesla referát na sympóziu o Slovákoch a Maďaroch v Slovenskom Komlóši 16.–17. 5. 1996 a zúčastnila sa na národopisnej expedícii v Sarvaši 23.–29. 6. 1996.

Ústav participoval aj na riešení multilaterálnych medzinárodných projektov. V rámci projektu TELRI (program COPERNICUS; 1995–1997) sa A. Jarošová a V. Benko aktívne zúčastnili na plenárnom zasadnutí v Mannheime. A. Jarošová sa takisto aktívne zúčastnila na pracovnom stretnutí skupiny Paralelný korpus č. 9 v Birminghame. Na medzinárodnom vedeckom projekte ONOMASTICA v rámci programu COPERNICUS (1995–1996) pracoval S. Ondrejovič ako expert na fonetiku a sociolingvistiku.

Vyslania pracovníkov ústavu do zahraničia súviseli s ich priamymi pracovnými záväzkami v rámci medzinárodnej spolupráce. Zúčastňovali sa najmä na vedeckých konferenciách a seminároch, na ktorých predniesli referáty. Bola to medzinárodná interdisciplinárna konferencia *Náboženský text – text inšpirovaný liturgiou. Literatúra a liturgia* v Lodži 14.–17. 5. 1996 (M. Majtán, J. Skladaná), ďalej medzinárodný lexikografický kongres EURALEX '96 v Göteborgu 13.–18. 8. 1996 (V. Benko, A. Jarošová, M. Nábělková), medzinárodné vedecké sympóziu *Frazeológia a náboženstvo* v Opole 4.–6. 9. 1996 (J. Skladaná), *10. celopoľská onomastická konferencia* v Opole 18.–20. 9. 1996 (M. Majtán), *2. slavistické stretnutie v Andalúzii* v Baeze 3.–8. 10. 1996 (S. Ondrejovič), medzinárodná vedecká konferencia *Praslovančina a jej rozpad* v Krakove 5.–7. 12. 1996 (M. Majtán). Viacerí pracovníci ústavu uskutočnili v zahraničí odborné prednášky: v Českej republike I. Ripka (7. 3. 1996), M. Majtán (12. a 13. 11. 1996), S. Ondrejovič (13. 12. 1996); v Poľsku I. Ripka (13. 11. 1996); v Chorvátsku J. Bosák (12. 3. 1996); v Rumunsku S. Ondrejovič (16. 4. 1996).

Rektor Opolskej univerzity S. Nicieja a riaditeľ Ústavu poľskej filológie S. Gajda poslali riaditeľovi pracoviska I. Ripkovi a koordinátorovi slovenského tímu J. Bosákovi oficiálne poďakovanie za príkladnú a plodnú spoluprácu JÚĽŠ SAV na medzinárodnom projekte *Zmeny v súčasných slovanských jazykoch*.

Viacerí pracovníci ústavu boli členmi a funkcionármi v týchto medzinárodných vedeckých spoločnostiach a úniách i v redakčných kolégiách v zahraničí: Medzinárodný komitét slavistov a jeho odborné medzinárodné komisie, Societas Linguistica Europaea, International Association of Sciences, INSOLICO, Studienkreis Geschichte der Sprachwissenschaft, Európska lexikografická asociácia EURALEX, Medzinárodná komisia pre Slovanský jazykový atlas, Medzinárodné redakčné kolégium Celokarpatského dialektologického atlasu.

V. Spolupráca s inými domácimi inštitúciami (okrem vysokých škôl) pri riešení výskumných úloh pre potreby praxe. – Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV pravidelne spolupracoval s Úradom geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky pri štandardizovaní geografického názvoslovia, so Slovenským ústavom technickej normalizácie pri terminologickej revízii názvoslovných noriem, s Úradom pre normalizáciu, metrológiu a skúšobníctvo SR. Pokračovala aj spolupráca so Slovenským rozhlasom pri príprave pravidelnej relácie *Jazyková poradňa* a pri príprave pravidelnej relácie *Slovenčina na slovíčko*, so Slovenskou televíziou pri zlepšovaní jazykovej úrovne vysielaných relácií a pri príprave niektorých programov. S liturgickou komisiou Konferencie biskupov Slovenska ústav spolupracoval pri prekladaní a posudzovaní jazykovej stránky závažných náboženských textov.

Ústav spolupracoval s firmou STORIN pri naplňaní korpusu textov potrebného pri príprave lexikografických diel a pri výskume spisovného jazyka (texty z denníkov, časopisov, prepisy rozhlasových a televíznych relácií), s vydavateľstvami LCA, HEVI, ARCHA pri naplňaní archívu prvotných zdrojov textami z týchto vydavateľstiev (oddelenie spracúvania lingvistických údajov), s firmou Forma pri zaradení Synonymického slovníka slovenčiny ako tezauru do textového procesora (V. Benko).

VI. Aktivity vzhľadom na vládu, parlament a iné organizácie. – Pracovisko aj r. 1996 pomáhalo riešiť rad aktuálnych spoločenských problémov. V spolupráci s vládnymi a parlamentnými or-

gánmi alebo pre ich potrebu išlo najmä o činnosť vo vládnych poradných orgánoch, jazykovú úpravu textov zákonov a vyhlášok, expertízy pre vládne a parlamentné orgány. Konkrétne možno uviesť členstvo pracovníkov ústavu v poradných zboroch vlády, parlamentu, prezidentskej kancelárie a pod. I. Ripka bol podpredsedom Ústrednej jazykovej rady, poradného orgánu ministra kultúry SR, M. Majtán a M. Považaj boli jej členmi. Dvaja pracovníci (K. Buzássyová a I. Ripka) boli členmi akreditačnej komisie vlády SR v skupine slovakistika/slavistika (jazykoveda), viacerí pracovníci boli členmi v niektorých komisiách Ministerstva kultúry SR, Ministerstva školstva SR, Ministerstva financií SR a Ministerstva vnútra SR (v názvoslovnej komisii).

Viacerí pracovníci ústavu v rámci medzinárodného pripomienkového konania vypracovali stanoviská k poslaneckému návrhu zákona o jazyku národnostných menšín, ktoré predložili sekcii štátneho jazyka a národného písomníctva Ministerstva kultúry SR. Ďalej posudzovali jazykovú a terminologickú stránku návrhov zákonov a vyhlášok pre Ministerstvo kultúry SR, Ministerstvo zdravotníctva SR, Ministerstvo hospodárstva SR, Ministerstvo financií SR, Ministerstvo vnútra SR, Ministerstvo školstva SR. Pracovníci ústavu poskytovali rady v jazykových otázkach týmto aj ďalším inštitúciám (Ministerstvu zahraničných vecí SR, Úradu vlády SR, Národnej rade SR).

JÚLŠ SAV ďalej pravidelne spolupracoval s Úradom geodézie, kartografie a katastra SR, so Slovenským ústavom technickej normalizácie, s Úradom pre normalizáciu, metrológiu a skúšobníctvo SR, so Slovenským rozhlasom (pri príprave pravidelných relácií *Jazyková poradňa* a *Slovenčina na slovíčko*), so Slovenskou televíziou a s Maticou slovenskou (pri vydávaní časopisu *Kultúra slova*).

VII. Aktivity v orgánoch SAV. – Dvaja pracovníci ústavu (K. Buzássyová a M. Považaj) pôsobili ako členovia v komisiách Predsedníctva SAV, napr. v Akreditačnej subkomisii pre vedy o kultúre a dejinách, Edičnej komisii, Komisii pre zahraničné styky, Komisii predsedu SAV pre propagáciu a tlač a i. K. Buzássyová pracovala ako členka Predsedníctva SAV a zástupkyňa podpredsedu pre III. oddelenie (spoločenských vied) SAV, A. Jarošová bola členkou Rady vedcov SAV, I. Ripka členom Výkonného výboru Rady vedec-kých spoločností pri SAV a členom Vedeckého kolégia pre jazy-

kovedu a literárnu vedu SAV, J. Bosák členom komisie VEGA a M. Majtán členom grantovej komisie GAV.

VIII. Vedecko-organizačné a popularizačné aktivity, ceny a významenia. – Pracovníci ústavu uverejnili v r. 1995 v novinách a časopisoch (okrem pravidelných jazykových rubriek) 9 popularizačných príspevkov (v Literárnom týždenníku, v Slovenských pohľadoch, v bratislavskom Večerníku, v denníku Sme, v časopise Rodina a škola, v Historickej revue, v Armádnom magazíne), v pravidelných jazykových rubrikách uverejnili 98 príspevkov (v rubrikách *Z nášho jazyka* a *Svet vlastných mien* v Nedelnej Pravde – externou redaktorkou rubriky *Z nášho jazyka* bola S. Mislovičová; ďalej v rubrike *Jazykové ozveny* v Národnej obrode, v rubrike *Úvahy o odbornosti a jazyku* v denníku Šport, v rubrike *Malá klenotnica slov* v časopise Historická revue, v rubrike *Opýtali sme sa jazykovedcov* v časopise Quark a v jazykových rubrikách časopisov Predškolská výchova, Prestíž, Rodina a škola, Monitor polonijny). Pravidelne prispievali do Jazykovej poradne Slovenského rozhlasu – napísali 42 príspevkov (externým redaktorom tejto relácie bol M. Považaj) a do rozhlasovej relácie *Slovenčina na slovíčko* (externou redaktorkou tejto relácie bola S. Mislovičová). Pracovníci ústavu publikovali 6 správ a recenzií v Národnej obrode, v Slovenských pohľadoch, v Slovenských národných novinách, v denníku Sme a v bratislavskom Večerníku.

V rámci jazykovoporadenskej činnosti pracovníci ústavu odpovedali na 265 listov a na vyše 2900 telefonicky kladených otázok záujemcom o jazykové a terminologické problémy zo štátnej správy, rozličných inštitúcií, redakcií, ale aj z radov širokej verejnosti, priebežne vybavovali osobné konzultácie týkajúce sa jazykovej problematiky.

Pracovníci ústavu sa zúčastňovali na besedách s učiteľmi základných a stredných škôl, s pracovníkmi rozhlasu a televízie aj s pracovníkmi štátnej správy o problémoch jazykovej kultúry, kde vystupovali s pripravenými prednáškami (K. Hegerová na 2 prednáškach spojených s besedami, S. Mislovičová na 4, M. Považaj na 11).

Traja pracovníci ústavu (M. Majtán, M. Považaj, I. Ripka) sa aktívne zúčastnili na seminári o problematike slovenskej národnej bibliografie, ktorý zorganizovala Matica slovenská v Martine 8. 10. 1996.

Pracovníci ústavu sa zúčastňovali na diskusiách v masovo-komunikačných prostriedkoch a poskytovali týmto médiám rozhovory týkajúce sa jazyka a jeho používania, jazykovedy a výsledkov vedeckej aktivity pracoviska. I. Ripka poskytol rozhovor Literárnemu týždenníku pod názvom *Jazyk je zázračný organizmus. Hovoríme s jazykovedcom a riaditeľom JÚLŠ SAV Ivorom Ripkom* (23. 5. 1996), zúčastnil sa na diskusii pri okrúhlym stole v rámci relácie STV *O čom sa hovorí* na tému *Jazykový zákon a masmediálna komunikácia* (27. 6. 1996), poskytol rozhovor ČTK o jazykovom zákone a jazykovej situácii (3. 1. 1996), ktorý prevzali viaceré denníky, a rozhovor pre VTV o kodifikačných príručkách (5. 1. 1996). S. Ondrejovič poskytol rozhovor Literárnemu týždenníku pod názvom *Živé telo jazyka. Hovoríme s jazykovedcom Slavom Ondrejovičom* (26. 6. 1996) a rozhovor redaktorovi Slovenského rozhlasu o Stretnutí slovenskej inteligencie v Trenčianskych Tepliciach (16. a 22. 9. 1996). M. Považaj sa zúčastnil na besede pri okrúhlym stole o jazyku, jazykovej kultúre a rečovej komunikácii v rámci rozhlasovej relácie *Klub M* (Devín, 9. 9. 1996) a na rozhovore o jazyku, jazykovej kultúre a o činnosti ústavu (rádio Twist, 18. 9. 1996).

JÚLŠ SAV bol spoluorganizátorom 4. ročníka súťaže *Prečo mám rád slovenčinu – Prečo mám rád Slovensko* (spolu s Ministerstvom kultúry SR, Maticou slovenskou, Mladými letami a Spolkom slovenských spisovateľov). A. Ferenčíková, M. Majtán, M. Pisárčiková a M. Považaj boli členmi hodnotiacej poroty tejto súťaže.

I. Ripka sa zúčastnil s referátom na Stretnutí slovenskej inteligencie konanom 6.–7. 9. 1996 v Trenčianskych Tepliciach. Na tomto stretnutí sa zúčastnil aj S. Ondrejovič.

Pracovníci ústavu vyvíjali mnoho ďalších vedecko-organizačných a popularizačných aktivít. Prednášali v rámci rozličných podujatí: v rámci Fóra tvorby konaného v Zuberco-Brestovej, ktoré organizovalo AIA CENTRUM v Bratislave a Regionálne kultúrne stredisko v Liptovskom Mikuláši (I. Ripka), na školení štátnych intendantov (I. Ripka), na Letnej škole prekladu organizovanej Literárnym fondom SR (K. Buzássyová), v rámci Klubu nezávislých spisovateľov (S. Ondrejovič) a i. Ďalej lektorovali a recenzovali rukopisy publikácií pre rozličné vydavateľstvá; prednášali na podujatiach organizovaných Slovenskou jazykovednou spoločnosťou pri SAV, vykonávali jazykovú úpravu textov určených na uverejnenie.

nie v niektorých nejazykovedných časopisoch, vykonávali všetky redakčné i technické práce súvisiace s vydávaním troch jazykovedných časopisov (*Jazykovedný časopis*, *Kultúra slova*, *Slovenská reč* – hlavnými a výkonnými redaktormi týchto časopisov boli pracovníci ústavu, okrem toho v redakčných radách bolo ďalších osem pracovníkov ústavu) i redakčnú, jazykovú a technickú prípravu textov monografií, zborníkov a výrobu ich tlačových podkladov. V tejto súvislosti treba osobitne vyzdvihnúť efektívne využívanie výpočtovej techniky pri príprave monografií, zborníkov i vedeckých časopisov na vydanie, čím sa v potrebnom rozsahu a v požadovanej kvalite zabezpečovali redakčné a edičné činnosti.

Významným úspechom v činnosti JÚLŠ SAV bolo udelenie domácich vedeckých vyznamenaní a cien viacerým pracovníkom ústavu. Išlo o Cenu SAV za vedeckovýskumnú činnosť kolektívu autorov Synonymického slovníka slovenčiny; Cenu SAV za vedeco-popularizačnú činnosť J. Skladanej; Poctu A. Bernoláka za tvorivé spoluautorstvo na lexikografických a lexikologických dielach, rozhlasovú Jazykovú poradňu a odbornú jazykovednú publicistiku M. Pisárčikovej; Cenu Literárneho fondu kolektívu autorov Synonymického slovníka slovenčiny; Prémii Literárneho fondu kolektívu autorov Historického slovníka slovenského jazyka a takisto Prémii Literárneho fondu kolektívu autorov Veľkého slovensko-ruského slovníka.

IX. Závažné problémy pracoviska a podnety na činnosť SAV. – Základný výskum slovenského národného jazyka sa v Jazykovednom ústave L. Štúra SAV aj r. 1996 vykonával v súlade s dlhodobými programovými cieľmi a úlohami pracoviska. Mimoriadne závažné problémy sa nevyskytli. Určitá neistota vznikla v súvislosti s návrhom na reštitúciu budovy na Panskej ul. (a teda prípadným uvoľnením priestorov). Až v októbri r. 1996 sa potvrdilo, že správcom budovy na Panskej ul. je riaditeľ JÚLŠ SAV, no ten vo vlastnej kompetencii (z pridelených prostriedkov) nemôže zabezpečiť úhradu finančných nárokov súvisiacich so súdnym konaním.

Správu na základe výročných správ vedúcich úloh a zodpovedných riešiteľov grantových projektov i výkazov práce jednotlivých pracovníkov ústavu vypracovala vedecká tajomníčka a riaditeľ JÚLŠ SAV.

J. Skladaná – I. Ripka

SHORT, D.: *Essays in Czech and Slovak Language and Literature*. School of Slavonic and East European Studies, University of London 1996. 215 s.

V edícii Školy slovanských a východoeurópskych štúdií Londýnskej univerzity *Occasional Papers* vyšli v roku 1996 bohemistické a slovackistické štúdie Davida Shorta, jedného z popredných zahraničných bohemistov a slovackistov. David Short prednáša český a slovenský jazyk na katedre východoeurópskych jazykov a literatúr Školy (fakulty) slovanských a východoeurópskych štúdií Londýnskej univerzity, ale jeho vedecké záujmy presahujú rámec lingvistiky a výrazne zasahujú najmä do oblasti českej a slovenskej literatúry, ale aj do iných oblastí spoločenského a kultúrneho života Česka a Slovenska. Možno povedať, že David Short je typickým učiteľom a bádateľom spomenutého pracoviska, pretože ani väčšina jeho kolegov sa vo vedeckom výskume neobmedzuje na disciplínu, ktorú vyučuje; vedecké záujmy členov tejto katedry sú v porovnaní s bádateľskými záujmami členov našich filologických katedier oveľa širšie.

Knižná publikácia D. Shorta *Essays in Czech and Slovak Language and Literature* obsahuje zhruba dva tematické okruhy príspevkov: 1. tie, ktoré sa týkajú rôznych aspektov jazykového systému češtiny a slovenčiny, a 2. tie, ktoré sa týkajú rozličných funkčných aspektov jazyka („language in use“ alebo „jazyka v činnosti“), a to najmä analýzy a interpretácie diel niektorých českých a slovenských autorov.

Úvodná štúdia *Jan Hus as a General Linguist with Special Reference to Česká nedělní postila* potvrdzuje fakt, že Hus nebol iba teológom, ale aj lingvistom, ba možno viac lingvistom než teológom. Niektoré Husove myšlienky vyslovené v *Postile* poukazujú na to, že Hus bol lingvista (explicitne či implicitne) so širokým záberom: lexikológ, teoretik prekladu a/alebo komparativista, onomastik, etymológ, lingvistický encyklopedista, transformacionalista sui generis, rečový terapeut, ba dokonca aj „nevedomený aspektológ“. Ďalšia bohemistická štúdia je venovaná

jazyku románu Karla Matěja Čapka-Choda (1860–1927) *Turbína*. Short analyzuje predovšetkým gramatické javy tohto románu a zisťuje, že aj pokiaľ ide o jazyk, tento román Čapka-Choda možno pokladať za experimentálny, pričom jadrom experimentu je úsilie autora uvedomelo využiť všetky alebo skoro všetky varianty gramatických foriem a funkcií, ktoré mu jazyk v tom čase ponúkal.

V ďalšom príspevku (*Linguistic Authenticity in Karel Čapek's Conversation with TGM*) sa Short na základe konfrontácie jazyka a štýlu diela K. Čapka *Hovory s TGM* s ďalšími Čapkovými dielami i s jazykom prác T. G. Masaryka pokúša zistiť, akú rolu hral v *Hovoroch Čapek* a akú *Masaryk*, ako boli *Hovory* upravované, aké zásahy urobil do textu *Masaryk* a aké *Čapek* a pod. Dojem autenticity *Masarykovho* jazyka a štýlu potvrdzuje podľa Shorta najmä lexika, ktorú *Masaryk* používal aj v iných dielach.

V ďalšej štúdii Short na základe analýzy dialógov hry Aleny Vostrej *Na ostří nože* zisťuje, ako sémantika dialógov, „ktoré nikam nevedú“, korešponduje so spoločenskou situáciou v Československu v roku 1968.

Short vo viacerých svojich príspevkoch rád zabrda do pokusov zaškatuľkovať určité výrazy do jednotlivých útvarov českého jazyka, ako sú obecná čeština, bežne hovorená čeština, hovorová spisovná čeština a pod. Napr. pri analýze lexiky románu Víta Stuchlého *Měsíc jde nahoru*, ktorého jazyk je príliš vzdialený od spisovnej češtiny, Short poukazuje na mnoho takých výrazov, ktoré sa ťažko dajú zaradiť do niektorého zo spomenutých jazykových útvarov. Ide tu zrejme aj o to, že pri analýze literárnych textov, ktorých jazyk vychádza zo subštandardnej formy, sa ťažko operuje s podobnými označeniami, a preto je na funkčnú analýzu literárneho textu potrebný iný metajazyk.

Pokiaľ ide o jazyk literárnych diel slovenských spisovateľov, Shorta najviac zaujal jazyk poviedok K. Horáka *Súpis dravcov*. V štúdii *Language, Paralanguage and Metalanguage in Karol Horák's Súpis dravcov* Short zdôrazňuje „šírku a hĺbku“ jazykového vedomia či uvedomovania si jazyka u slovenských spisovateľov vôbec a osobitne u Karola Horáka. Short sa doslova nadchýna tým, že Horákove poviedky nastoľujú veľa myšlienok o jazyku, a to zväčša explicitne, pričom všetky vyúsťujú do idey, že jazyk vo všetkých svojich aspektoch je plný paradoxov. Prvým z nich je roz-

por medzi totálnou slobodou hovoreného jazyka, reči, a obmedzeným účinkom písaného jazyka. Druhý paradox o jazyku je sformulovaný v protiklade jazyk ako živý alebo „oživujúci“ organizmus – jazyk ako mŕtvy, fosílny jav. Sem autor zaraďuje aj protiklady jazyk ako vlastníctvo jednotlivca – jazyk ako majetok kolektívu; jazyk ako nástroj tvorby (spisovateľa) – jazyk ako predmet výskumu lingvistov a pod. Tretí paradox Short vidí v dvoch protikladných koncepciách jazyka: koncepcia jazyka ako väzenia a „jazyk ako slobodný činiteľ“. Z poviedok K. Horáka Zánik dialektu a Kurz jazyka možno vyvodiť záver, že najdôležitejšia je živá reč („real living language as speech“).

Ďalšie dva príspevky sú venované historickým otázkam češtiny. V štúdiu *The Treatment of the Czech Verbs of Motion in Jungmann's Czech-German Dictionary* sa Short zaoberá históriou výkladu slovesného vidu pri bezpredponových slovesách pohybu v češtine. Všíma si hlavne Jungmannove nedôslednosti pri označovaní vidu a niektorých sémantických príznakov slovíes.

Českej historickej frazeológii je venovaná stať *František Šebek's Česká fraseologie: A Study in Nineteenth-century Czech Philology*, v ktorej Short najprv podáva stručný prehľad histórie českej frazeológie a potom bližšie predstavuje koncepciu práce F. Šebeka (1831–1874) ako priameho predchodcu súčasných českých frazeológov.

Ďalšie tri príspevky sú venované morfológickým otázkam českých slovíes. V štúdiu *Developments in the Inventory of Third-Person Plural Forms of the Czech Present Tense as an Example of Categorization and Change by Analogy* Short skúma tendencie vývinu dvoch foriem 3. os. pl. slovíes 4. triedy (*nosit; trpět, sázet – nosí, trpí; sázejí*), pričom predpokladá, že formy *-ejí/-ějí* v 3. os. pl. adoptujú všetky slovesá 4. triedy. V nasledujúcej stati sa Short zaoberá trendmi vo vývine foriem minulého času mužského rodu pri spoluhláskových kmeňoch (*nést – tisknout: nesl/nes; tiskl/tisk; tisknul – tiskla, tisknul – tisknula*). Autor sa odvoláva na rôzne výskumy a pokúša sa zistiť, v ktorej sfére národného jazyka sa jednotlivé formy používajú.

Niektoré Shortove príspevky majú aj didaktické zacielenie. Napr. v stati *A Classification for Certain Aspect-Derivational Classes of Czech Verbs* sa autor pokúša vytvoriť pre študentov češtiny model českého verbálneho systému, ktorý im pomôže chápať formu i sémantiku vidových párov slovíes. Podobný charakter má aj

príspevok *An Algoritm for Czech Imperative Formation*, v ktorom Short vysvetľuje, aké kroky treba urobiť na vytvorenie imperatívnej formy českého slovesa.

Sériu konfrontačných (česko-slovenských) príspevkov otvára štúdia *The Vocative Case and Its Morphology in Czech and Slovak*. D. Short tu vychodí z toho, že niektoré slovanské jazyky majú špeciálny vokatívny formant a iné ho nemajú; v takých prípadoch osobitnú úlohu zohráva intonácia, čo je charakteristické aj pre češtinu a slovenčinu. Po morfolologickej a sémantickej analýze českých substantív Short prichádza k záveru, že ak istý substantívny typ nemá dištinkatívny formant na označenie vokatívu, ide buď o morfologicky alebo lexikálne periférny jav, alebo ide o neživotné substantívum, prípadne gramatické neutrum. Prípady vokatív = nominatív Short zaraduje do celkovej tendencie pádovej homonymie, resp. pádového synkretizmu v češtine. Uvádza však veľa takých príkladov, keď vokatív nemá koincidienciu s nijakým pádom (*ženo, hade, hrade, otče, správče, synu, hrdino* a pod.). Pokiaľ ide o prognózy vývoja vokatívu v češtine a slovenčine, Short sa nazdáva, že v češtine sa vokatív asi nebude oslabovať, kým v slovenčine aj napriek jeho používaniu v umeleckej literatúre, v mestskej reči, medzi mládežou, v armáde a pod. nemožno očakávať jeho opätovné oživenie. Dodáva však, že jeho výskum sa opiera o údaje zo spisovných jazykov a že hlbší sociolingvistický výskum jazyka v rozličných sférach jeho používania by možno poskytol iný obraz.

V štúdii *The Grammatical Status of ‚oba‘ in Czech (and Slovak)* Short poukazuje na to, že v doterajších gramatikách češtiny a slovenčiny sa sémantika číslovky *oba* v rámci základných čísloviek neopisuje dostatočne vyčerpávajúco, a zároveň zdôrazňuje, že slovo *oba* nemožno zaradovať iba k základným číslovkám, ale aj/hlavne k zámenám. Pri zisťovaní sémantiky slova *oba/obaja/obidvaja/obidve/obe* si autor pomáha hľadaním možností sumarizovať počet vyjadrený základnými číslovkami *tri, päť* a vyššie zámenom *všetci* a nemožnosťou takto sumarizovať počet vyjadrený číslovkou *oba*; porov. *Všichni lví samci mají hustou hřívu – *Všichni moji rodiče se narodili na Moravě*. Short prichádza k záveru, že rozdiel medzi funkciou slova *všichni* ako neurčitou číslovkou a slovami *všichni* a *oba* ako zámenami je v skutočnosti vo sférach ich používania. V prvom prípade je to sféra otvorených

systemov a v druhom prípade je to sféra zatvorených systémov. Používanie slov *všichni/oba* v zatvorených systémoch nie je riadené iba ich hypersyntaktickou, cross-referenčnou funkciou, ale je podmienené „definitívnosťou“ (*definiteness*) obsiahnutou v týchto systémoch (v takých prípadoch prichádza do úvahy porovnanie s funkciou určitého artikla v angličtine). Anglickými ekvivalentmi českého a slovenského *oba* sú *both* a *the two*. Short pomocou niekoľkých príkladov demonštruje svoj náhľad, že slovo *oba* vzhľadom na jeho funkciu v texte je primeranejšie zaraďovať k zámenám než k číslovkám.

Ďalšia štúdia sa venuje českým a slovenským ekvivalentom anglických výrazov *too* a *very*. V češtine je za anglické *very* viac ekvivalentov: *velmi, velice, tuze, moc* a *hodně*. V slovenčine je situácia oveľa jednoduchšia: za anglický výraz *very* sa v spisovnej slovenčine používa iba príslovka *veľmi*, ale na rozdiel od češtiny sa sféra používania tohto adadjektívneho adverbia rozširuje aj na adverbialne funkcie; porov. *Velmi cestuje* (ako alternatívy vyjadrenia *Veľa/mnoho cestuje*). Ekvivalentom anglického výrazu *too* je v slovenčine *príliš* a v češtine *příliš*. Slovenčina na rozdiel od češtiny má celý rad výrazov s produktívnou predponou *pri-* (*priskorý* aj *privehementný*) vrátane slova *veľa*, ku ktorému sa taktiež pripája prefix *pri-*, t. j. *priveľa*, čo je podľa slovníka ekvivalentom anglického *too*. Viac rozdielov medzi češtinou a slovenčinou sa pri týchto výrazoch prejavuje najmä v oblasti negácie; porov. slov. *nie veľmi dobrý* – čes. *ne příliš dobrý*; *Maťko veľmi nepočúva ujčekove reči* – *Maťko příliš neposlouchá strýčkove reči* a pod.

Jedinou diachronicky orientovanou štúdiou v tomto zborníku je príspevok *The Distribution of (l) in Czech – with Special Reference to Butterflies (with contrastive notes in Slovak)*, hoci Shortovi ide o synchronný pohľad na výsledný stav; porov. čes. *lhát* – slov. *luhať*, *lhota* – *lehota*, *lhostejný* – *lahostajný*. Short prichádza k záveru, že čeština je vo vývine slabičného *l* konzervatívna, a preto má alternatívne sylabické i nesylabické *l*, zatiaľ čo slovenčina dôslednejšie prekonáva „nebezpečenstvo“ vzniku alternácií sylabického a nesylabického *l* a *l'*. Slovenčina našla progresívne riešenie aj použitím vložených vokálov (*viedol, niesol, piekol*), vďaka čomu mohla v spomenutých prípadoch zachovať *l*, kým čeština ho pri niektorých formách stratila (porov. čes. hovor. *ved, pek, nes*).

Posledný príspevok v zborníku (spoluautorkou je Ülle Männartová), venovaný westernizácii češtiny a estónčiny po zamatovej, resp. spievajúcej revolúcii, sa okrem vedeckej serióznosti vyznačuje aj humorom a vtipom, ktoré sú charakteristické pre osobu Davida Shorta.

Zborník bohemistických a slovakistických štúdií Davida Shorta svedčí o tom, že na Škole slovanských a východoeurópskych štúdií Londýnskej univerzity sa popri príprave budúcich bohemistov a slovakistov veľká pozornosť venuje aj vedeckému bádaniu v oblasti bohemistiky a slovakistiky.

J. Vaňko

Archívny materiál západoslovenských a východoslovenských nárečí

V tomto príspevku uverejňujeme správu o archívnom západoslovenskom a východoslovenskom nárečovom materiáli, ktorý získal koncom minulého storočia korešpondenčnou metódou profesor slavistiky na univerzite vo Viedni František Pastrnek (Matica slovenská, sign. C 997). Zo západného Slovenska sú to župy Bratislava, Nitra a Trenčín, z východného Slovenska župy Spiš a Šariš. Správu o záhorských nárečiach (v župe Bratislava a Nitra), hornotrenčianskych nárečiach a o materiáli Š. Mišíka zo Spiša sme už uverejnili (Palkovič, 1986, 1991).

Z Bratislavskej župy vyplnili dotazník v Modre až traja spolupracovníci, a to Ján Izák, učiteľ, Dr. Ján Izák, lekár, a evanjelický farár Daniel Minich. Učiteľ J. Izák upozornil na priezviská, v ktorých je veľa „stariny“. Pripojil rozprávky, ktoré zapísali žiačky 5. triedy Adela Frankendorferová a Katarína Farkašová, Julka Frankendorferová z 3. triedy a Albína Škodáčková. Poslal aj slovník *Zvláštnosti podrečia modranského*. Materiál zahŕňa aj anonymný nárečový text, rozprávku od Michala Bátovského, ševca, rozprávku *Cesta k slunci* od Martina Farkaša, nárečový text *Rozhovor Slováka a Maďara v šenku* od Pavla Ružičku, text rozhovoru od

Amálie Rapošovej, chotárne názvy (názvy vinohradov, vrchov, rolí, lúk, prameňov) a list podpísaný menom Žlábek.

Pezinok (a okolie) je zastúpený materiálom od evanjelického farára Júliusa Žarnovického a učiteľa Jána Zigmundíka. Žarnovický poslal nárečím písané vinše *Svadební rozveselení*, opis odevu, súpis nariadenia v izbe a kuchyni a frazeologizmy, poznámky k peziinskému nárečiu, zápisy z lexiky Švajnsbachu (dnes Viničné) a záhorského Perneka, nárečový text zo Švajnsbachu, Šenkvic, Eisgrubu (Veľký Grob) a z Vajnora (záhorské nárečie). Od Zigmundíka je vyplnený dotazník, prepis rozprávky o hvezdárovi, stenografický zápis nárečových výpovedí vinohradníka Janka Slezáka a 13 textov vianočných piesní. Priložený je text piesne *Hore hájem*, uverejnený v prílohe Obzoru Pod lipou (1895), a list Kroupu, písaný nárečím.

Roľník Matúš Čapkovič poslal prepis rozprávky o poľovníkovi do nárečia Paderoviec a prepis rozprávky o hvezdárovi do nárečia Linča (dnes Zeleneč) pripravil farár Ján Klempa. Farár Martin Kolár vyplnil dotazník, v ktorom porovnáva nárečie Čarov (Záhorie) a Nádaša (Trstín). Rozprávku o hvezdárovi prepísal do rodného nárečia Čarov.

V Nitrianskej župe mal Pastrnek viac spolupracovníkov. V Lubine vyplnila dotazník pani farárka Mária Holubyová. Opísala kroj a obec Hrušové, poslala 7 textov ľudových piesní a slovenčiacou češtinou písaný historický text z r. 1829.

Z Horných Bziniec pochádza bohatý materiál Ľudmily Riznerovej (Podjavorinskej). Obsahuje vyplnený dotazník, dva listy s charakteristikou nárečia, *Rozprávku o kmínovi* s textom 6 ľudových piesní, 10-stránkovú prozaickú ukážku z hornobzinského nárečia, ako aj idiomatické výrazy a slová hornobzinského nárečia.

Ľudmila Lačná prepísal rozprávku o poľovníkovi do nárečia obce Kostolné a pripojila zvyky pri svadbe v spisovnom jazyku. Dotazník z tej istej obce vyplnil študent medicíny Ján Trokan.

Z Čachtíc poslala dotazník Ľudmila Markovičová, „doktorová“, a pridala opis kroja. Vo Vrbovom prepísal do nárečia rozprávku o poľovníkovi Ján Halama a vysvetlil odlišné slová z rozprávky. Učiteľ Peter Tomkuljak v Bučanoch vyplnil dotazník, zapísal nárečím rozprávku a pridal nárečový text *Jako Ščefan pretancuvau jalovicu*, uverejnený v „Pútniku sv. Wojtešskom“ (1894). P. Tomkuljak vyplnil dotazník aj v Žlkovciach.

Zo Starej Turej je viac materiálu. Učiteľ G. Schmidt poslal dotazník, prepis rozprávky o hvezdárovi a rozprávky o poľovníkovi, 17 lístkov chotárnych názvov *Všeličo pre Váš slovník*, zvláštne výrazy zo Starej Turej (slová v kontexte) a dlholúcke a staroturianske výrazy (porovnanie muránskych a staroturianskych slov). Šimon Roháček-Uher, typograf u K. Salvu v Ružomberku, prepísal do nárečia Starej Turej rozprávku o hvezdárovi a poslal poznámky k hláskosloviu.

Z Krajného sa ozvala Ľudmila Markovičová, rodená Boorová. Vyplnila dotazník, podrobne opísala kroj a zapísala nárečový text *Zhovorná Zuzka a Krajnanka* (uverejnené v Českom lide).

Myjavu reprezentuje materiál od Samuela Smetanu. V príspevku *Myjavské nárečie* podrobne opisuje jeho hlavné znaky. Okrem toho prepísal do nárečia text rozprávky o poľovníkovi. Učiteľ Pavel Slávik zapísal v nárečí dve rozprávky, spísal špeciálne výrazy, rozdiely medzi turolúckym a myjavským nárečím a dodal nárečový text z Turej Lúky.

V Brezovej vyplnili dotazník dvaja informátori: J. Jurkovič (Juráň?) s krátkym opisom kroja a Štefan Leška s ukázkami nárečia. Dr. Miloš Šimko poslal prepis rozprávky o poľovníkovi a rozprávku *Čo figel to groš* v nárečí Hlohovca (Fraštáku) a Topoľčian. Nárečím Topoľčian a okolia zapísal text rozprávky o hvezdárovi farár Ján Klempa. Nárečím Oponíc prepísal text rozprávky o poľovníkovi J. Hájek.

V nárečovom materiáli sú aj stredoslovenské texty z Prievidze. Jozef Dohnanyi, študent techniky, vyplnil dotazník, farár Richard Osvald prepísal rozprávku o hvezdárovi, napísal list a poslal podrobný opis prievidzského nárečia od farára Martina Hoitsa. (O ostatnom stredoslovenskom materiáli porov. Palkovič, 1987a, 1987b, 1988a, 1988b, 1990, 1994a, 1994c, 1996.) Trenčianska župa je zastúpená materiálom z hornotrenčianskeho nárečia, ktorého opis sme uverejnili (Palkovič, 1994b), a z dolnotrenčianskeho nárečia, ktoré je slabo zastúpené. Z Bošáče je tu nárečový text *Ako liečil gazda „infrolenciu“*, uverejnený v prílohe k *Obzoru* nazvanej *Pri kozúbku*, dotazník s nárečovým textom od farára Jozefa Ľ. Holubyho a súvislý text od Anny Mitanovej Martákovovej. Kálnicu približujú dva listy od A. S. Svobodu so špeciálnymi výrazmi a prepisom rozprávky o hvezdárovi. Z Beckova poslal charakteristické znaky nárečia, rozhovor a dotazník Fedor Bálent.

Roľník Ján Lachšo prepísal rozprávku o poľovníkovi do nárečia Hornej Súče.

Východné Slovensko je predstavené bohatým materiálom zo Spiša, ktorý Pastrnkovi posielal farár Štefan Mišík. Jeho korešpondenciu a výsledky výskumu sme uverejnili v *Nových obzoro*ch (Palkovič, 1991), preto uvádzame mená ďalších výskumníkov. Z Levoče poslal J. Michalisko prepis 8-stranového výťahu z románu *Hrajnoha* od Jána Adolfa Ferienčika. V nárečí Spišskej Novej Vsi (Igló) zapísal 12-ročný A. Gajan, presťahovaný do USA, text *Trome bratove*. Učiteľ Ľudovít Slabocký v liste podáva charakteristiku nárečia Šváboviev. Tým istým nárečím prepísal rozprávku o poľovníkovi Juraj Krajniak. Túto rozprávku do nárečia Spišského Podhradia zapísal F. Patasty (?), učiteľ Ján Kovalčík vyplnil dotazník, prepísal rozprávku o hvezdárovi do nárečia Hnilca a zapísal text rozprávky. Z Batizoviec poslal dotazník evanjelický farár (meno sa neuvádza). V Brutovciach spolupracoval s Mišíkom učiteľ Karol Schich, ktorý opísal kroj, znaky nárečia a spísal obývané miesta Spiša.

Šariš je zastúpený materiálom z Nižného a Vyšného Šebeša (dnes Nižná Šebastová a Vyšná Šebastová) od Kapistrána Pospеча. Zahŕňa prepis rozprávky o hvezdárovi, o poľovníkovi s ukážkou niektorých špeciálnych výrazov, dotazník s opisom kroja, text rozprávky a lexikálne osobitosti. Ukážku nárečia z okolia Prešova poslal Andrej Halaša. J. Kello, evanjelický farár v Bardejove, zapísal rozprávku o poľovníkovi a charakteristiku šarišského nárečia. V druhom liste opisuje nárečie podrobne. Jozef Michalisko z USA prepísal dve rozprávky do nárečia Lopúchova a nárečím Turzovky zapísal text podľa arabskej legendy. Iné župy z východného Slovenska nie sú zastúpené.

Týmto príspevkom uzatvárame súbor správ o výsledkoch Pastrnkovho dotazníkového výskumu slovenských nárečí, ktoré autor publikoval v r. 1893–1897 pod názvom *Študovanie slovenčiny v Slovenských pohľadoch*. Pokladali sme si za povinnosť upozorniť dialektológov a iných vedeckých pracovníkov vlastivedného zamerania na to, že tento materiál obsahuje vyplnené dotazníky s viacerými údajmi, nárečové texty, slovníky, zbierky zvláštnych nárečových slov, charakteristiky nárečí, onomastický materiál, rozprávky, piesne, opisy krojov a iný etnografický, demografický a historický materiál, ktorý môže byť užitočný pri zostavovaní regi-

onálnych monografií. Mená Pastrnkových spolupracovníkov reprezentujú uvedomelú slovenskú inteligenciu z konca minulého storočia. Bolo by škoda tento dnes už historický materiál nevyužiť.

K. Palkovič

Literatúra

PALKOVIČ, K.: František Pastrnek a jeho nárečový výskum Záhoria. *Vlastivedný časopis*, 35, 1986, č. 1, s. 42–43.

PALKOVIČ, K. (1987a): K výskumu dolnozemsých Slovákov. In: *Slováci v zahraničí. 13.* Red. F. Bielik – C. Baláž. Martin, Matica slovenská 1987, s. 139–165.

PALKOVIČ, K. (1987b): Z lexikálneho výskumu Gemera (Pastrnkova dotazníková akcia). *Obzor Gemera*, 23, 1987, č. 1, s. 55–60.

PALKOVIČ, K. (1988a): Z výskumu slovenských nárečí v Juhoslávii. *Nový život*, 40, 1988, s. 144–152.

PALKOVIČ, K. (1988b): Z nárečových materiálov Slovákov v Rumunsku. In: *Slováci v zahraničí. 14.* Red. F. Bielik – C. Baláž. Martin, Matica slovenská 1988, s. 190–198.

PALKOVIČ, K.: Štefan Mišík o pôvode názvu *Váh*. *Slovenská reč*, 54, 1989, s. 352–353.

PALKOVIČ, K.: Pastrnkov nárečový výskum. In: *Vlastivedné štúdie. 8.* Red. J. Bolfík. Martin, Osveta 1990, s. 165–205.

PALKOVIČ, K.: Pastrnkov výskum nárečí a Štefan Mišík. In: *Nové obzory. 32.* Red. I. Michnovič. Košice 1991, s. 127–147.

PALKOVIČ, K.: Pastrnkov organizovaný výskum slovenských nárečí. *Zápisník slovenského jazykovedca*, 11, 1992, s. 11–12.

PALKOVIČ, K. (1994a): Archívne záznamy o nárečovom výskume F. Pastrnka (Tekov, Hont, Novohrad). *Slovenská reč*, 59, 1994, s. 48–51.

PALKOVIČ, K. (1994b): Archívne materiály o hornotrenčianskych nárečiach. *Slovenská reč*, 59, 1994, s. 230–232.

PALKOVIČ, K. (1994c): Z Pastrnkovho výskumu dolnozemsých nárečí. In: *Slováci v zahraničí. 17.* Red. F. Bielik – C. Baláž. Martin, Matica slovenská 1994, s. 117–131.

PALKOVIČ, K.: Archívny nárečový materiál zo stredného Slovenska. *Slovenská reč*, 61, 1996, s. 292–295.

KRONIKA

Životné jubileum Ivora Ripku

V období, keď leto pomaly odchádza do nenávratna a na dvere nesmelo klope jeseň, pripomína si svoje výročie narodenia PhDr. Ivor Ripka, CSc., riaditeľ Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV. Aj keď to znie neuveriteľne, tohto roku to bolo v jeho živote už po šesťdesiatykrát.

Ivor Ripka začal naplňať svoj životný osud 7. septembra 1937 v Bratislave a spolu s rodičmi, ktorých sprevádzal na ich pedagogickej púti, sa cez Trenčín, Kežmarok a Poprad (tu v r. 1955 maturoval) vrátil do rodného mesta (štúdium na FFUK, odbor slovenský a ruský jazyk absolvoval v r. 1960). Ukončenie vojenskej prezenčnej služby v r. 1962 znamenalo súčasne začiatok vedeckej dráhy nášho jubilanta: vtedajší Ústav slovenského jazyka SAV sa stal jeho prvým a doteraz jediným pracoviskom. Po študijnom pobyte, internej vedeckej ašpirantúre a obhájení dizertačnej práce nazvanej *Dolnotrenčianske nárečia* získal I. Ripka v r. 1968 vedeckú hodnosť kandidáta filologických vied a stal sa vedeckým pracovníkom vtedy už Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV. Dialektologické oddelenie tohto pracoviska viedol takmer dvadsať rokov a od r. 1995 je ako vedúci vedecký pracovník riaditeľom tejto poprednej slovenskej jazykovednej inštitúcie.

Mladý I. Ripka zasial do čerstvo vyoraných filologických brázd viacero zrn rôznych odrôd z rôznych oblastí. Jeho vedecká orientácia bola od začiatku vstupu na jazykovedné pole charakterizovaná záujmom o nárečovú problematiku. Svedčia o tom nielen štúdie publikované už v raných rokoch vedeckého bádania jubilanta (napr. *Asibilácia v trenčianskych nárečiach*, 1966, *Slabičné I v trenčianskych nárečiach*, 1969, *Frekvencia a hierarchia foném v dolnotrenčianskych nárečiach*, 1970 a pod.), ale aj spomenutá dizertačná práca o dolnotrenčianskych nárečiach, ktorá vyšla v podobe monografie v r. 1975 (kompletnú bibliografiu I. Ripku za roky 1963–1986 pozri v Jazykovednom časopise, 38, 1987, s. 179–188).

Ripkovu užšiu špecializáciu v oblasti výskumu nárečí na ich slovnú zásobu a jej lexikografické spracovanie predznamenal *Vecný slovník dolnotrenčianskych nárečí* (1981). Slovník, v ktorom autor riešil aj niektoré problémy a nové možnosti spracovania nárečových lexém, predstavil bohatý, tematicky usporiadaný lexikálny materiál dolnotrenčianskej oblasti a spolu so spomenutou monografiou vytvoril komplexný opis tohto nárečového celku prakticky na všetkých jazykových rovinách.

Významnú úlohu na vedeckom formovaní I. Ripku zohrala účasť na príprave vari najvýznamnejšieho projektu slovenskej dialektológie, *Atlasu slovenského jazyka*: na 1. zväzku sa podieľal ako spoluautor, zúčastnil sa na terénnom výskume pre slovotvornú a lexikálnu časť atlasu a neskôr (už vo funkcii vedúceho dialektologického oddelenia) organizačne zabezpečil vydanie zostávajúcich častí diela, pričom na vydaní posledného zväzku spracúvajúceho lexiku participoval aj ako recenzent.

Teóriu lexikografického spracovania nárečí v súvislosti s prípravou a realizáciou ďalšieho významného diela slovenskej dialektológie *Slovníka slovenských nárečí* obohatili Ripkove štúdie uverejnené už na prelome sedemdesiatych a osemdesiatych rokov, napríklad *Z problematiky slovenskej nárečovej lexiky* (1974), *O niektorých problémoch klasifikácie a hodnotenia nárečovej slovnej zásoby* (1980), *Výskum a opis nárečovej lexiky* (1984), *Ciele a možnosti celonárodného nárečového slovníka* (1986) a pod. Od r. 1973 je I. Ripka vedúcim autorského kolektívu plánovaného trojzväzkového *Slovníka slovenských nárečí*. Prvý zväzok tohto diela základného výskumu s heslami písmen A–K vyšiel v r. 1994. Konceptia nárečového slovníka sa formovala počas viacerých rokov a aj jubilentovou zásluhou dosiahla súčasnú podobu prezentovanú v prvej časti diela. Vývin koncepcie nárečového slovníka možno sledovať aj v ďalších Ripkových štúdiách súvisiacich s riešením lexikologických aj lexikografických problémov: *Niektoré aspekty koncepcie a realizácia Slovníka slovenských nárečí* (1989), *Hodnotenie lexikálnych neologizmov v súčasných nárečiach* (1990), *O problematike tzv. spoluhesiel v celonárodných nárečových slovníkoch* (1994) a i.

Ripkove štúdie dostávajú časom širšie zameranie – autor rieši metodologické otázky dialektológie (napr. vzťahy teoretického a

empirického poznania, tradície a jazykovej kultúry), skúma miesto dialektu v súbore útvarov národného jazyka a pod.

Neodmysliteľnú súčasť vedeckej činnosti I. Ripku tvorila a tvorí recenzentská práca, ktorou širšej jazykovednej obci sprostredkúva fakty o originálnych a závažných domácich a zahraničných prácach, predstavované práce kriticky hodnotí a naznačuje ich prínos do vedy v užšom i širšom kontexte. V recenziách a správach sa nezaobera len nárečovými prácami, jeho záber je širší: zaujíma sa o odbornú terminológiu, o problematiku slovníkov, o kultúru jazyka (známe sú napr. jeho praktické odporúčania z oblasti jazykovej výchovy, ktoré vychádzali na konci šesťdesiatych rokov v denníku *Ľud* takmer počas dvoch rokov).

Záslužnú a nezastupiteľnú úlohu postupne nadobudlo jubilatovo účinkovanie v medzinárodnom – slovanskom (ale aj neslovanskom) kontexte. Ako člen Komisie pre jazykové kontakty pri Medzinárodnom komitáte slavistov sa podieľal na vypracovaní koncepcie *Celokarpatského dialektologického atlasu* (doteraz vyšli štyri zväzky). Na tomto projekte sa zúčastňuje nielen ako autor, ale aj ako člen medzinárodného redakčného kolégia (je vedeckým redaktorom piateho zväzku, ktorý onedlho vyjde vo vydavateľstve Veda). Pre lingvistov zaujímavých sa o karpatský nárečový makroareál sa stali inšpirujúcimi jeho štúdie publikované v domácich i zahraničných jazykovedných časopisoch a publikáciách už na začiatku osemdesiatych rokov. Za všetky spomenieme napr. príspevky *O koncepcii Celokarpatského dialektologického atlasu* (1980), *Karpatské názvy oviec v slovenských nárečiach* (1983), *O niektorých aspektoch vzťahu etnografie a lingvistickej karpátológie* (1986) a pod. Neustály záujem o problematiku spracovania lexiky karpatského makroareálu dokumentujú Ripkove štúdie z posledného obdobia: je spoluautorom štúdie vydanej v r. 1993 v Moskve s názvom *Problemy differenciacii slavianskogo dialektneho landšafta (po dannym Obščekarpatskogo dialektologičeskogo atlasu)*, autorom štúdií *Vnútroslovná antonymia v nárečiach karpatskej oblasti* (1995), *Slovackaja leksika v svete karpátistiky* (1996) a pod. (kompletný súpis jubilatových prác za r. 1987–1996 uverejňuje tohtoročné druhé číslo Jazykovedného časopisu).

V medzinárodnom kontexte Ripka prejavil záujem aj o sociolingvistický výskum jazykových kontaktov a interferencií z rôznych aspektov (napr. štúdie *Some Aspects of the Relationship*

between Czech and Slovak, 1993; *O slovensko--maďarských interferenciách v nárečovej lexike*, 1994 a i.) a tiež o vzťah klasickej dialektológie a sociolingvistiky (*Ďalšie smerovanie teritoriálne zameraných výskumov*, 1996 a pod.). Vyvrcholením jeho sociolingvisticky orientovaných výskumov kontaktov jazykov rozličného pôvodu sa stala monografia *Speech of American Slovaks / Jazykové prejavy amerických Slovákov* (1994). Predchádzali ju Ripkove terénne sociolingvisticko-nárečové výskumy organizované slavistickým centrom Indiana University v Bloomingtone, ktoré sa uskutočnili v USA na prelome osemdesiatych a deväťdesiatych rokov v spolupráci s L. B. Hammerovou, spoluautorkou spomenutej monografie.

V naznačených oblastiach jazykovedných záujmov pokračuje jubilant aj v posledných rokoch. Jednotlivé bádateľské aktivity a sféry jeho záujmu sa prehlbujú, veľačarovito rozširujú do ďalších sfér skúmania. Ripkove zistenia získavajú čoraz výraznejší punc závažných teoreticko-metodologických výpovedí, čím aj on v súčasnosti výrazne prispieva k určaniu smerovania modernej dialektológie a k vyjasneniu vzťahu dialektológie (možností spolupráce) so sociolingvistikou (porov. napr. štúdiu *Metodické aspekty terénnych výskumov*, 1994). V týchto súvislostiach je logický jeho záujem o postavenie slovenských nárečí v súčasnej jazykovej situácii (*Slovenské územné nárečia a súčasná jazyková situácia*, 1990, *Úloha súčasných nárečí v súčasnej jazykovej situácii*, 1990 a i.), mapovanie vzťahu nárečí k spisovnej forme národného jazyka z viacerých aspektov (napr. príspevok *Nárečia a jazyková kultúra* z r. 1994), hodnotenie výsledkov výskumov nárečí na Slovensku (štúdiu *Atlas slovenského jazyka ako reprezentatívne dielo areálovej lingvistiky* z r. 1992) a slovenských nárečí za hranicami (napr. *Doterajšie výsledky výskumov slovenských nárečí v Maďarsku*, 1995).

Jazykovedný svet sa mal možnosť zoznámiť s výsledkami Ripkových výskumov na medzinárodných vedeckých podujatiach organizovaných na Slovensku a v zahraničí (medzinárodný lingvistický kongres v Berlíne v r. 1987, XI. medzinárodný zjazd slavistov v Bratislave v r. 1993 a i.), na prednáškach v Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV či na letných seminároch Studia Academica Slovaca.

Na tomto mieste nemožno nespomenúť organizačné schopnosti oslávenca. Obetavá vedecko-organizačná práca je od vstupu na pole jazykovedy súčasťou jeho každodenného života: pripomenieme, že okrem súčasnej funkcie riaditeľa Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra bol od r. 1990 do r. 1992 i členom a neskôr (1992–1995) predsedom Vedeckej rady tohto inštitútu a v rokoch 1992–1996 pôsobil ako predseda Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV. Veľa času náš jubilant venuje dôležitej úlohe zodpovedného riešiteľa čiastkovej úlohy *Výskum nespisovných útvarov slovenčiny a iných jazykov* (úloha *Slovník slovenských nářečí*). Popritom je I. Ripka členom Ústrednej jazykovej rady a členom akreditačnej komisie vlády Slovenskej republiky v skupine slovakistika/slavistika.

Viaceré vedúce funkcie nebránili a nebránia nášmu jubilantovi v redakčnej práci: v rokoch 1986 až 1991 bol členom redakčnej rady pre jazykovednú časť časopisu *Slavica Slovaca*, od r. 1982 je členom redakčnej rady Jazykovedného časopisu a najnovšie – od r. 1997 – vedie redakciu časopisu *Slovenská reč*. Vo viacerých zborníkoch figuroval buď ako člen (medzinárodnej) redakčnej rady (napr. *Obščekarpatskij dialektologičeskij atlas*, 1987, 1988, *Studia linguistica Polono-Slovaca*, 1988 a i.), alebo ako zodpovedný či vedecký redaktor (séria zborníkov *Varia*, *Zápisník slovenského jazykovedca* a pod.).

I. Ripku ako školiteľa a pedagóga môžu spoznávať aspiranti zo slovenskej jazykovednej obce (je členom obhajobnej a atestačnej komisie) a študenti vývinu slovenského jazyka a dialektológie na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave.

Prehľad v hlavnom odbore svojho záujmu i vo všeobecnom kultúrnom a spoločenskom dianí, akribia, teoreticko-metodologická čistota a konštruktívnosť, dôslednosť a v neposlednom rade takmer encyklopedický prehľad vo vedeckých disciplínach hraničiacich (nielen úzko) s filológiou – to sú základné črty, ktoré charakterizujú oslávencovu osobnosť a jeho bádateľskú prácu. Naisto i tieto jeho vlastnosti prispeli k tomu, že v septembri tohto roku prevzal I. Ripka z rúk ministra kultúry významné ocenenie v podobe Pocty ministra kultúry SR za vedecký prínos v oblasti výskumu a prezentácie slovenských nářečí.

Ako vidno, Ivor Ripka, čerstvý šesťdesiatnik, zasial na poli jazykovedného výskumu množstvo zrn viacerých vzácnych odrôd.

Nech sa v čase, keď príroda zožína svoje bohatstvo, postupne prejavuje štedrosť ním zasiatej úrody v plnom rozsahu a nech sa aj jubilantovým pričinením truhlice jazykovedného a (osobitne) dialektologického poznania naplňajú vrchovato, aby ich obsah bol na úžitok súčasným aj nasledujúcim generáciám. K tomu nám zostáva popriať oslávencovi pevné zdravie, vytrvalosť a stály optimizmus!

M. Smatana

PhDr. Rudolf Kuchar, CSc., šesťdesiatročný

Prekvapujúce jubileum zastihlo Dr. Rudolfa K u c h a r a uprostred svedomitej práce, ktorej ticho, bez proklamácií zasvätil svoj mimorodinný život. Starostlivý, dobrý otec, usilovný vedecký pracovník, náš priateľský kolega sa skutočne (a ako sám s optimizmom dodáva, chvála Pánu Bohu v zdraví) začiatkom septembra 1997 dožil šesťdesiatich rokov.

Narodil sa 9. 9. 1937 v Šuranoch v trojdetnej rodine železničára. Po skončení Hospodárskej školy v Bratislave (1957) bol študentom Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Štúdium ukončil v roku 1962 a od roku 1961 je pracovníkom Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV. Titul PhDr. získal na Filozofickej fakulte UK v roku 1969. V roku 1995 obhájil kandidátsku dizertačnú prácu z oblasti vývinu právnej terminológie a v roku 1997 bol preradený do kategórie samostatný vedecký pracovník. V súčasnosti pracuje ako redaktor a spoluautor Historického slovníka slovenského jazyka. Stredobodom vedeckých záujmov R. Kuchara je už od počiatku právna terminológia v predpisovnej slovenčine i v slovanských súvislostiach. Táto problematika sa stala predmetom viacerých jeho vedeckých štúdií. Venoval sa v nich stredovekej právnej terminológii, lexikálnej stránke právnych termínov, vývinu slovenskej právnej terminológie do vydania Bernolákovho Slovára i právnej terminológii v tomto diele, porovnávaní právnych termínov v slovenčine a v iných slovanských jazykoch (najmä v slovinčine, v poľštine, v ruštine). Diachrónny prístup mu umožnil osvetliť mnohé problémy vo vývine právnej terminológie v slovenčine od najstarších čias.

R. Kuchar sa pravidelne a aktívne zúčastňuje na rozličných vedeckých konferenciách, sympóziách, seminároch doma i v zahraničí – v Poľsku, Nemecku, Česku, ale najmä v Slovinsku, kde publikoval viacero vedeckých štúdií a recenzií. Jubilant sa venoval aj onomastickým výskumom, významná je jeho publikačná činnosť v popularizačno-vednej oblasti.

Veľmi rád, s elánom objaviteľa navštevoval domáce archívy, z ktorých vyniesol na svetlo značnú časť slovenských písomných pamiatok. Bohaté skúsenosti, ktoré získal pri prepisovaní veľkého množstva písomností, uplatnil neskôr ako editor; v r. 1993 vydal knižne text Žilinskej knihy (magdeburské právo). V ostatnom čase sa chystá vydať svoju kandidátsku dizertačnú prácu z oblasti právnej terminológie a pripravuje slovník staršej slovenskej právnej terminológie.

Publikačnú činnosť R. Kuchara ocenilo Vedecké kolégium jazykovedy SAV pochvalným uznaním v r. 1970 a v r. 1989 dostal ocenenie Zaslúžilý pracovník Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV.

Húževnatosť, optimizmus a pracovný elán jubilanta bol neraz vzpruhou kolegom a priateľom R. Kuchara. Pre svoju schopnosť odvážne a pritom s pokorou aj napriek zdravotnému handicapu kráčať cez prekážky si zaslúži úctu a obdiv. Do ďalších rokov mu želáme dobré zdravie, elán a energiu, aby mohol úspešne uskutočniť svoje ďalšie pracovné plány a predsavzatia.

E. Krasnovská

Súpis prác Rudolfa Kuchara za roky 1964–1996

Bibliografia prác Rudolfa Kuchara je usporiadaná chronologicky a v rámci jednotlivých rokov podľa druhu príspevkov: najprv sa v príslušnom roku uvádzajú knižné práce a vedecké štúdie v odborných jazykovedných časopisoch a iných časopisoch a zborníkoch, za nimi menším typom písma (petitom) články, referáty, drobné príspevky, správy a pod. Príspevky v časopisoch, ktoré vychádzajú počas školského roku, sa zaraďujú podľa toho, na aký kalendárny rok pripadá príslušné číslo časopisu. Drobné príspevky rovnakého charakteru, ktoré v tom istom roku vyšli v tom istom ročníku časopisu v tej istej rubrike, sa uvádzajú súhrnne v jednom hesle (hniezdujú sa). V závere sa osobitne uvádza edičná a redakčná činnosť.

1964

Niektoré termíny v stredovekej slovenskej právnej terminológii. – Jazykovedný časopis, 15, 1964, s. 53–63, rus. res. s. 63.

K slovám *big beat* a *džez*. – Slovenská reč, 29, 1964, s. 313.

1966

Slovo *svedomie* v historickom vývine slovenskej právnej terminológie. – Československý terminologický časopis, 5, 1966, s. 163–169.

Jazykovedné štúdie. 9. Dejiny a dialektológia. Red. E. Pauliny. Bratislava 1966. – In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 13, 1966/67, s. 125–126 (ref.).

Vrtulník, helikoptéra. – In: Jazyková poradňa. 4. Red. G. Horák – J. Ružička. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1966, s. 52–53.

1967

K významu slova *žriedlo*. – Slovenská reč, 32, 1967, s. 99–101.

Telerekordingový záznam. – Slovenská reč, 32, 1967, s. 128.

Turniket. – Kultúra slova, 1, 1967, s. 246.

1968

Pôvod slova *driek*, *driečny* a ich významy. – Slovenská reč, 33, 1968, s. 32–37.

Patrí slovo *šperkovnica* do Slovníka slovenského jazyka? – Kultúra slova, 2, 1968, s. 213–214.

O slovesnej väzbe *držať na dakoho*. – Kultúra slova, 2, 1968, s. 223–224. – Tamže: *Komplíc* (s. 253–254). – *Vyklápacie auto, vyklápačka* (s. 255).

Big beat – džez. – In: Jazyková poradňa. 5. Red. G. Horák – J. Ružička. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968, s. 323–324.

1969

Nárečový charakter administratívno-právnych písomností Turčianskej župy zo XVI. storočia. – In: Jazykovedné štúdie. 10. Štolcov zborník. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1969, s. 227–241.

K Chaloupeckého prepisu Žilinskej knihy. – Jazykovedný časopis, 20, 1969, s. 50–62.

K vývinu slovenskej právnej terminológie. – *Slavica Slovaca*, 4, 1969, s. 276–290.

Slovný základ *pěd-* v slovenčine a v iných slovanských jazykoch. – *Slavica Slovaca*, 4, 1969, s. 35–39.

Súčasný, súdobý, súveký. – *Kultúra slova*, 3, 1969, s. 110–112.

Ťažkosti so slovenčinou. [Teyová, J.: Vrah či obeť? Prel. G. Hanáková, Bratislava 1968.] – In: *Kultúra slova*, 3, 1969, s. 281–283 (posudok jazykovej stránky publikácie).

Preukážka. – *Kultúra slova*, 3, 1969, s. 64. – Tamže: *Krenkovať sa* (s. 189–190). – *Dobropisovať* (s. 256).

1970

Atlas slovenského jazyka. 1. Vokalizmus a konsonantizmus. Bratislava 1968. – In: *Slovenský jazyk a literatúra v škole*, 16, 1969/70, s. 222–223 (ref.).

1971

Význam Sasinka pre slovenskú jazykovedu. – In: *Matiční dejatelia Michal Chrástek a František V. Sasinek*. Red. T. Winkler. Martin, Matica slovenská 1971, s. 115–127.

Čo nakúpiť – čo uvariť. [Čo nakúpiť – čo uvariť. Praha 1968.] – In: *Kultúra slova*, 5, 1971, s. 92–93 (posudok jazykovej stránky publikácie).

Michálek, E.: Český právní jazyk údobí předhusitského a doby Husovy. Praha 1970. – In: *Slavica Slovaca*, 6, 1971, s. 99–100 (ref.).

O jednom slovese vzoru česať. – *Kultúra slova*, 5, 1971, s. 88.

Big bít a džez. – In: 1000 poučení zo spisovnej slovenčiny. Red. G. Horák. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971, s. 22. – Tamže: *Vrtuľník, helikoptéra* (s. 324–325). – 2. vyd. 1974 (so zmeneným stránkovaním).

1972

Spôsob pomenúvania turčianskych zemanov v 18. storočí. – In: *Acta Facultatis Paedagogicae Banská Bystrica. Séria spoločenskovedná. Onomastika. 3. Zborník materiálov z III. slovenskej onomastickej konferencie v Banskej Bystrici 4. XI.–6. XI. 1970*. Red. V. Blanár. Banská Bystrica, Pedagogická fakulta 1972, s. 225–229.

Jazykovedné štúdie. 11. Jónov zborník. Bratislava 1971. – In: *Slovenský jazyk a literatúra v škole*, 18, 1971/72, s. 287 (ref.).

O jednom stĺpčeku v dennej tlači. – *Kultúra slova*, 6, 1972, s. 284.

1973

Slovenský historický slovník z predspisovného obdobia. Ukážkový zošit. Red. Š. Peciar. 1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV

1973. 356 s. (spoluautori V. Blanár, J. Doruľa, I. Kotulič, E. Krasnovská, M. Majtán, M. Majtánová, J. Skladaná).

Slová dlh, dlžník vo vývine slovenčiny. – Slovenská reč, 38, 1973, s. 357–363.

Krajčovič, R.: Náčrt dejín slovenského jazyka. 2. vyd. Bratislava 1971. – In: Slovenská reč, 38, 1973, s. 56–57 (ref.).

Majtán, M.: Názvy obcí na Slovensku za ostatných dvesto rokov. Bratislava 1972. – In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 19, 1972/73, s. 253–256 (ref.).

1974

O významoch slova *príhoda* v starej a súčasnej slovenčine. – Kultúra slova, 8, 1974, s. 84–87.

Latinské právne termíny v starej slovenčine. – Právny obzor, 57, 1974, s. 332–343.

IV. slovenská onomastická konferencia. Zborník materiálov. Red. M. Majtán. Bratislava 1973. – In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 20, 1973/74, s. 252–254 (ref.).

1975

Slovo *právo* v slovnej zásobe slovenčiny predpisovného obdobia. – Právny obzor, 58, 1975, s. 238–257.

1976

Adaptácia nemeckých osobných mien v slovenskom prostredí. – In: Zborník Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. Roč. 12. 1973. Zv. 3. Slavistika. V. zasadanie Medzinárodnej komisie pre slovanskú onomastiku a V. slovenská onomastická konferencia. (Prešov 3.–7. mája 1972.) Zborník materiálov. Red. M. Blichá – M. Majtán. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1976, s. 215–218.

Jazyková výstavba a vývin chotárnych názvov Liptovského Trnovca. – In: VI. slovenská onomastická konferencia. (Nitra 4.–6. apríla 1974.) Zborník materiálov. Red. M. Majtán. Bratislava, Veda 1976, s. 243–250.

O slovách *súdruh* a *tovariš*. – Kultúra slova, 10, 1976, s. 52–54.

1977

Chotárne názvy Liptovského Trnovca v minulosti. – In: Liptov. 4. Vlastivedný zborník. Red. E. Kufčák et al. Martin, Osveta 1977, s. 269–281, rus. a nem. res. s. 281.

- Diskusný príspevok R. Kuchara. – In: Jazykovedné štúdie. 14. O pôvode a o najstaršom vývine slovenčiny. Zborník materiálov z vedeckej konferencie. (Smolenice 9.–11. decembra 1974.) Stanislavov zborník. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1977, s. 151–152 (k príspevku Š. Ondruša).
- Prameň pre poznávanie jazyka. [Doruľa, J.: Slováci v dejinách jazykových vzťahov. Bratislava 1977.] – In: Večerník, 21. 10. 1977, s. 7 (ref.).
- O najstaršej jelšavskej mestskej knihe. [Lehotská, D. – Orlovský, J.: Najstaršia jelšavská mestská kniha 1566–1710. Martin 1976.] – In: Slovenská reč, 42, 1977, s. 317–319 (rec.).

1978

- Spoločenská a jazyková problematika mestečka Štítник v 17. storočí. (Kniha výdavkov mestečka Štítnik.) – In: Gemer. Národopisné štúdie. 3. Red. A. Pranda. Martin, Osveta 1978, s. 177–207, maď. res. s. 208–209, nem. res. s. 209–210.
- Osobné mená v okolí Žiliny zo 16. storočia. – In: Vlastivedný zborník Považia. 13. Red. M. Badík. Martin, Osveta 1978, s. 269–280, rus. a nem. res. s. 281.
- Slováci v dejinách jazykových vzťahov. [Doruľa, J.: Slováci v dejinách jazykových vzťahov. Bratislava 1977.] – In: Kultúra slova, 12, 1978, s. 28–30 (ref.).

1980

- Nad novým slovníkom. [Ivanová-Šalingová, M. – Maníková, Z.: Slovník cudzích slov. Bratislava 1979.] – In: Kultúra slova, 14, 1980, s. 120–122 (ref.). – Ďalší autorov referát o tej istej publikácii: O novom slovníku. – Večerník, 15. 2. 1980, s. 3.

1981

- Z interdisciplinárnych aspektov využitia slovenských jazykových pamiatok. (Príspevok o vzťahu jazykovedy a národopisu.) – In: Gemer. Národopisné štúdie. 4. Red. A. Pranda. Martin, Osveta 1981, s. 35–56, maď. res. s. 57, nem. res. s. 58.

1982

- Z lexiky majetkovo-právnych vzťahov v starej slovenčine. – In: Jazykovedné štúdie. 17. Z dejín slovenskej lexiky. Red. Š. Peciar. Bratislava, Veda 1982, s. 61–71.

1983

Slovenské osobné mená v Žilinskej knihe. – In: VIII. slovenská onomastická konferencia. Banská Bystrica – Dedinky 2.–6. júna 1980. Zborník materiálov. Red. M. Majtán. Bratislava – Banská Bystrica – Prešov, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV v Bratislave – Pedagogická fakulta v Banskej Bystrici – Pedagogická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Prešove 1983, s. 292–296.

18. seminár slovinského jazyka, literatúry a kultúry. – *Slavica Slovaca*, 18, 1983, s. 310–311 (správa o seminári konanom 5.–17. 7. 1982 v Ľubl'ane).

1984

Vlastné mená v Žilinskej knihe. – In: Národnostný vývoj miest na Slovensku do roku 1918. K 600. výročiu vydania výsad pre žilinských Slovákov. Red. R. Marsina. Martin, Osveta 1984, s. 83–86, rus. res. s. 86, nem. res. s. 86–87.

Genetické súvislosti slovenskej administratívno-právnej terminológie. – In: Obsah a forma v slovnej zásobe. Materiály z vedeckej konferencie o výskume a opise slovnej zásoby slovenčiny. (Smolenice 1.–4. marca 1983.) Red. J. Kačala. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1984, s. 356–360.

1985

Jubilejný seminár slovinského jazyka. – *Slavica Slovaca*, 20, 1985, s. 301–302 (správa o letnom seminári slovinského jazyka, literatúry a kultúry konanom 2.–14. 7. 1984 v Ľubl'ane).

1986

Z histórie slov spoločenského styku (*druh, priateľ, spol(oč)ník, kamarát, tovariš(ník)* a i.). – *Slavica Slovaca*, 21, 1986, s. 247–256, rus. res. s. 256.

Slovo *pažiť* a jeho odvođeniny v starej slovenčine. – *Slovenská reč*, 51, 1986, s. 216–219.

1987

Administratívno-právna terminológia v predpisovnom období a jej spracovanie v Bernolákovom Slovári. – *Slovenská reč*, 52, 1987, s. 289–295.

Ku genéze slovotvorného hniezda *pažiť*. – In: IX. slovenská onomastická konferencia. (Nitra 26.–28. júna 1985.) Zborník

referátov. Red. M. Majtán. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1987, s. 69–72.

Dve jubileá autora Valaskej školy. – *Nedeľná Pravda*, 20, 1987, č. 22, s. 7. – Tamže: *Cudzie slová vo vývine slovenčiny* (č. 39, s. 7).

Poznávanie jazyka a kultúry slovinského národa. – *Slavica Slovaca*, 22, 1987, s. 319–320 (správa o 22. seminári slovinského jazyka, literatúry a kultúry konanom 7.–19. 7. 1986 v Ľubláne).

1988

Slovo *drevo* v slovanskom a staroslovenskom kontexte. – *Slavica Slovaca*, 23, 1988, s. 33–41, rus. res. s. 42.

Vedecká konferencia o diele Hugolína Gavloviča. – *Slovenská reč*, 53, 1988, s. 55–57 (správa o konferencii konanej 3.–4. 6. 1987 v Považskej Bystrici pri 200. výročí smrti H. Gavloviča).

1989

Čiastkový lexikálno-sémantický systém *žaloba* – *žalovať* vo vývine slovenčiny. – *Slovenská reč*, 54, 1989, s. 342–351.

Vyjadrovanie právneho nároku v predpisovnej slovenčine. – *Slavica Slovaca*, 24, 1989, s. 34–44, rus. res. s. 44.

Cudzia lexika v Gavlovičovom diele Valaská škola mravov stodola. – In: *Hugolín Gavlovič v dejinách slovenskej kultúry*. (Zborník z vedeckej konferencie konanej 3.–4. júna 1987 v Považskej Bystrici.) Red. I. Sedlák. Martin, Matica slovenská 1989, s. 189–197, angl., rus. a nem. res. s. 198.

Jazykovedné štúdie. 21. Dialektológia. Red. I. Ripka. Bratislava 1987. – In: *Slovenská reč*, 54, 1989, s. 56–59 (rec.).

1990

Zmluvy a iné právne úkony a ich vyjadrenie v staršej slovenčine. – *Právny obzor*, 73, 1990, s. 149–161.

Niekoľko poznámok o Slovníku ukrajinského jazyka 16. storočia a prvej polovice 17. storočia (v porovnaní s Historickým slovníkom slovenského jazyka). – *Slavica Slovaca*, 25, 1990, s. 103–107.

O pôvode jedného príslovia. – *Slovenský denník*, 6. 12. 1990, s. 2. – Tamže: *Driek, driechny* (28. 12., s. 3).

1991

Slovar stare knjižne prekmurščine. (Poskusni snopič.) Ľublana 1988. – In: *Slavica Slovaca*, 26, 1991, s. 257–259 (ref.).

Zborník na počesť slovinského jazykovedca Tineta Logara. [Zbornik razprav iz slovanskega jezikoslovja: Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici. Red. F. Jakopin. Ljubljana 1989.] – In: Slovenská reč, 56, 1991, s. 339–344 (ref.).

Rehabilitácia slova *polícia*. – Slovenský denník, 11. 4. 1991, s. 3.

1992

O slovenskej právnej terminológii v Miklošičovom etymologickom slovníku. – In: Miklošičev zbornik. Mednarodni simpozij v Ljubljani od 26. do 28. junija 1991. Red. J. Toporišič, T. Logar, F. Jakopin. Ljubljana – Maribor, Slovenska akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani – Univerza v Ljubljani – Univerza v Mariboru 1992, s. 141–149, slovin. res. s. 149.

Niektoré lexikálno-sémantické zhody v staršej slovenskej a poľskej právnej terminológii. – Slavia Occidentalis, 48–49, 1991–1992, s. 117–126.

Vývin slovenskej právnej terminológie v európskom kontexte. – Slavica Slovaca, 27, 1992, s. 158–167, nem. res. s. 168.

Administratívno-právna terminológia cudzieho pôvodu v Bernolákovom Slovári. – In: Pamätnica Antona Bernoláka. Red. J. Chovan s M. Majtánom. Martin, Matica slovenská 1992, s. 123–127.

O jazyku Hugolína Gavloviča. [Hugolín Gavlovič v dejinách slovenskej kultúry. Red. I. Sedlák. Martin 1989.] – In: Slavica Slovaca, 27, 1992, s. 222–224 (ref.).

1993

Žilinská právna kniha. Magdeburské právo. 1. vyd. Bratislava, Veda 1993. 148 s.

Ref.: Palkovič, K.: Slovenská reč, 61, 1996, s. 253–254.

Slová so základom *ist-* vo vývine slovenčiny a v slovanskom kontexte. – In: Z vývinu slovenskej lexiky. Red. R. Kuchar. Bratislava, Veda 1993, s. 94–109.

Administratívno-právna terminológia v praxi a jej slovníkové spracovanie (Dúverná zmluva a Slovár). – In: Slovenské učené tovaríšstvo 1792–1992. Red. M. Petráš. Trnava, Západoslovenské múzeum 1993, s. 135–138.

Frazeologická zložka v staršej slovenskej právnej terminológii. – In: Frazeológia vo vzdelávaní, vede a kultúre. Phraseology in Education, Science and Culture. Zborník materiálov z II. medzinárodnej frazeologickej konferencie. (Nitra 14.–16. sep-

tember 1992.) Red. E. Krošláková. Nitra, Vysoká škola pedagogická, Fakulta humanitných vied 1993, s. 246–251.

Frazémy s komponentom *hrdlo, krk, hlava, ruka* ako súčasť vývinu staršej slovenskej právnej terminológie. – In: Z vývinu slovenskej lexiky. Red. R. Kuchar. Bratislava, Veda 1993, s. 181–194.

Die juristische Terminologie in der Entwicklung der slowakischen Sprache und im europäischen Kontext. – In: XI. medzinárodný zjazd slavistov. Zborník resumé. Red. S. Mislovičová, J. Doruľa et al. Bratislava, Veda 1993, s. 158.

Život slov v troch kapitolách. [Doruľa, J.: Tri kapitoly zo života slova. Bratislava 1993.] – In: Kultúra slova, 27, 1993, s. 249–252 (ref.).

1994

Historický slovník slovenského jazyka. 3. O–P (*pochytka*). Red. M. Majtán et al. 1. vyd. Bratislava, Veda 1994. 656 s. (spoluautori V. Blanár, I. Kotulič, M. Kováčová, E. Krasnovská, T. Laliková, M. Majtán, M. Majtánová, D. Ondrejkošová).

Ref.: 1. Ondruš, Š.: Vážny prínos do dejín slovenčiny. – Slovenská Republika, 10. 7. 1995, s. 5. – 2. Žigo, P.: Historický slovník slovenského jazyka. 3. O–P (*pochytka*). Slovenská reč, 61, 1996, s. 250–253.

Lexikálno-sémantický vývin slov so základom *žal-* (*žial-/žel*) v staršej slovenčine a v slovanskom kontexte. – Slavica Slovaca, 29, 1994, s. 16–21, angl. res. s. 21.

Osobné mená v Jelšavskej knihe (1566–1710). – In: Jazyková a mimojazyková stránka vlastných mien. 11. slovenská onomastická konferencia. (Nitra 19.–20. mája 1994.) Zborník referátov. Red. E. Krošláková. Bratislava – Nitra, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV – Vysoká škola pedagogická 1994, s. 116–119.

Historický slovník slovenského jazyka. – Zapisník slovenského jazykovedca, 13, 1994, s. 25–26.

Jezikoslovni zapiski. Zbornik Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša. 1. Ljubljana 1991. – In: Slavica Slovaca, 29, 1994, s. 81–84 (ref.).

Slavisti o Kopitarovi. – Správy Slovenskej akadémie vied, 30, 1994, č. 18, s. 4 (správa o sympóziu o J. Kopitarovi konanom 29. 6.–1. 7. 1994 v Lubľane).

1995

Jazyková stránka zbierok zákonov. – In: Spisovná slovenčina a jazyková kultúra. Materiály z konferencie konanej v Budmericiach 27.–29. októbra 1994. Red. M. Považaj. Bratislava, Veda 1995, s. 148–152.

Slavistické sympóziium o Kopitarovi. – *Slavica Slovaca*, 30, 1995, s. 89–90 (správa o sympóziu konanom 29. 6.–1. 7. 1994 v Lubľane).

1996

J. Kopitar a P. J. Šafárik. In: *Kopitarjev zbornik. Mednarodni simpozij v Ljubljani 29. junij do 1. julij 1994 (Jernej Kopitar in njegova doba. Simpozij ob stopetdesetletnici njegove smrti)*. Ljubljana, Filozofska fakulteta Univerzi v Ljubljane – Österreichisches Institut für Ost- und Südosteuropa in Wien 1996, s. 473–477.

P. J. Šafárik a jeho vzťah k južným Slovanom. – In: *Pavol Jozef Šafárik a slavistika. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie a dokumentov z osláv 200. výročia narodenia P. J. Šafárika. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikiana. Literárno-vedný zborník 12 / Jazykovedný zborník 13 / Historický zborník 5 (AFPh UŠ 79) 1996*. Red. P. Petrus et al. Prešov – Martin, Filozofická fakulta v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach – Matica slovenská v Martine 1996, s. 261–266, nem. res. s. 266.

Z histórie niektorých frazém v staršej slovenčine a niektorých slovanských jazykoch. – In: *Slovenčina v historickom kontexte. Materiály z konferencie konanej v Nitre 16.–17. mája 1996*. Red. Ľ. Kralčák. Nitra, Vysoká škola pedagogická 1996, s. 145–148.

Prímená a priezviská z krstných mien v Jelšavskej knihe (1566–1710). – In: *12. slovenská onomastická konferencia a 6. seminár Onomastika a škola. (Prešov 25.–26. októbra 1995.) Zborník referátov*. Red. M. Majtán – F. Ruščák. Prešov, Prešovská univerzita v Prešove – Fakulta humanitných a prírodných vied 1996, s. 141–143.

Edičná činnosť

Pramene k dejinám slovenčiny. Red. M. Majtán – J. Skladaná. 1. vyd. Bratislava, Veda 1992. 400 s. + 24 s. obr. príl. (editor s V. Blanárom, J. Doruľom, I. Kotuličom, E. Krasnovskou, M. Majtánom, M. Majtánovou, J. Skladanou).

Ref.: 1. Dvonč, L.: *Pramene k dejinám našej rodnej reči*. – *Slovenské národné noviny*, 3 (7), 1992, č. 32, s. 11. – 2. Krošláková, E.: *Pramene k dejinám slovenčiny*. – *Jazykovedný časopis*, 43, 1992, s. 149–151. – 3. Ondrejovič, S.: *Pramene k dejinám slovenčiny*. – *Knižná revue*, 2, 1992, č. 12, s. 7.

Redakčná činnosť

Z vývinu slovenskej lexiky. Bratislava, Veda 1993. 224 s. (zostavovateľ).

Zostavil *L. Dvonč*

ROZLIČNOSTI

Katastrofálny a **katastrofický**. – Prídavné meno *katastrofálny* sa v Slovníku slovenského jazyka I (1959, s. 684; SSJ) označuje ako hovorové s významom „spôsobujúci katastrofu, nebezpečný, škodlivý, zhubný“. Uvádzajú sa spojenia *katastrofálna neúroda*, *katastrofálna cenová politika*, *katastrofálny nedostatok niečoho*, *katastrofálna situácia*, *katastrofálne škody*. Vo vete *Mohlo by to mať katastrofálne následky pre celú našu rotu* (citovanú z K. Tomaščíka) je spojenie *katastrofálne následky*, resp. *katastrofálny následok*. Myslíme, že v spojení slov *katastrofálna neúroda* nejde ani tak o význam „spôsobujúci katastrofu, škodlivý, zhubný“, ako je to v SSJ, ale skôr o význam „zlý, nedobry, mizerný“ a podobne. V Slovníku cudzích slov od M. Ivanovej-Šalingovej a Z. Maníkovej (1979, s. 447; SCS) sa pri prídavnom mene *katastrofálny* uvádzajú dva významy: 1. spôsobujúci škodu, záhubu, nešťastie, 2. *expr.* majúci ráz katastrofy. Podobné je spracovanie v Krátkom slovníku slovenského jazyka (1987, s. 150), kde sa pri prídavnom mene *katastrofálny* uvádzajú takisto dva významy: 1. ku *katastrofa*: *katastrofálna neúroda*, 2. *expr.* obrovský, hrozny: *katastrofálny neúspech*, *omyl*. Podľa KSSJ prvý význam predstavuje vlastne čisto vzťahový význam k slovu *katastrofa*, čomu však nie veľmi zodpovedá spojenie *katastrofálna neúroda*, ktoré patrí skôr do druhého významu.

V Slovníku cudzích slov sa popri prídavnom mene *katastrofálny* zaznamenáva aj prídavné meno *katastrofický*. Pri tomto prídavnom mene sa uvádza skratka *geol.*, čo znamená, že ide o prídavné meno z oblasti geológie, za tým je výklad „súvisiaci s katastrofizmom, založený na katastrofizme“, pričom v hesle *katastrofizmus* sa opakuje skratka *geol.* a za tým je výklad „nevedecký názor, že vývoj tvorstva na zemskom povrchu prešiel niekoľkými stvoriteľskými etapami“. Z výkladu nevidieť, prečo sa má takýto vývin charakterizovať slovom *katastrofizmus*, ktoré súvisí so slovom *katastrofa*. Ved' existencia niekoľkých stvoriteľských etáp vo vývine tvorstva nemusí byť spojená s nejakými katastrofami.

Všimnime si v tejto súvislosti aj stav v spisovnej češtine. Podľa Slovníka spisovného jazyka českého I (1960, s. 852; SSJČ) slovo *katastrofální* (v češtine s príponou *-ní*) je prídavné meno k slovu *katastrofa* a má význam „mající ráz katastrofy, ke katastrofě směřující, katastrofou končící, tragický, nešťastný“. Za tým sa uvádzajú spojenia *katastrofální událost*, *k. obrat*, *k. následky*, *k. hospodářská situace* s výkladom „velmi špatná“, ďalej sú tu spojenia *k. neúroda*, *k. porážka*, *k. politika*, *k. řešení*, *k. vývoj*. Ako vidíme, v českom slovníku sa pri slove *katastrofální* predpokladá iba jeden význam. Popri prídavnom mene *katastrofální* sa v SSJČ v osobitnom hesle zaznamenáva aj prídavné meno *katastrofický*, a to takto: *příd. řidč. katastrofální: k. vývoj kapitalismu, rozpory narůstají do k-ch rozměrů, k-é časy* (J. Čap). Prídavné meno *katastrofický* sa tu stotožňuje s prídavným menom *katastrofální*, berie sa však ako zriedkavejšie. Okrem toho prídavné meno *katastrofický* sa v tomto slovníku nedáva do súvislosti s geológiou, resp. s geologickým termínom *katastrofizmus*.

Podľa nášho názoru prídavné meno *katastrofální* sa ako vzťahové prídavné meno k slovu *katastrofa* prestáva používať. V spojení *katastrofální neúroda* nejde ani tak o vyjadrenie významu „spôsobujúca katastrofu“, ale skôr o význam „veľmi zlá úroda, mizerná úroda“ (tu so slovom *úroda*), „obrovská neúroda, veľmi veľká neúroda“ (tu so slovom *neúroda*), *katastrofální cenová politika* je veľmi zlá cenová politika, *katastrofální nedostatok* je obrovský nedostatok atď. Ako vzťahové prídavné meno k slovu *katastrofa* sa v súčasnej spisovnej slovenčine čoraz viac začína používať prídavné meno *katastrofický*. Vyskytuje sa pritom predovšetkým v publicistických prejavoch. Azda najznámejšie je tu spojenie *katastrofická situácia*, teda situácia hroziaca katastrofou, situácia, ktorá vedie alebo povedie ku katastrofe. Veľkú frekvenciu má v súčasnej slovenskej publicistike aj spojenie slov *katastrofická vízia* (vízia, predstava o katastrofe alebo blížiacej sa katastrofe). Podľa nášho pozorovania prídavné mená *katastrofální* a *katastrofický* sa významovo diferencujú. Prídavné meno *katastrofální* sa ustaluje ako hodnotiaci výraz, prídavné meno *katastrofický* je vzťahové prídavné meno k slovu *katastrofa*. Každé z týchto prídavných mien má jeden význam.

V Slovníku slovenského jazyka a v Krátkom slovníku slovenského jazyka (1987) sa uvádza iba prídavné meno *katastrofální*,

v Slovníku cudzích slov sa popri prídavnom mene *katastrofálny* zaznamenáva aj prídavné meno *katastrofický* (podobne v Slovníku spisovného jazyka českého je popri prídavnom mene *katastrofální* aj prídavné meno *katastrofický*). Prídavné meno *katastrofický* je v súčasnej spisovnej slovenčine značne frekventované v publicistike, ktorá sa azda niekedy až vyžíva v používaní tohto prídavného mena v rozličných spojeniach, najmä v spojeniach *katastrofická situácia* a *katastrofická vízia*, prípadne aj iných (*katastrofická predpoveď*). So zreteľom na tento stav je potrebné, aby sa v našich lexikografických dielach sústavne zaznamenávali popri sebe prídavné meno *katastrofálny* a *katastrofický*, pričom zo spracovania by malo byť zrejmé, že ide o rozdielne prídavné mená.

L. Dvonč

MIČ 49 611

SLOVENSKÁ REČ, časopis pre výskum slovenského jazyka. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied. Ročník 62, 1997. Adresa redakcie: 813 64 Bratislava, Panská 26. Hlavný redaktor: I. Ripka. Výkonná redaktorka: S. Duchková. Technický redaktor: V. Radik.

Vychádza šesť ráz za rok. Ročné predplatné Sk 102,-; jednotlivé číslo Sk 17,-. Objednávky a predplatné prijíma Slovak Academic Press, spol. s r. o., P. O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava. Registračné číslo 7089.

Distributed by SAP – SLOVAK ACADEMIC PRESS Ltd., P. O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava, Slovakia.

Objednávky do zahraničia prijíma a vybavuje SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4, P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia.

Distribution rights held by KUBON and SAGNER, P. O. B. 34 01 08, D-8000 München, Germany.

© Slovak Academic Press, spol. s r. o., 1997
Sk 17,-

2

#